

INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION

von Abstraktionen beherrscht

Abstrakt arbete och abstraktionens arbete i Marx ekonomikritik

*›Ruled by abstractions›: Abstract labour, and the labour of abstraction
in Marx's critique of political economy*

Henrik Jung

p.henrik.jung@gmail.com

År: juni 2017

Kurs: IL2502, Idé- och
lärdoms historia, Master-
examensarbete, 30 hp

Nivå: Master

Handledare: Hjalmar Falk

Examinator: Michael Azar

Abstract

Title: Von Abstraktionen beherrscht. Abstract labour and the labour of abstraction in Marx's critique of political economy

Level: Master's thesis, History of ideas and science

Year: June 2017

Author: Henrik Jung

Supervisor: Hjalmar Falk

Examiner: Michael Azar

Keywords: Marx, real abstraction, labour, value, critique, history of science, Hegel, Ricardo

In his *Grundrisse* manuscripts from 1857, Karl Marx (1818–1883) writes that individuals in the bourgeois society are "von Abstraktionen beherrscht" – ruled by abstractions. In *Das Kapital* from 1867 Marx writes that for the analysis of economic forms our only available tool is "Abstraktionskraft" – the force of abstraction. How are these two notions of abstraction to be understood and related? Taking its point of departure in the category *abstract labour*, this thesis reconstructs the premises for Marx's theory and situates his critique of political economy in its historical and scientific context, primarily in relation to Ricardo and Hegel. Marxian scholarship is divided over Marx's notion of abstract labour with one side stressing the abstraction of labour as the reduction of human labour to the expenditure of labour power in its physiological sense, and the other side stressing the purely social character of the abstract labour constituting commodities as objects of value. Within the latter camp it is commonly argued that Marx's understanding of abstract labour is nevertheless ambivalent, if not inconsistent, and that two definitions of abstract labour can be found in the text of *Das Kapital*: one social and one physiological. The implication of this analysis is that Marx's critique, and overthrow, of political economy is incomplete. By way of textual analysis of *Das Kapital* and related manuscripts, drafts, and letters, this thesis reconstructs the premises for Marx's method, while showing how even though inconsistencies are to be found in Marx's textual *corpus*, the category of abstract labour is *not* one of those instances; his critique and overthrow of political economy is essentially consistent. This thesis argues that abstract labour is a purely social form and that Marx's 'physiological definition' is but one moment of the determination of this category. Abstract labour as the social essence of value and capital is to be considered as a determinate abstraction pertaining only in capitalist relations. The physicalist abstraction in its turn constitutes a general abstraction to be found in human social existence *per se*. As the abstract social substance of value, abstract labour constitutes a Realabstraktion, dominating individuals in bourgeois society.

Jag vill tacka Albin, Anders, Fredrik, Jenny, Joel & Joel för kommentarer och generositet med tid! Hjalmar förtjänar ett särskilt tack, inte för att han gjort sitt jobb som handledare utan för att han gjort så mycket mer!

Innehållsförteckning

Abstract	2
Inledning	4
I Syfte och frågeställning	4
I.i Uppsatsens syfte.....	5
I.ii Uppsatsens frågeställning	5
II Varför Marx? Varför abstraktioner?	5
III Forskningsöversikt.....	11
IV Metod, material och avgränsningar	13
IV.i Primärkällor.....	13
IV.ii Kritisk litteratur	17
IV.iii Avgränsning av undersökningens föremål.....	19
V Uppsatsens genomförande	20
Analys	21
1 Arbetets dubbelnatur: konkret och abstrakt arbete	23
1.1 Konkret arbete som framställer produkter.....	24
1.2 Abstrakt allmänt arbete som bildar varor som värdeföremål	29
1.2.1 Kapitalistisk varuproduktion.....	30
1.2.2 Privat arbete som blir samhällligt arbete.....	32
1.2.3 Samhällligt arbete som samhällligt nödvändig arbetstid.....	33
1.2.4 Det konkreta arbetets reducering till mänskligt arbete som sådant.....	36
1.2.5 Pengarna som det abstrakta arbetets framträdelseform.....	46
2 Arbete och arbetstid hos Ricardo.....	55
3 En marxsk metod	65
3.1 Hegel i kritiken av den politiska ekonomin.....	65
3.2 Vetenskaplighetsanspråk hos Marx.....	67
3.2 Börjans problem i en dialektisk framställning.....	70
Slutsatser	74
Litteraturförteckning	78
i Verk av Marx och Engels	78
ii Kritisk litteratur	79
iii Digitala källor.....	84

Inledning

I Syfte och frågeställning

I *Grundrisse* från 1857 skriver Karl Marx (1818–1883) att individerna i det borgerliga samhället *behärskas av abstraktioner*; 1867 skriver han i *Das Kapital* att vi vid analys av ekonomiska former endast har vår *abstraktionskraft* att tillgå. Föreliggande uppsats undersöker abstraktionernas status i Marx kritik av den politiska ekonomin. Analysens typexempel utgörs av kategorin abstrakt arbete: det varuproducerande arbetets samhällseliga, värdebildande dimension. Målet är att utifrån denna kategori rekonstruera premisserna för Marx metod i *Das Kapital*.

På spel står huruvida Marx ska förstås som ambivalent gällande denna sin centrala kategori, och som en följd att betrakta som ofullständig i brottet med den politiska ekonomin, eller om han är konsistent i sin framställning och med det lyckas med sin föresats att omvälva denna ekonomi?

Uppsatsens hypotes är att Marx är konsistent i sin bestämning av det abstrakta arbetet sett utifrån framställningen som helhet, och att påståenden om ambivalens därför faller. Abstrakt arbete utgör det varuproducerande arbetets samhällseliga aspekt i vilken all koppling till konkret arbete bortses. Båda dimensionerna är analytiska abstraktioner: den förra en bestämd abstraktion som har med varuproduktion att göra, den senare en allmän abstraktion som återfinns i alla samhällen. Värde, som samhällselig abstraktion med abstrakt arbete som sitt väsen, uppstår ur praxis och blir till en realabstraktion som i sin inkarnation som pengar, varor, maskiner – och tiden som sådan, behärskar människorna.

Marx själv menar att förståelsen både av *Das Kapital* och det kapitalistiska systemet vilar på förståelsen av det varuproducerande arbetets dubbelnatur, som konkret respektive abstrakt arbete; den kritiska uppfattningen som sådan av den politiska ekonomin har sin grund i denna förståelse. Genom att undersöka arkitekturen bakom Marx teori och det metodologiska förfarande på vilket denna vilar kan vi ta oss an de samhällsproblem vi står inför idag. Med det abstrakta arbetets kategori förs vi direkt till kärnan i Marx teoretiska system och centrum för hans omvälvning av den klassiska ekonomin.

I.i Uppsatsens syfte

Uppsatsens syfte är att kritiskt rekonstruera abstraktionernas status som metodologiska verktyg inom ramarna för förutsättningarna och gränserna för Marx förfarande i *Das Kapital*. Det ska uppnås genom att, med utgångspunkt i exemplet det abstrakta arbetets kategori, Marx utsagor om sin intention skattas mot förfarandet i och genom detta verk, vilket uppsatsen satt sig för att rekonstruera. I undersökningen jämförs samtidigt Marx teoretiska framställning med hur metod- och framställningsfrågor hos ekonomen David Ricardo (1772–1823) och filosofen G.W.F. Hegel (1770–1831) kritiskt adresseras, vilket tjänar till att sätta Marx i ett vetenskapshistoriskt sammanhang. Förhållandet till dem har direkt bäring på Marx vetenskapssyn och är centralt för diskussionerna i marxforskningen.

Som typexempel anförs kategorin *abstrakt arbete*, som den dimension av det mänskliga arbetet som bildar produkternas värden i så måtto som de produceras som varor. Denna kategori utgör kärnan i Marx kritik av den politiska ekonomin och ligger till grund för hela framställningen i *Das Kapital*. Genom att systematiskt koppla samman olika skrivningar och anmärkningar i *Das Kapital* med manuskript och brev kan det abstrakta arbetets olika bestämningar och dess relation till det konkreta arbetets aspekter rekonstrueras.

I.ii Uppsatsens frågeställning

Givet abstraktionernas centrala betydelse för Marx vetenskapssyn ägnas uppsatsen åt hans förhållningssätt till dessa i hans egna verk. Uppsatsen söker svara på följande frågor:

20

1. Hur beskriver Marx abstraktionernas vetenskapliga status?
2. Hur gestaltar Marx förhållandet mellan konkret och abstrakt arbete, och hur kommer denna distinktion till uttryck i hans teoretiska framställning?
3. Hur förhåller sig, enligt Marx framställning, abstrakt arbete till den borgerliga rikedomens abstrakta karaktär, det vill säga penningen?

25

II Varför Marx? Varför abstraktioner?

Den finanskris som brutalt kom i dagen runt 2008 i samband med det amerikanska finansinstitutet Lehman Brothers fall framstod i princip som en blixtnedfall från klar himmel för staben av ekonomer i västvärlden. Det är inte utan att vi kan se paralleller till 1929 då den polske marxisten Henryk Grossmann (1970) publicerade sin bok om Marx ackumulations- och sammanbrottsteori kort före börskraschen – något som kan hävdas vara mer än en

30

historiens ironi. Med varje kris kommer också funderingar över om det borgerliga samhället, eller kapitalismen, verkligen innebär fred, frihet och välfärd för folkflertalet eller om detta är förbehållet en minoritet, eller, som anförts under senare tids protester, rent av en procent av medborgarna. Precis som krisernas cykliska återkommande dyker Marx namn upp i medierna – om så ofta som karikatyr – i samband med dessa kriser, för att sedan återigen begravas som en död hund så snart siffrorna går från rött till svart.

Ekonomernas och de ekonomiska teoriernas bristande förmåga att förutse och förklara kriserna borde få oss att stanna upp och fundera innan vi tar deras yttranden för sanningar och hårda fakta.¹ Att därför, som exempelvis filosofen Paul Mattick jr (2011) gör med sin bok om den aktuella krisen, vända sig till Marx och hans teori om kapitalismens rörelselagar för inspiration kan erbjuda en utväg ur ekonomiämnets återvändsgränd. Även om kapitalismen har utvecklats betydande sedan Marx är teorin framställd på en så abstrakt nivå att den fortfarande är relevant för förståelsen av det kapitalistiska ekonomiska system vi alltjämt lever i. Det reser frågor om de abstraktionsnivåer på vilka Marx presenterar sin teori och de implikationer det får för förståelsen av Marx och av kapitalismens nuvarande belägenhet. Att Mattick jr själv menar sig ha kunnat förutse krisens utveckling på ett annat sätt än de konventionella ekonomerna handlar enligt honom om att man genom en aktualisering av Marx lär sig ett annat sätt kan tänka kring det som sker.

Kritik mot ekonomin och krav på reformering av inte minst finanssektorn har ofta sin måltavla i en form av kapitalet, det räntebärande kapitalet, och lämnar med det grundproblemet, det kapitalistiska produktionssättet som sådant, oaktat – en ytlig kritik, skulle Marx ha påpekat (T 1455). Redan i *Grundrisse* tar Marx sin utgångspunkt i ett förslag till bankreform och visar att en förändring av pengarnas form, eller rent av deras avskaffande, på basis av ett system baserat på värde, är en praktisk omöjlighet. En riktig insikt i kapitalets natur ger oss verktyg att undvika utopiska och orealistiska förhoppningar, vilka

¹ Mattick jr (2011:16) citerar som exempel Nobelprisvinnaren Robert E. Lucas Jr som den 19 sept. 2007 skrev i *Wall Street Journal* att han var ”skeptical about the argument that the subprime mortgage problem will contaminate the whole mortgage market, that housing construction will come to a halt, and that the economy will slip into a recession. Every step in this chain is questionable and none has been quantified. If we have learned anything from the past 20 years it is that there is a lot of stability built into the real economy”. [se wsj.com/articles/SB119017085710932141]

så att säga är mer utopiska än redan hoppet om efterkapitalistiska mänskliga relationer som sådana (G 80), men som i sin utopism samtidigt pekar på kapitalismens gränser.²

Enligt Marx förmedlar begreppet mellan ett föremåls form och innehåll (MEW40:6), och det är vetenskapens uppgift att utveckla ändamålsenliga begrepp. Det är abstraktionerna som utgör begreppsbildningens verkstad (Sohn-Rethel 1989:10).³ De klassiska ekonomerna förmår enligt Marx inte begripa denna förmedling och håller form och innehåll externt åtskilda, varför han genomgående karakteriserar deras byggelement *kategorier*, inte *begrepp* och deras teori begrepslös (KIII 884). All teoretisering gör bruk av abstraktioner men Marx abstraktioner hör ihop med en specifik teoretisk självförståelse, en förståelse som härrör, men på flera punkter avviker från Hegel. Hans tänkande utmärks av en formuppfattning som skiljer sig från annat vetenskapligt tänkande.

Hos Marx förekommer abstraktionsbegreppet inte endast för intellektuella abstraktioner av en yttre åskådare, utan används även för att beskriva praktiskt verkande abstraktioner i kapitalismen; detta samhälle kan därför kallas en abstraktionens kultur, en beteckning som kan härledas ur Hegels *Logik* (Osborne 2004):⁴ en kultur där abstraktionerna gör sig praktiskt gällande även utanför snävt ekonomiska förhållanden och kommer att behärska de borgerliga individerna. Det är abstraktioner som har sitt upphov i mänskligt handlande, i en bestämd form av praxis, men väsentligen som ett oavsiktligt resultat av ett omedvetet

² Litteraturvetaren Frederic Jameson har i ett citat som fått allmän spridning en gång sagt att det är lättare att föreställa sig jordens undergång än kapitalismens slut. Jfr Smith, T. 2015.

³ Enligt *Historisches Wörterbuch der Philosophie* (1971ff) (HWdP) stammar *abstraktion* med gramatiska varianter från latinets *abstrahere*: att dra ifrån, att flytta / riva bort (ngt fr. ngt). På 1600-talet lånades termen till tyskans *abstrahieren*; participformen *abstrakt*, på latin *abstractus/abstractum*, och substantivet *das Abstrakte* som resultat av verbformen. Det går tillbaka på Aristoteles ἀφρημένοϋς och betecknar det matematiskt varande som abstrakt i så måtto som all bestämdhet som konstituerar det sinnliga väsendet uteslutits. *Realabstraktion* nämns inte i HWdP och är allmänt inte ett abstraktionsslag som erkänns i ekonomisk, eller annan samhällsteori. Marx nämns i uppslagsordet *Abstrakt/Konkret* där det abstrakta som ensidigt, tomt och odialektiskt ställs mot det konkreta som reellt, utfyllt och fullständigt bestämt. Det konkreta utgör för Marx mångfaldens enhet som sammanfattning av många bestämningar. Det konkreta utgör den vetenskapliga undersökningens utgångspunkt och resultat: första gången som en kaotisk föreställning om föremålets helhet; andra gången som rik totalitet med många bestämningar och relationer (E 36; se 1.1).

⁴ "Being at home in abstraction, Hegel believed, philosophical thought (that is, dialectical logic) is peculiarly suited to the comprehension of the modern world. For Hegel's understanding of modernity is already that of a *culture* of abstraction – of the 'abstract individual' with its 'abstract rights' engaging in monetary exchanges determined by the 'abstract value of goods'" (Osborne 2004:24); "It is difficult to ignore that much of the force of the Marxian matrix [...] is based on its depiction of capitalism as the culture of abstraction *par excellence*, as a society that, *pace* many of the more humanist denunciations of the dominant ideology, is really driven, in many respects, by abstract entities, traversed by powers of abstraction" (Toscano 2008a:273).

agerande som i förvärd form kommer till uttryck i tänkandet. Detta slags abstraktion benämnde filosofen Alfred Sohn-Rethel (1989) ”Realabstraktion”, hos Marx omnämns fenomenet exempelvis ”Abstraktion in actu” (KIIⁱⁱ 646).⁵

Marx använder abstraktioner på ett annat sätt än ekonomerna han kritiserar, vars abstraktioner gör anspråk på att gälla över historien. Begrepp och kategorier är för Marx inte, som sociologen Derek Sayer (1987:126) påpekar, ”free-floating analytic devices, innocent of historical content”, utan abstraktioner av samhällslig-praktiska relationer och giltiga så länge dessa relationer existerar. Anmärkningen mot sin tids ekonomiska teori var för Marx att det moderna samhällets utmärkande drag var andra än tidigare samhällens kännetecken; de specifika abstraktioner han laborerade med var historiskt bestämda och giltiga blott för det moderna samhället, medan de borgerliga ekonomernas allmänna abstraktioner, just genom sin allmänna karaktär, tömts på innehåll och i slutändan inte sade någonting väsentligt utan suddade ut varje skillnad mellan historiska epoker.⁶ Det förekommer dock både allmänna och bestämda abstraktioner hos Marx. Även om Marx analys inte var mindre abstrakt än den klassiska ekonomin så är abstraktionernas form hos honom helt annorlunda.⁷ En huvudsaklig angreppspunkt mot de borgerliga ekonomernas metod är för Marx deras bristfälliga bruk av abstraktioner, uttryckt i en bristande abstraktionskraft som stundom etablerar våldsamma abstraktioner som plattar ut alla skillnader mellan olika epoker, med följd att kapitalismen naturaliseras och förevigas – en kritik som även träffar de marxister som inte lyckas göra reda bland olika abstraktionslag.

Bristande insikt i Marx bruk av abstraktioner resulterar i ett slags ricardiansk-marxistisk ekonomisk teori, något som enligt Marx kritiska projekt utgör en veritabel begreppsmotsägelse; detta slags alternativa eller heterodoxa ekonomi kan lika lite som den

⁵ Redan sociologen Georg Simmel (1989:57) skrev 1902, som Reichelt (2001b) uppmärksammar, i *Philosophie des Geldes* om en ”realen Abstraktion” som uppkommer ur det ekonomiska livet, vilket knyter an till Sohn-Rethels kategori men inte anförs i *Geistige und körperliche Arbeit* [1989].

Pengarna, som den form i vilken kapitalförhållandet möter och underordnar sig oss, kan, som filosofen Slavoj Žižek (2008:9ff) menar, påstås vara materiella som ett slags sublim materialitet, något han kopplar till Lacans psykoanalys och den symboliska ordningen i en diskussion om Sohn-Rethels Realabstraktion; för kritik av Sohn-Rethel, se t. ex. Postone 2003 kap. 4; jfr Thomson 1977

⁶ För allmänna och bestämda abstraktioner, se Murray 1990, kap. 11; Negri 1991, kap. 3; Clarke 1991, kap. 4.12; Gunn 1992

⁷ ”By disregarding production relations, the bourgeois market theory is of course also an abstraction. But whereas the bourgeois theory remains in that abstract sphere, Marxian theory allows for a return from the abstract consideration of the basic capitalist production relations to the observation and comprehension of the concretely given totality of the capitalist economy” (Mattick 1972:266; jfr Mattick 1983:87).

klassiska och neoklassiska ekonomin svara på vad värde, pengar respektive kapital *är*, liksom på frågan om *varför* arbetsprodukterna i kapitalismen antar varu- och värdeform (jfr Robinson 1971).⁸ Filosofen Patrick Murray (2005:72) anger några punkter som utmärker vad som här menas med en ricardiansk hållning: varans värde bestäms

5 kvantitativt och kvalitativt direkt och uteslutande i produktionen; värdet utgörs av det arbete som förkroppsligas i en vara; värde existerar oberoende av pengar och utgör den oberoende variabel som förklarar en varas pris; pengar endast är ett annat namn för värde och blott ett tekniskt hjälpmedel för att underlätta byteshandel. Denna marxförståelse betonar vanligen kontinuiteten mellan Marx och Ricardo och betraktar den förre som den

10 siste av de klassiska ekonomerna (jfr Mattick jr 1992; Bellofiore 1989; Postone 2003:7; Kay & Mott 2004).

Problemet återfinns alltså i den traditionella marxismen, och en fråga vi när vi för Marx namn på tal alltid måste ställa är, som sociologen Anders Ramsay (2008) påpekar: *vilken Marx?* Givet den traditionella marxismens metodologiska problem hamnar dess företrädare

15 ofta i olika varianter av ricardiansk marxism. De förstår inte Marx specifika kritik av den politiska ekonomin och faller offer för samma oförmåga att förklara historiska och ekonomiska fenomen som de borgerliga ekonomerna. Därför är en kritisk rekonstruktion av Marx abstraktionsbegrepp nödvändig, både för att förstå Marx teori och för att förstå de fenomen vi möter idag, en förståelse för vilken Marx teori kan sägas vara en nödvändig

20 men inte tillräcklig förutsättning; *Das Kapital* utgör, hävdar filosofen Daniel Bensaïd (2002:xv) inte utan fog, alltjämt den grundläggande texten för att kunna uttyda det moderna samhällets hieroglyfer. En dylik rekonstruktion kan förhoppningsvis ge upphov till en *trickle down effect* så att den aktuella marxforskningens förståelse inte lika tydligt lämnar bilden av Marx utanför akademien så på efterkälken.

25 En brist i det ledande fält inom marxforskningen idag, som kan betecknas värdeformsparadigmet,⁹ är att det i sina mest radikala varianter riskerar att hamna i samma filosofiska formalism som Marx kritiserar hos den tyska posthegelianska filosofin, en brist som har sin källa i ett mycket snävt om än minutiöst fokus på den inledande delen av Marx framställning, men som förlorar inledningens funktion och status i Marx kritik som helhet.

⁸ För definition av neoklassisk teori, se Clarke 1991, kap. 5–6; Reuten 1996; Reuten & Williams 1989

⁹ Paradigm här och i uppsatsen i övrigt i en ledigare betydelse än i Kuhns vetenskapsteori.

Filosofen Christopher J. Arthur är ofta måltavla för dylik kritik. Argumentationen löper genom hela Marx ekonomikritiska verk, vilket han själv dock aldrig lyckades färdigställa; Marx kan på så sätt, som idéhistorikern Sven-Eric Liedman (2015:446) gör, betecknas ”de ofullbordade verkens mästare”. Att inte beakta detta leder inte bara till en ofullständig läsning och förståelse av Marx; det leder, som statsvetaren och matematikern Michael Heinrich (2013) påpekar, ofta till en felaktig förståelse och bristfälliga slutsatser. Detta ställer förståelsen av Marx teori inför stora hermeneutiska problem. Som samhällsvetaren Nicole Pepperell påpekar ställs den läsare som tar sig an texten i *Das Kapital* så som den går och står inför vad som förefaller vara

10

a fairly straightforward, empiricist sociological narrative. The narrative voice seems to stand outside the contexts it is analysing, offering objective observations about social realities as if from a third person omniscient perspective (Pepperell 2011:7).

15

Om texten tas på dylikt sätt riskerar läsaren att hamna i ständiga fallgropar, vilka i sin tur gärna bokförs på Marx konto över brister och motsägelser. Pepperell påpekar att läsaren av *Das Kapital* ständigt möter enkla, närmast triviala kategorier som senare slår om i sin motsats och tycks underminera deras tidigare bestämningar.

20

Sociologen Vilfredo Pareto (1902:332) klagade, påminner oss Ollman (2003), över vad han uppfattade som Marx helgarderade sätt att uttrycka sig motsägelsefullt: hans termer är som fladdermöss – de uppträder ena gången som fågel, andra gången som mus, likt sagan om fladdermusen som ömsom påstod sig vara fågel och ömsom mus för att undvika att slukas av lodjuret. Marx teori och dialektiska metod ska dock inte ses som helgarderad utan som en dialektisk framställning av kapitalismen och dess inneboende rörelselagar, där det motsägelsefulla ligger i saken snarare än i dunkla begrepp, där föremålets paradoxer kommer till uttryck i språkliga dito.

25

30

Att studera Marx fordrar därför ett nogsamt interpretativt arbete vilket underlättas om man, som Murray (2011:226) påpekar, har en uppfattning om Marx systematiskt dialektiska framställningsstrategi (Arthur 2004; jfr Fracchia & Ryan 1992). Enligt Murray (1990:xx) är Marx teori inte vetenskap i sedvanlig, positiv bemärkelse, vilket är lätt att missa, inte minst eftersom Marx aldrig försåg med tumregler och verktyg som kunde ha hjälpt läsaren att förstå framställningens struktur. Teorin är mycket sofistikerad och fram-

ställningen ytterst kondenserad, påpekar Murray: mycket avgörs av ett ord, en distinktion, en inledning som är lätt att missa.

I denna uppsats ska Marx metodologiska förfaringssätt kritiskt rekonstrueras och på så sätt visa på en marxförståelse som inte gör halt vid olika steg eller abstraktionsnivåer i ekonomikritiken; denna förståelse gör inte heller gällande att Marx var en alternativ eller
5 bättre ekonom än de ekonomer och det kategoriella system han med sin teori kritiskt framställde i syfte att omvärld. Analysen tar sin utgångspunkt i *Das Kapital* och fokuserar på abstraktionernas status utifrån arbetets dubbelnatur: konkret arbete som framställer produkter för att tillfredsställa mänskliga och samhällsliga behov respektive abstrakt arbete
10 som bildar varornas samhällsligt konstituerade värden.

Genom att lyfta fram premisserna för metoden bakom Marx ekonomikritik erhålls samtidigt grunden för en kritisk teori som förmår utmana samhällsvetenskaperna som sådana. På samma gång ges ett bidrag till det ekonomiska tänkandets historia, ety det som vetenskaplig disciplin tycks behöva både mer utrymme och, om vi får tro Karen Vaughn
15 (1993; jfr Blaug 2001), ett bättre självförtroende.

Jag vill hävda att Marx verk utgör ett sådant historiskt författarskap som vi ständigt kan och bör återkomma till, där varje läsning öppnar för nya och fördjupade insikter som själva är föremål för diskussion; det är därför inte att beklaga, vad gäller det svåra med Marx, att, som Hegel (2014aa:60) påpekade angående filosofin, åtskilligt måste läsas flera gånger
20 innan det kan förstås. Att läsa Marx texter och textslag genom varandra ger en hermeneutisk spiral oundgänglig för insikt i dylika arbeten.

III Forskningsöversikt

Forskningen kring Marx teori och metodologiska förfaringssätt är oöverskådlig, varför jag av pragmatiska skäl har nödgats göra radikala utsnitt ur denna. De aspekter av Marx
25 metodförståelse som i uppsatsen står i fokus gäller abstraktionernas status och funktion i förhållande till Hegel och Ricardo, med utgångspunkt i det abstrakta arbetets kategori, varför de delar av marxforskningen som rör sig kring detta problemområde åberopas.

När det gäller förståelsen av det abstrakta arbetets bestämning hos Marx närmar sig den, om vi följer statsvetaren Werner Bonefeld (2010), ett slags konsensus kring kategorin som

samhälleligt konstituerad och endast förhanden i kapitalistisk varuproduktion, och således inte något substantiellt eller naturligt i mänsklig produktiv verksamhet som sådan.

Denna förståelse utmanas av forskare som framhäver reduceringen av alla slag av konkreta arbeten till abstraktionen *arbete som sådant*: ett fysiologiskt utgivande av
5 mänskligt arbetskraft i allmänhet som är möjligt att mäta redan i produktionen, vilket gör det till den enda meningsfulla förståelsen av detta arbete. Med olika emfas och argument kan en fysiologisk tolkning ses hos ekonomen respektive statsvetaren Axel Kicillof och Guido Starosta (2007) och ekonomen Guglielmo Carchedi (2009). De förra menar att Marx med denna fysiologiska abstraktion definierar det abstrakta arbetet och att det görs
10 redan i det första kapitlet av det första bandet av *Das Kapital* i undersökningen av varans fetischkaraktär. Den fysiologiska definitionen i sig är giltig i varje samhällssammanhang och därför över-historisk; när arbetet utförs som privatarbete, som i kapitalistisk varuproduktion, blir det emellertid även värdeskapande abstrakt arbete, hävdar de. Formbestämningen som abstrakt allmän och rent samhällelig får enligt dem som följd att
15 hela arbetsvärdeteorin omintetgörs. Carchedi (2009) menar att det abstrakta arbetet har att göra med människans ämnesomsättning med naturen som fysiologiskt utgivande av muskelkraft, som redan i produktionen kan mätas i till exempel kaloriförbrukningen hos producenten, en procedur som han menar att den moderna läkarvetenskapen möjliggör. Det ersätter enligt honom inte arbetstiden som mått, men erbjuder ytterligare ett sätt att mäta
20 arbetet innan varan sålts på marknaden och priset realiserats i pengar.

Det finns hos Marx en central idé att arbetet i den kapitalistiska arbetsprocessen avkvalificeras i förhållande till tidigare hantverk och tenderar degradera arbetaren till maskinens bihang; arbetets innehåll försvinner därigenom och arbetaren blir lönarbetare som söker arbete, vilket som helst. Arbetets abstraktion i denna bemärkelse skulle då med
25 kapitalismens utveckling erhålla praktisk realitet och ett slags ontologisk grund (Gleicher 1983). Är det vad som avses med abstrakt arbete? Är lönarbete abstrakt arbete för Marx?

En måltavla för förespråkarna av denna fysiologiska definition utgörs av den ryske ekonomen Isaac I. Rubin (1973) som undersökte värdeformens och det abstrakta arbetets status i Marx teori på 1920-talet. En modern representant är Arthur (2004) som i sin
30 plädering för en strikt systematisk dialektisk framställning i *Das Kapital* menar att Marx introducerar arbetets kategori för tidigt och att det istället skulle ha gjorts först när värde-

formen bestämts. Båda kritiseras för deras fokus på form som tenderar till ren formalism utan beröringspunkt med verkligheten, att de gör arbetsvärdeteorin obsolet och att teorin inte kan operationaliseras samt att klasskampen försvinner.

Det förefaller finnas en olöst ambivalens i Marx som medför att citat kan anföras till stöd för diametralt motsatta tolkningar (Kay & Mott 2004). I likhet med Heinrich (2009) menar Bonefeld (2010) att Marx är ambivalent i bestämningen av det abstrakta arbetet: å ena sidan som en samhällelig kategori, å den andra att Marx även definierar den fysiologiskt, som utgivande av muskel och hjärna – men det kan inte vara både och, insisterar Bonefeld. Ska Marx förstås som inkonsekvent redan när det gäller den mest centrala kategorin? Frågan pekar på metodproblem i Marx dialektiska framställningssätt.

Genom att undersöka hur arbetet och dess två aspekter presenteras av Marx på andra ställen än de initiala bestämningarna i varuanalysen: i *Das Kapital* och i *Kritik*, i brev och manuskript, kan både påståenden om ambivalens hos Marx och en enkel fysiologisk definition av det abstrakta arbetet avfärdas. Tydligt framkommer Marx bestämning av det varuproducerande och värdebildande arbetet i kritiken av Ricardo, som Marx menar aldrig tydligt skiljer det konkreta arbete som framställer bruksprodukter från det abstrakta arbete som bildar varuvärde. Undersökningen av det abstrakta arbetet för oss därför direkt till centrum av Marx försök att omvälvla den politiska ekonomin (Grossmann 1969:20).

En analys av kategorin abstrakt arbete ger en bild av vilken status Marx kategorier har på olika stadier av presentationen, samt vilket slags abstraktion respektive bestämning är: om och när de är allmänna och överhistoriska abstraktioner eller historiskt bestämda och förhanden endast i avgränsade epoker.

IV Metod, material och avgränsningar

IV.i Primärkällor

Det primära källmaterialet till analysen består av Marx så kallade ekonomikritiska verk *Das Kapital*, vars första bok Marx själv var med i att publicera i två tyska utgåvor (1867, 1872) och en fransk utgåva (1872–1875), varav den senare av Marx betraktades som av eget vetenskapligt värde.¹⁰ Bok II och III redigerades av Engels efter Marx död utifrån

¹⁰ Värt att notera är att *Nachwort* till den andra utgåvan av *Kapital I* är daterat 24 jan. 1873; i likhet med MEGA anges dock i uppsatsen 1872 som utgivningsår för andra utg. av *Das Kapital* Band I.

kvarlåtenskapen och deras omfattande korrespondens; vad som ibland kallas bok IV, *Theorien über den Mehrwert*, redigerades av Kautsky (1904–1908). *Zur Kritik der politischen Ökonomie* (1859) publicerades under Marx livstid och det är där han för första gången kritiskt påvisar det varuproducerande arbetets dubbelkaraktär, en framställning som han hänvisar till i *Kapital I. Ökonomische Manuskripte 1857–1858*, mer kända under namnet *Grundrisse*, är ett manuskript som Marx arbetade på under åren före *Kritik* och som publicerades i dåvarande Sovjetunionen 1939–1941, men som fick en vidare spridning först i en tysk utgåva 1953.¹¹ *Einleitung* till kritiken av den politiska ekonomin från 1857 publicerades för första gången av Kautsky i den tyska socialdemokratin tidsskrift *Die neue Zeit* 1903 och fanns således till hands för det tidiga 1900-talets marxister (för uppsatsen relevanta namn: Rubin, Dashkovskij och Grossmann). Mellan *Grundrisse* och *Kritik* finns även det manuskript som benämns *Urtext* (1858) som publicerades för första gången i Moskva 1941 som tillägg till *Grundrisse*. Under arbetet med att färdigställa den första boken av *Kapital* skrev Marx ett utkast som var tänkt att utgöra bokens sjätte kapitel och tillika övergången till den andra boken; manuskriptet kallas *Resultate des unmittelbaren Produktionsprozesses* (1864), även benämnt det felande sjätte kapitlet (se Murray 2009). Genom att studera dessa källor och läsa dem i ljuset av varandra möjliggörs en bättre förståelse av vad Marx avsåg med de aktuella kategorierna och deras status under loppet av deras utveckling. I vårt fall möjliggör det en tydligare bestämning av det abstrakta arbetet.

Tiden i Marx författarskap täcker i uppsatsen i grova drag åren 1857–1875; det material som Marx arbetade med före 1857 lämnas i princip utanför uppsatsens omfång, även om det måste poängteras att Marx teori inte ur intet tog sin början vid tiden för *Grundrisse*.

Det bör noteras att termerna bok, band och volym inte är entydiga eller synonyma, även om det vanligen uppfattas att bok I–III är det samma som volym/band I–III. Men som Arthur och Reuten (1998:2f) påpekar i sin inledning till antologin om *Kapital II* är det viktigt att hålla isär bok och band, inte minst då man läser Marx brev och manuskript: när Marx exempelvis nämner vad som ska ingå i volym II så syftar han på både bok II och bok III, vilka tillsammans skulle utgöra ett band. Efter Engels redigering gavs de tre böckerna ut i egna volymer och det är i den formen vi känner dem idag; dessa är därför, påpekar

¹¹ För en aktuell, enkel översikt över verkets tillkomst och slutligen dess första offentliggörande, samt för en personlig värdering, se Liedman 2015, kap. ”Den mest instensiva ansträngning”, fr. a. dess inledande del.

Heinrich (2009:89), att betrakta som redaktionella artefakter. Det bör även noteras att det som avser kapitel ett i *Kapital I 1867* är i utgåvor efter 1872 kapitel 1–3 och att Marx anmärkningar gällande det första kapitlet är olika beroende på vilken utgåva som avses.

Citat anförs huvudsakligen på originalspråket, tyska. Jag har översatt alla tyska och franska citat, men låtit engelska termer och meningar stå kvar; originalcitaten återges i fotnoter i anslutning till respektive ställe så att det empiriska materialet redovisas. Att jag översatt citaten har med läsbarheten att göra, samt av intersubjektiva hänsyn, så att analysen kan läsas och prövas även av personer som inte behärskar tyska. Därtill är de svenska översättningarna av erkänt dålig kvalitet, framför allt vad gäller *Kapital*,¹² men även *Kritik*.¹³ Vidare föreligger *Grundrisse* och *Theorien* alltså blott i översatta urval.¹⁴ Översättningen fyller även en hermeneutisk uppgift som tillägg till den kritiska tolkningen av materialet, men utan att filtreras av andras översättningar och därmed tolkningar. Vad gäller problemet med att översätta vissa begrepp och kategorier har Dahlkvists (1985) inledning till översättningen av det första kapitlet i den första utgåvan av *Kapital I* varit till hjälp, liksom Liedmans (2015) anvisningar i *Karl Marx. En biografi*.¹⁵

Jag har huvudsakligen utgått från den kritiska utgåvan *Marx-Engels Gesamtausgabe* (MEGA) som idag är den auktoritativa textkritiska utgåvan och förhoppningsvis kommer att ligga till grund för framtida forskning kring, referering till och utgivande av Marx verk.¹⁶ Med MEGA kan vi studera texterna så som Marx själv skrev, skrev om och kommenterade dem, om än inte, som Bellofiore och Fineschi (2009) gör gällande, att vi nu kan läsa en egentlig *Marx genom Marx*. All marxläsning fordrar inslag av både rekonstruktion och konstruktion (Heinrich 2009) där enskilda verk, delar av desamma, kommentarer i manuskript och brev et cetera vägs mot den (ideella) helhet som Marx författarskap utgör; en hermeneutisk spiral måste utgöra den ledtråd som för oss genom labyrinten.

¹² Marx 1969, 1973, 1985, Ivar & Ruth Bomans övers.; Marx 1930a, 1930b, 1931, Richard Sandler's övers. Se Dahlkvist 1985; Lindberg 2013b

¹³ Marx 1970, Bertil Wagners övers.

¹⁴ Marx 2010, urval och övers. Sven-Eric Liedman samt Erik af Edholm, där den aktuella utgåvan (Tankekraft) därtill är undermåligt korrekturläst; Marx 1975, Arno Seylers övers.

¹⁵ Jag har inte följt Ramsay, som översatt Heinrich (2013), och översatt det ofta förekommande *Gegenstand* och varianter av det (*vergegenständlichen*) till *objektifiering*, utan anger *föremål* respektive *föremålslighet*, vilket må vara otympligt men ligger närmare både tyskan och Marx begrepp; jag lägger mig därför närmare Dahlkvists översättning av Marx (1985b).

¹⁶ För MEGA-projektets historia, se den redaktionella inledningen till Bellofiore & Fineschi 2009; Heinrich 2009; för en skiss över de olika utgåvorna av *Kapital*, se Heinrich 2006:160ff

Vad gäller övrigt material av Marx hänvisas till Marx-Engels Werke (MEW) som kan betraktas som den kanoniserade utgåvan av ett större urval av Marx och Engels verk.¹⁷ Det gäller framförallt de manuskript som utgör *Die deutsche Ideologie* (1845–1846), som ännu inte har utkommit i MEGA och därför citeras från MEW3. Inte heller *Misère de la philosophie* (1847) har utkommit i MEGA;¹⁸ eftersom MEW återger en tysk översättning –
 5 Marx själv skrev på franska – har jag anförts en fransk utgåva på sajten marxists.org.¹⁹

När det kommer till Marx brev så har inte Schumpeters (1954:392n) anmärkning åtlutts, att de endast är av intresse för marxologerna; det kan sägas att uppsatsen rör sig kring marxologi. Referens till olika brev syftar till att låta de kommentarer Marx gör i brevets
 10 privata sfär kasta ljus över framställningen i de publicerade verken. Det ska inte förstås som att Marx i breven verkligen uttrycker sina innersta intentioner, utan snarare som nya och alternativt formulerade vinklingar av de aktuella föremålen och begreppen. I breven och de anmärkningar han gör till sig själv i olika manuskript lyser samtidigt Marx framställningsstrategi igenom på ett klarare sätt än i den egentliga framställningen i *Das Kapital*.
 15 Breven refereras till MEW och aktuell volym och sida, där även adressat och datum framgår. För kort hållna biografier över flera av dessa adressater, vilka i uppsatsen oftast förekommer som blotta efternamn, hänvisas till Liedman (2015).

Referenserna till primärmaterialet görs i löpande text till *Kapital I* respektive II och III, *Vorwort 1867*, *Nachwort 1872*, *Kritik*, *Vorwort 1859*; *Einleitung 1857*; *Urtext*, *Grundrisse*,
 20 *Theorien*,²⁰ *Resultate*; de direkta referenserna ges i parentes i texten som initial + sida (ex. G 96): KI–KIII; V¹; N²; Kr; V¹⁸⁵⁹; E U; G; T, R. *Kapital I* förekommer i tre versioner vilka anges KI¹ (1867); KI² (1872), C (1872–1875, *Le Capital*).²¹ I de fall samma citat förekommer i både första och andra utgåvan av *Kapital I* anför jag som regel den första utgåvan, vilken bland annat använder fler kursiveringar. Bok II består av två huvudsakliga

¹⁷ Att notera är att redaktörerna till MEW har justerat språket efter sin tids rättstavningsregler, så att jfr med MEGA termerna exempelvis skrivs *Ware*, *Reichtum*, *Wert* istf *Waare*, *Reichthum*, *Werth*. Marx själv blandade gärna in främmande språk, inte minst engelska, i sin tyska text så att antalet anglicismer i manuskripten är rikligt, ex. *Capital*, *Abstraction* etc.

¹⁸ Se mega.bbaw.de/struktur/abteilung_i; kommer att bli MEGA I.5

¹⁹ Alla digitala källor utan paginering anges under egen rubrik i Litteraturförteckningen.

²⁰ Kautsky gav ut delar av Marx manuskript från åren 1861–1863 som *Theorien über den Mehrwert* i tre volymer; MEW gav ut dem som MEW26.1–3. MEGA har givit ut hela detta manuskript som MEGA II.3.1–6, sex volymer i löpande paginering. Jag hänvisar därför till *Theorien* (T) utan att följa Kautskys indelning (I–III); vilka sidor som ingår i respektive volym anges i litteraturförteckningen.

²¹ KI¹, KII, R och G i MEGA-utgåva finns att läsa online på mega.bbaw.de/megadigital

manuskript (MEGA II.4.1, II.11); de benämns i texten *Kapital II* och referens ges som KIIⁱ respektive KIIⁱⁱ plus sida för att hålla isär dem. Bok III utgörs huvudsakligen av ett manuskript (MEGA II.4.2).²² Övriga källor anges som band plus sida.²³

Eftersom Marx inte förser sin framställning med något förklarande förord, någon tydliggjord metod eller ens, som exempelvis Hegel och Spinoza (Murray 2009), lägger till appendix, anmärkningar och ytterst få egna skolier (marginalanteckningar) får varje försök att rekonstruera Marx teori ta sin utgångspunkt i ett korsvis läsande av Marx textmassa för att söka förtydliganden och exempel på framställningens strategi och kategorins status i varje avsnitt av framställningen för bestämma dem och inte ta dem för fixerade definitioner så snart de introducerats. Det är strategin även i denna uppsats.

IV.ii Kritisk litteratur

Forskningen om Marx teori är oöverskådlig och spänner idag i princip över 150 år och numera i global omfattning; även forskningen kring värdeformsteorin har kommit att bli ofantlig vilket även gäller frågan om arbetets dubbelnatur och dess status i Marx teori.

Det fält som uppsatsen tar sin utgångspunkt – och ämnar skriva in sig – i är vad som kan benämnas det nyhegelianska fält som tar fasta på formfrågor och det systematiskt snarare än historiskt dialektiska i Marx teori.²⁴ Analysen görs huvudsakligen i kritisk dialog med den forskningsdiskussion som pågår inom ramen för det centrala sammanhang av den moderna marxforskningen som sedan drygt 20 år går under namnet ”International symposium on Marxian economic theory” (ISMT), vars gemensamma problematik är dess accent på metod- och formfrågor hos Marx (se Bellofiore et al (red.) 2013).²⁵ En annan gemensam nämnare för de forskare som uppsatsen huvudsakligen förhåller sig till är att den *kritiska* ansatsen hos Marx framhävs liksom att de positionerar sin respektive hållning gentemot så kallade nyricardianska marxförståelser samt, med formfrågor i centrum, en karakterisering av Marx värde- och kapitalbegrepp som *samhälleligt* – och inte tekniskt,

²² För kritisk värdering av Engels redigering, se Heinrich (1996).

²³ För fullständig information, se Litteraturförteckningen.

²⁴ För introduktion och översikt, se t.ex Arthur 2004 kap. 1; Bellofiore & Fineschi 2009 ”Introduction”; Bonefeld, Gunn & Psychopedis 1992 ”Introduction”; Backhaus 1997a; för en skiss över marxreceptionens olika epoker, se Ramsay 2008

²⁵ Se Moseley & Smith (2015:13) för en lista över ISMT:s publikationer fram till 2014.

fysiologiskt eller dylikt – konstituerade. De avfärdar unisont den logisk-historiska metod som introducerades redan i Engels tolkning av *Kapital* (Bellofiore & Taylor 2004:24).

De för uppsatsens undersökning viktigaste forskarna är amerikanen Patrick Murray, vars *Marx's theory of scientific knowledge* (1990) kom att få stor betydelse; den
 5 amerikanske idéhistorikern Moishe Postone (2003); britten Christopher J. Arthur (2004); samt den i Storbritannien verksamme Werner Bonefeld (2010).²⁶ Något utanför detta värdeformsfält, men i kontinuerlig diskussion med det, återfinns den amerikanen Paul
 Mattick jr, som även bidragit med texter till ISMT, och dennes far Paul Mattick, som avviker från övriga forskare även i det att han aldrig var verksam inom akademien utan i
 10 stället kan betraktas som autodidakt och aktivist. Viktig för värdeformsfältets utveckling är Isaac I. Rubin (1973), verksam i dåvarande Sovjetunionen under 1920-talet, vars essäer om Marx värdeteori från 1923 – kända för en något bredare publik efter att ha översatts till engelska på 1970-talet – alltså är en utgångspunkt för diskussionen om Marx teori och i synnerhet dess värdeformsteoretiska element.²⁷

15 Vart och ett av dessa spår inom denna nya marxläsning har sina egna accentueringar men sätter alltså form- och metodfrågor i centrum för sin forskning och diskussion.

För en bredare ansats när det kommer till abstraktionernas status hos Marx och en kritik av traditionell marxism har den brittiske filosofen Richard Gunn (1992) varit viktig, inte minst som inspiration till uppsatsidéns uppkomst. På samma sätt har ekonomen och
 20 filosofen Hans-Georg Backhaus (1997b) paradigmatiska text från 1969 om värdeformens dialektik varit avgörande för uppsatsens tillkomst, liksom Sohn-Rethels (1989) *Geistige und körperliche Arbeit* där kategorin *Realabstraktion* tjänat som utgångspunkt för undersökningen av abstraktionernas status i Marx ekonomikritik.

En historisk bakgrund till detta fält utgörs av vad som kommit att kallas *Neue Marx-*
 25 *Lektüre*, en ny marxläsning, med tidiga företrädare i Backhaus och ekonomen och filosofen Helmut Reichelt som båda studerade för filosofen Theodor W. Adorno på 1960-

²⁶ Arthur representerar i uppsatsen den tendens inom värdeformsparadigmet som betecknas New dialectics; Bonefeld representerar strömningen Open Marxism (se Bonefeld et al (red.) 1992a, 1992b; 1995)

²⁷ Det bör noteras att kritik som riktades mot Rubin under 1920-talet av exempelvis Dashkovskij ([1926] 2012) – en text som är än mer obskyr än Rubins texter och översattes (hjälpigt) till engelska först 2012, mig veterligen med publicering endast på sajten libcom.org – genljuder även i den kritik som riktas mot rubininspirerade värdeformstolkningar.

talet.²⁸ Denna marxläsning kan, som statsvetaren och matematikern Michael Heinrich (2009) menar, ses i både snäv och vid bemärkelse, det förra specifikt som marxläsningen i dåvarande Västtyskland från 1960-talet. I vid bemärkelse som en ny läsning på olika platser med fokus på metodfrågor i Marx teori och ett närstudium av, utöver *Kapital*, det förberedande material som började publiceras vid tiden och, i de fall de offentliggjorts tidigare, började nå ut till en bredare allmänhet: framförallt *Grundrisse* och kapitlet om vara och pengar i den första utgåvan av *Kapital I*.

Som kritiskt bollplank bidrar Carchedi (2009) och Kicillof och Starosta (2007) till diskussionen genom att ta fasta på ett par skrivningar hos Marx som gör gällande att abstrakt arbete är en reducering av mänskligt arbete till utgivandet av arbetskraft i fysiologisk bemärkelse, enligt dem den enda meningsfulla betydelsen av abstrakt arbete.

IV.iii Avgränsning av undersökningens föremål

Utifrån kategorin abstrakt arbete analyseras abstraktionernas status i Marx ekonomikritiska verk *Kapital* med förarbeten. Dess fokus är främst värdets bestämning, som leder till kapitalets bestämning som värdeförmerande värde. Därför riktas mest uppmärksamhet på varuanalysen i det första avsnittet i första boken av *Kapital* då det är där Marx gör de första, väsentliga bestämningarna både av värde och abstrakt arbete; där bestäms vara och pengar som kapitalets enklaste och mest abstrakta former. Detta görs trots att en underliggande tes i uppsatsen är att Marx verk som helhet måste studeras för att få de fullständiga bestämningarna till livs. För att se hur dessa bestämningar utvecklas genom hela den ofullständiga framställningen framhävs delar ur efterföljande steg, liksom delar av opublicerade manuskript som idag finns tillgängliga i den kritiska utgåvan av Marx verk i MEGA samt relevanta skrivningar från Marx korrespondens. Mer kommer därför att sägas om vara, pengar och värde än om kapital; undersökningens föremål och analys söker ge de nödvändiga grundbestämningarna för att kunna förstå *Kapital* – och med det kapitalet.²⁹

²⁸ Se Backhaus 1997a; Reichelt 1982; för kritisk beskrivning och bakgrund, se Bellofiore & Riva 2015; Fineschi 2009; Murray 2013; jfr Gunn 1992; Bonfeld 2001; Sayer 1987

²⁹ Den kan dock förutskickas att vara och pengar är kapitalets enklaste framträdelseformer och som sådana abstrakta moment i kapitalet som ”*prozessirender Werth*” (KI¹ 105, KI² 168): kapitalet är satt i vart och ett av sina moment och framträder än som pengar, än som vara, än som bruksvärde, än som bytesvärde och är självt i denna formförändring bestämt som ”*verwerthender Werth*”, självförmerande värde (G 435). Det ligger i värdets begrepp: ett byte av 100 (kr) mot 100 vore lika meningslöst som absurt, anmärker Marx (KI¹ 105, KI² 168). Kapitalet betecknas därför även ”*prozessirendes Geld*” – pengar som

V Uppsatsens genomförande

Uppsatsen tar sin utgångspunkt i en undersökning av kategorin *abstrakt arbete* och hur Marx bestämmer den. Dess olika element vaskas fram och relateras till varandra så att kategorin framträder i sin utveckling. Marx anger fyra huvudsakliga aspekter av mänskligt arbete som var och en återfinns i alla samhällsformer, medan varuproducerande arbete
 5 blott förekommer i ett givet samhällssammanhang. Närmare undersöks på vilket sätt en enskilds arbete blir samhällsligt (1.2.2); hur detta samhällsliga arbete mäts och praktiskt kommer till uttryck (1.2.3); hur olika konkreta arbetsslag blir mänskligt arbete som sådant (1.2.4); samt vilka implikationer dess uttrycksform har på individernas relationer (1.2.5).
 10 Det sker genom en korsläsning av manuskript, brev och textställen i *Kapital* med framställningen i varuanalysen i den senare.

För att få en tydligare bild av hur Marx uppfattar sin relation till de klassiska ekonomerna undersöks hans explicita skrivningar angående detta utifrån hur han positionerar sig gentemot Ricardo, som Marx höll för den viktigaste representanten för
 15 dessa ekonomer, och i synnerhet dennes skrivningar om det arbete som utgör värdets källa.³⁰ I analysen fästs särskild vikt vid abstraktionernas status: hur de bestäms, vad de betecknar och hur olika abstraktionsslag relaterar till varandra. Genom detta ges möjlighet att bättre begripa abstraktionernas roll: när de ska betraktas som allmänna respektive bestämda. Utifrån detta görs ett försök att rekonstruera Marx metod för att få ljus
 20 reflekterat på det abstrakta arbetets allt rikare bestämning i framställningen.

Avslutningsvis presenteras de slutsatser som dragits från analysens resultat, som i kort-het gör gällande att Marx var konsekvent i sin samhällsliga bestämning av det abstrakta arbetet, vilket framgår när framställningen i *Kapital* och anknytande undersökningar beaktas.

25

—

avlar pengar. Värdet genomlöper en rad processer i och genom vilka det bevarar sig, går utöver sig och återvänder i större omfattning än det började processen, i alla moment som dess "übergreifende *Subjekt*" (KI¹ 109f, KI² 172f). Det är en central paradox att utbyte av ekvivalenter resulterar i ett högre värde vid processens slut; hur det kan vara så visar Marx med mervärdeteorin enligt vilken det abstrakta arbetet bildar mer värde än det värde som motsvarar arbetskraftens värde i form av arbetarens lön.

³⁰ För Ricardos teori och bakgrunden till att Marx kom att förhålla sig till honom, se Rubin 1989, avd. 4; Clarke 1991, kap. 5.1–3.

Analys

Karl Marx *Kapital* kom ut med sin första bok 1867, åtta år efter *Kritik*, 23 år efter att han i Paris börjat sätta sig in i den politiska ekonomin och 16 år innan han slutligen begravdes på Highgate cemetery i London; 2018 är det 200 år sedan han föddes i Trier i dåvarande
5 Preussen. Med sin ekonomikritik, och sin forskning kring ekonomiska teorier och fenomen, ämnade han att vetenskapligt revolutionera både den vetenskapliga ekonomin och det kapitalistiska produktionssätt som låg till grund för det borgerliga samhället (MEW30:640); han såg på sitt verk som ”säkert den mest fruktansvärda missil som hitintills avlossats mot borgarnas [...] huvuden”¹ (MEW31:541). I ett brev beskrivs det
10 arbete han var upptagen med som ”en kritik av de ekonomiska kategorierna eller, if you like, den borgerliga ekonomins system kritiskt framställt. Det är samtidigt en framställning av systemet och genom framställningen en kritik av detsamma”² (MEW29:550). Målet med *Kapital* var att ”uppenbara det moderna samhällets ekonomiska rörelselag”³ (V¹ 13f) enligt vilken kapitalet framställs ”i sitt ideala genomsnitt”⁴ (KIII 853). Dylika försök låter
15 sig inte presenteras i populariserad form; när den vetenskapliga grunden väl är lagd är en popularisering dock enkel att utföra – verkligt populär kan en sådan kritik emellertid inte vara, påpekar Marx (MEW30:640).

Marx vill särskilt framhålla två punkter i *Kapital*: det varuproducerande arbetets dubbelnatur samt analysen av mervärdet oaktat dess framträdelserformer: profit, ränta, jordränta et cetera. Hela förståelsen både av verket och av det samhälle han avsåg att
20 undersöka och presentera vilade på dessa punkter; den kritiska uppfattningen som sådan om den politiska ekonomin hade för Marx sin kärnpunkt just i analysen av arbetets dubbelkaraktär, som konkret nyttigt arbete som framställer bruksartiklar och som abstrakt arbete som bildar värde och mervärde (MEW32:11).

¹ ”Es ist sicher das furchtbarste Missile, das den Bürgern [...] noch an den Kopf geschleudert worden ist”

² ”Kritik der ökonomischen Kategorien oder, if you like, das System der bürgerlichen Ökonomie kritisch dargestellt. Es ist zugleich Darstellung des Systems und durch die Darstellung Kritik desselben”

³ ”es ist der letzte Endzweck dieses Werk das ökonomische Bewegungsgesetz der modernen Gesellschaft zu enthüllen”

⁴ ”in ihrem idealen Durchschnitt darzustellen haben”

De klassiska ekonomerna hade enligt Marx nått långt i analysen av den kapitalistiska varuvärldens kvantitativa aspekter, så som bestämmandet av bytesvärdenas förhållanden, liksom de hade återfört bytesvärdet till mänskligt arbete och dess varaktighet i tiden (se Ricardo 2004:5). Detta arbetes *form* intresserade dem emellertid inte; för Marx däremot
 5 var formfrågor av yttersta vikt för den kritiska förståelsen av samhällseliga fenomen: vad ekonomerna aldrig frågat sig var *varför* arbetsprodukterna antar värdeform i kapitalismen. För Marx är det just arbetsprodukternas värdeform som stämplar dem som tillhöriga ett bestämt historiskt samhälle, kapitalismen.⁵

Det arbete som bildar varornas värde är en rent samhällselig bestämning och inte något i
 10 det mänskliga arbetet som sådant som förkroppsligas i en enskild vara. Å andra sidan skriver Marx på ett par ställen att det abstrakta arbete som ger varorna deras värden kan reduceras till ren arbetskraft i fysiologisk bemärkelse. Frågan huruvida det är att förstå som inkonsekvens och ambivalens, eller rent av en oklarhet hos Marx själv, eller något han kan antas vara ytterst medveten om ska här försöka besvaras. I fokus står frågan hur arbetets
 15 aspekter som konkret respektive abstrakt bestäms av Marx och hur detta abstrakta arbete och dess produkt återverkar på och underordnar sig de samhällseliga individerna (se Postone 2003:125).

Den här uppsatsen undersöker främst den ena av kärnpunkterna: arbetets dubbelnatur som bruksvärde- och värdeskapande arbete. I detta problem spelar abstraktionerna en
 20 nyckelroll, inte bara som bestämning av arbetets abstrakta dimension utan även i denna dimensions förhållande till bruksvärdet och det konkreta arbetet, liksom det abstrakta arbetets status i de mellanmänskliga förhållandena i det borgerliga samhället, samt som analytisk kategori för förståelsen av kapitalismens inre sammanhang och för kritiken av den politiska ekonomins kategoriella system. En central angreppspunkt för Marx gentemot
 25 de klassiska ekonomerna är deras bristande bruk av abstraktioner, att de har en bristfällig

⁵ "Whereas classical economy recognized two value-forms – exchange and use value – Marx asked how the concept of value could arise altogether, and he found the answer in the specific class relations of the capitalist mode of production. [– – –] For Marx, value and price relations are not 'economic' relations in the sense of bourgeois economic theory, but *social class relations* which appear as 'economic' relations under the conditions of capitalist commodity production. Although they cannot appear otherwise, they are nonetheless only a historical form of social class relations. From this point of view, value and price are equally fetishistic categories for the underlying capital-labor relations and have meaning only so long as these relations exist. While they exist, however, it is necessary to treat the social production relations as value and price relations" (Mattick 1972:267).

abstraktionskraft och att deras abstraktioner gör våld på de väsentliga skillnader som utmärker de historiska epokerna med följd att de borgerliga relationerna naturaliseras.⁶

5 Det varuproducerande arbetets dubbelnatur utgör den bärande tråd som löper genom hela Marx ofullbordade kritik av den politiska ekonomin så som den presenteras i *Kapital*, så att säga från den enskilda varan till världsmarknaden. Detta åtskiljande mellan den kapitalistiska ekonomins stoffliga och samhälleligt abstrakta aspekter konstituerar alla bärande kategorier i Marx teori. Samtidigt är det inte med arbetets kategori som framställningen börjar utan med varan som den borgerliga rikedomens cellform, med dess två dimensioner: bruksvärde och bytesvärde.⁷ Vadan detta? Hur ska en vetenskaplig 10 dialektisk framställning inledas? Vi ska nu undersöka arbetets dubbelnatur närmare.

1 Arbetets dubbelnatur: konkret och abstrakt arbete

Marx teori om abstrakt arbete är central i hans värde- och kapitalteori. Ändå var det en bärande sten som länge förbisågs eller negligerades i diskussionen kring Marx teori.⁸ Det abstrakta arbetet är än idag föremål för intensiv diskussion. Samtidigt som något av 15 konsensus närmar sig kring att förstå abstrakt arbete som en samhälleligt praktisk kategori (Bonefeld 2010; Murray 2000a) så finns det forskare som med substans i argumenten och stöd i Marx text insisterar på att arbetet är abstrakt i ett slags fysiologisk bemärkelse (Kicillof & Starosta 2007; Carchedi 2009). Vi kan med Reuten (1993:102) hävda att det föreligger två arbetsvärdeteorier i marxreceptionen: en "labor embodied theory of value" 20 och en "abstract-labor theory of value" och att en avgörande svårighet i att skilja dem åt ligger i det faktum att samma termer tillskrivs olika betydelse i var och en av dem, en svårighet som enligt Reuten är oundviklig. Det är tveklöst möjligt, påpekar Marx gentemot

⁶ Rubin (1973:5) menar att fetischkategorin "is, *per se*, the basis of Marx's entire economic system, and in particular of his theory of value". Det är också den kategori som tydligast skiljer ekonomivetenskapen än idag från Marx kritik av den politiska ekonomin (Mattick 1972).

⁷ "The word VALUE, it is to be observed, has two different meanings, and sometimes expresses the utility of some particular object, and sometimes the power of purchasing other goods which the possession of that object conveys. The one may be called 'value in use'; the other, 'value in exchange'" (Adam Smith 2012:32).

⁸ "When we see the decisive importance which Marx gave to the theory of abstract labor, we must wonder why this theory has received so little attention in Marxist literature" (Rubin [1928] 1973:131). En av de mest namnkunniga traditionella marxisterna, Paul Sweezy, definierade exempelvis abstrakt arbete kort och gott som mänskligt arbete i allmänhet: "Abstract labor is abstract only in the quite straightforward sense that all special characteristics which differentiate one kind of labor from another are ignored. Abstract labor, in short, is, as Marx's own usage clearly attests, equivalent to 'labor in general'; it is what is common to all productive human activity" (Sweezy 1970:30).

1600-talsekonomen Boisguillebert, att förväxla ”behandlandet av arbetstiden som mått på varornas värdestorlek”⁹ med ”individernas omedelbara naturliga verksamhet”¹⁰ vilken framställer varor som nyttighetsartiklar (Kr 133), varför vi kan instämma i ekonomen Diane Elsons (2015:138) anmärkning att det är ett än idag relevant påpekande.

5 Relationen mellan varans och det varuproducerande arbetets dubbelkaraktär utgör för Marx hemligheten med den kritiska uppfattningen och det element på vilket all förståelse av kapitalismen beror. Vilka är implikationerna av det när det gäller å ena sidan en förståelse av kapitalismen med hjälp av Marx teori och å andra sidan för förståelsen av denna teori själv? Detta bärande element i Marx teori analyseras i uppsatsen för att se hur
10 han metodologiskt går till väga och hur abstraktioner används i detta förfarande.

Det kritiska slutresultatet för den klassiska politiska ekonomin bestod enligt Marx i den analys som reducerar varan till å ena sidan real verksamhet, som konkret och ändamålsenligt bruksvärdeskapande arbete, och å andra sidan som arbetstid, som lika samhälleligt arbete. Samtidigt menar sig Marx själv ha varit den förste att kritiskt påvisa
15 denna arbetets tvillingnatur; han gör det i *Kritik* 1859 och refererar i *Kapital* till denna skrift för en mer utförlig presentation. Vad i består då Marx kritiska bidrag i förhållande till den klassiska ekonomin? Vi ska nu undersöka hur arbetets dubbelkaraktär bestäms i Marx teori.

1.1 Konkret arbete som framställer produkter

20 Det konkreta arbetet är i Marx teori den aspekt av det mänskliga arbetet som framställer varor som bruksvärden, för direkt eller indirekt tillfredsställande av mänskliga behov, som nyttoartiklar och livsmedel i vidaste bemärkelse. Det utgörs av de kvalitativt olika arbetslag som framställer olika produkter: snickeri som framställer stolar, sömnad som framställer kläder et cetera. Bruksvärdet utgör livsmedel i vidaste bemärkelse; ”omvänt”,
25 skriver Marx i *Kritik*, ”är emellertid dessa livsmedel själva produkter av det mänskliga livet, resultatet av utgiven mänsklig livskraft, *föremålsliggjort arbete*”¹¹ – de utgör arbetsprodukter (Kr 108f). Det finns, påpekar Marx, inget gåtfullt över denna konkreta,

⁹ ”die Arbeitszeit als Maaß der Werthgröße der Waaren”

¹⁰ ”der unmittelbaren natürlichen Thätigkeit der Individuen”

¹¹ ”Umgekehrt aber sind diese Lebensmittel selbst Produkte des gesellschaftlichen Lebens, Resultat vorausgabter menschlicher Lebenskraft, *vergegenständlichte Arbeit*”

ändamålsenliga och produktiva verksamhet med vilken människan förändrar naturstoff till för hennes uppehälle nyttiga former. Arbete som källan till denna materiella rikedom, skriver han, var lika bekant för Moses, lagstiftaren, som för Adam Smith, tulltjänstemannen (Kr 115f). När William Petty på 1600-talet säger att rikedomens fader är arbetet och jorden dess moder så talar han om det konkreta arbete som framställer bruksvärden (Kr 114); bruksvärdet utgör alltså den materiella rikedomens innehåll oavsett samhällsform (KI¹ 18). Man kan inte avgöra på vetets smak vem som har odlat det, en rysk livegen, en fransk feodalbonde eller en engelsk kapitalist, säger Marx (KI² 198; Kr 107). Bruksvärdets mått har i sig inte någon direkt relation till mänskligt arbete utan anges i konventionellt bestämda enheter, så som dussin ur, ton järn et cetera (KI² 70).¹² I ett varuproducerande samhälle fungerar bruksvärdet som den stoffliga bäraren av bytesvärdet, arbetsproduktens rent samhälleliga och ekonomiska form så snart den framställs som vara (KI¹ 18, KI² 70; jfr Kr 108); bruksvärdet är då samhälleligt i så måtto som det framställs för någon annan än producenten själv, det är bruksvärde för andra och besitter då självt ”en historiskt-specifik karaktär”¹³ (MEW19:370; KI¹ 38).

Mänskligt arbete har som en första bestämning att göra med människans ämnesomsättning (*Stoffwechsel, metabolism*) med naturen, genom vilken hon tillägnar sig naturstoff och omvandlar både den yttre naturen och sin egen natur; hon gör det med de naturkrafter hennes lekamen är utrustad med: armar, ben, händer och huvud.¹⁴ Som nyttig verksamhet för tillägnelse av det naturliga i olika former är ”arbetet en naturbetingelse för den mänskliga existensen, en från alla sociala former oavhängig betingelse för ämnesomsättningen mellan människa och natur”¹⁵ (Kr 115; jfr MEW19:375). Att människans historiska liv förutsätter att hon producerar sina livsförnödenheter och att varje produktion därför är samhällelig produktion är, menar Marx, en ”ren tautologi”¹⁶ (G 393), ett trivialt faktum som inte tarvar någon avancerad tankeanstängning: ”Lika lite som ett samhälle

¹² En anmärkning Marx lägger till i den andra utg. av *Kapital I*, och som mig veterligen inte brukar anföras i marxforskningen, inte ens när det gäller diskussionen om det varuproducerande arbetets dubbelnatur

¹³ ”einen historisch-spezifischen Charakter”

¹⁴ Frågan om den mänskliga naturens historiska förändring hos Marx kan inte utredas inom ramen för föreliggande uppsats.

¹⁵ ”ist die Arbeit Naturbedingung der menschlichen Existenz, eine von allen socialen Formen unabhängige Bedingung des Stoffwechsels zwischen Mensch und Natur”

¹⁶ ”blose Tautologie”

kan upphöra att konsumera, lika lite kan det upphöra att producera”¹⁷ (KI² 523): att ”varje nation som skulle inställa arbetet”, skriver Marx i ett ofta citerat brev till Kugelmann, ”jag säger inte i ett år utan i ett par veckor, skulle gå under vet varje barn. På samma sätt vet det att de olika behovsmängder som kommer till uttryck i mängden produkter fordrar olika och

5 kvantitativt bestämda mängder av det samhälleliga totalarbetet”¹⁸; att dessa produkter måste fördelas är också givet och något självklart: ”Naturlagar kan överhuvudtaget inte upphävas. Vad som kan ändras i olika tillstånd är blott den *form* i vilken dessa lagar slår igenom”¹⁹ (MEW32:552f). Produktion och fördelning betingar varandra i varje samhällsform utan att sammanfalla; men kan blott analytiskt åtskiljas. Att därför, som de

10 ekonomer Marx kritiserar, göra produktionen historiskt invariant men fördelningen föränderlig frånabstraherar våldsamt de historiska epokenas säregenheter och lyckas därigenom göra de borgerliga relationerna naturenliga.

Utgivandet av mänsklig arbetskraft är arbetets abstrakta bestämning som sådan och görs i ändamålsenligt syfte för att skaffa de för mänskligt liv nödvändiga livsmedlen (KI² 192);

15 detta arbete i fysiologisk, naturgiven bemärkelse framställer bruksvärden (KI² 198). Arbeta som sådant är, påpekar Marx, alltid ”i sin enkla bestämdhet ändamålsenlig produktiv verksamhet”²⁰, med andra ord konkret arbete (KIII 847; jfr MEW27:452).²¹ Detta framgår tydligt när Marx analyserar arbetsprocessen och påpekar att denna presenteras ”i sina enkla och abstrakta moment” som

20

ändamålsenlig verksamhet för att framställa bruksvärden, tillägnande av det naturliga för mänskliga behov, allmän betingelse för ämnesomsättningen mellan människa och natur, evig naturbetingelse för det mänskliga livet och därmed oavhängig varje form för detta liv, och vidare gemensam för alla dess samhällsformer (KI² 198).²²

¹⁷ ”So wenig eine Gesellschaft aufhören kann zu konsumiren, so wenig kann sie aufhören zu produciren”

¹⁸ ”Daß jede Nation verrecken würde, die, ich will nicht sagen für ein Jahr, sondern für ein paar Wochen die Arbeit einstellte, weiß jedes Kind. Ebenso weiß es, daß die den verschiednen Bedürfnismassen entsprechenden Massen von Produkten verschiedne und quantitativ bestimmte Massen der gesellschaftlichen Gesamtarbeit erheischen”

¹⁹ ”Naturgesetze können überhaupt nicht aufgehoben werden. Was sich in historisch verschiednen Zuständen ändern kann, ist nur die *Form*, worin jene Gesetze sich durchsetzen”

²⁰ ”Die Arbeit als solche, in der einfachen Bestimmtheit zweckmässig productiver Thätigkeit”

²¹ En undersökning av det produktiva arbetets status i Marx teori måste lämnas utanför den här uppsatsen. Påpekas bör dock att Marx själv anmärker att vad som avser produktivt arbete på varans eller den enkla arbetsprocessens nivå är något annat än och otillräckligt för kapitalets nivå; se KI¹ 133n, KI² 195n.

²² ”Der Arbeitsproceß, wie wir ihn in seinen einfachen und abstrakten Momenten dargestellt haben, ist zweckmäßige Thätigkeit zur Herstellung von Gebrauchswerthen, Aneignung des Natürlichen für menschliche Bedürfnisse, allgemeine Bedingung des Stoffwechsels zwischen Mensch und Natur, ewige

Presenterad abstrakt är arbetsprocessen, vilket i analysen av varan i *Kapital I* motsvaras av analysen av det konkreta arbetet, alltså det mänskliga arbete som oavsett samhällsform i ämnesomstättningen med naturen producerar och reproducerar mänskligt liv. När det gäller
 5 denna arbetsprocess som sådan, där alla dess specifika uttryck frånabstraherats, så betraktas den, skriver Marx i *Grundrisse*, som ”ren stofflighet”²³ (G 224) och förekommer i denna abstraktion i alla samhällsformer; från ”den rent stoffliga abstraktionens
 ståndpunkt, dvs. abstraktionen från den ekonomiska kategorin själv”²⁴ är därför varje
 samhällselig formbestämning frånabstraherad (G 482), det utgör en analytisk kategori och
 10 därmed en intellektuell och allmän abstraktion.²⁵

En arbetsprocess är enligt Marx i varje historiskt sammanhang ett samhällseligt arbete – samhällseligt på ett särskilt sätt (Kr 111): ”Om det inte finns någon produktion i allmänhet så finns det inte heller någon allmän produktion. Produktionen är alltid en *särskild*
 produktionsgren [...] eller så är den *totalitet*”²⁶. Produktion i allmänhet är en intellektuell,
 15 ”förständig abstraktion”²⁷ som görs genom att exempelvis ett samhälles alla arbeten betraktas som totalitet, som totalarbete (E 23).

Vad som förenar skilda epokers produktionssätt är inte minst den mest grundläggande förutsättningen, att ”subjektet mänskligheten och objektet naturen är desamma”²⁸; den naturliga utgångspunkten är individer som i ett samhälle producerar och reproducerar sina
 20 livsbetingelser (E 21). Men, påpekar Marx, det får därmed inte förglömmas att det föreligger väsentliga olikheter mellan epokerna, en glömska som han menar utmärker hela den ekonomiska teorin (E 23): när John Stuart Mill (2012:209, 210) gör distribution till en historiskt föränderlig aspekt medan produktion ses som en historiskt oavhängig naturlag så ”tillskrivs” produktionen ”*borgerliga* förhållanden som oomkullrunkeliga naturlagar för

Naturbedingung des menschlichen Lebens und daher unabhängig von jeder Form dieses Lebens, vielmehr allen seinen Gesellschaftsformen gleich gemeinsam”

²³ ”reinen Stofflichkeit”

²⁴ ”dem Standpunkt der rein stofflichen Abstraction – d.h. der Abstraction von der ökonomischen Kategorie selbst”

²⁵ Det finns som vi kommer att se senare (1.2.4) i *Grundrisse* skrivningar som gör gällande att det är en tendens i den kapitalistiska arbetsprocessen att praktiskt reducera det levande arbetet till utgivande av ren arbetskraft i abstrakt bemärkelse (G 217; jfr Gleicher 1983).

²⁶ ”Wenn es keine Production im allgemeinen giebt, so giebt es auch keine allgemeine Production. Die Production ist immer ein *besondrer* Productionszweig [...] oder sie ist *Totalitär*”

²⁷ ”eine verständige Abstraction”

²⁸ ”daß das Subjekt die Menschheit und das Objekt, die Natur dieselben”

samhället in abstracto”²⁹ (E 24). Det finns bestämmningar som är gemensamma för flera eller alla epoker som ”fixeras av tänkandet som allmänna; men de s.k. *allmänna betingelserna* för all produktion är ingenting annat än dessa abstrakta moment med vilka inga verkliga historiska produktionssteg begrips”³⁰ (E 26). Produktion i allmänhet är alltså en förständig abstraktion i så måtto som den framhäver det gemensamma för olika epoker, men existerar alltså i sig inte i praktiken och duger inte till att åtskilja historiska epoker och lyfta fram deras *differentia specifica*.³¹

Utgångspunkten är alltså ”individernas samhälleligt bestämda produktion”³², individer som producerar i samhället (E 21). Arbetsprocess som grundbetingelse för mänskligt liv utgör inte något praktiskt, reellt underliggande de olika samhällsformerna; det är inte en invariant första natur till vilken en samhällelig överbyggnad i olika former kan reduceras; den har i praktiken alltid *någon* samhällelig form relaterad till sig. Murray (1990:132; jfr Bonefeld 2010) hävdar att det är karakteristiskt för alla klassiska modeller för väsen och framträdelse att de just håller väsendet för något reellt som likt en slöja gömmts bakom framträdandet och att det inte finns någon logisk, intern relation dem emellan.

Det konkreta utgör för Marx både utgångspunkt och resultat i en vetenskaplig dialektisk undersökning, exempelvis *befolkningen* när vi utgår från en given nations ekonomiska förhållanden: första gången, som utgångspunkt, men då som ”en kaotisk förställning om helheten”³³ och andra gången, som resultat, som ”en rik totalitet med många bestämmningar och relationer”³⁴ (E 36); första gången som en ”Abstraktion” om vi bortser från exempelvis de klasser befolkningen sönderfaller i, andra gången emellertid fattad som en totalitet rik på bestämmningar. Det konkreta är något som hos Marx nödvändigtvis inbegriper mer än en begreppslig bestämning eller förnuftsmässig åtskillnad: ”Det konkreta är konkret”, skriver

²⁹ ”ganz unter der Hand *bürgerliche* Verhältnisse als unumstößliche Naturgesetze der Gesellschaft in abstracto untergeschoben werden”

³⁰ ”die vom Denken als allgemeine fixirt werden; aber die s.g. *allgemeinen Bedingungen* aller Production sind nichts als diese abstrakten Momente, mit denen keine wirkliche geschichtliche Produktionsstufe begriffen ist”

³¹ Detta förnuftsmässiga abstraktionsslag, som Marx anför som av hjärnan fixerat som allmänt, bör förstås i anslutning till vad Murray (2000a:36f) – utan att anföra just denna skrivning hos Marx – relaterar till den analytiska kategorin *distinction of reason* hos filosofen David Hume (2005:24f); Murray (1990:121) kopplar emellertid denna formulering till åtskillnaden mellan *general* och *determinate abstractions*, men där utan referens till Hume.

³² ”In Gesellschaft producirende Individuen – daher gesellschaftlich bestimmte Production der Individuen”

³³ ”eine chaotische Vorstellung des Ganzen”

³⁴ ”einer reichen Totalität von vielen Bestimmungen und Beziehungen”

Marx, ”eftersom det är sammanfattningen av många bestämmingar, alltså mångfaldens enhet”³⁵ (E 36). Detta förnuftsmässiga åtskiljande och denna förnuftiga abstraktion ska enligt mig förstås som ”Abstraktionskraft” (V¹ 12; KI¹ 28) – enligt Marx det enda redskap med vilket vi kan analysera ekonomiska former och kategorier.

5 Arbete som sådant som utgivande av mänsklig arbetskraft hör till det konkreta arbetets bestämmingar; det är så att säga en naturkraft i den mänskliga organismen och är förhanden i all mänsklig ämnesomsättning med naturen. Som sådant är det abstrakt, men i kognitiv bemärkelse, genom att konkreta, kvalitativt olika arbetsslag analytiskt reduceras till arbete som sådant; det är således en abstraktion som vi gör; det är i denna bemärkelse en allmän,
10 transhistorisk abstraktion. Att människan producerar sin existens är givet av naturen, och sker alltid i en bestämd samhällelig form; det i sig förklarar inte något produktions sätt. I kapitalismen sker det genom privatutbytet på marknaden och uttrycks i arbetsproduktens värde (MEW19:362, MEW32:552f).

 Det vilar enligt Marx inget mysterium över att människan producerar för sig nyttiga
15 föremål: all produktiv verksamhet, alla nyttiga arbeten är som en fysiologisk sanning utgivande av mänsklig arbetskraft som funktion av en mänsklig organism; den tid under vilken detta utgivande sker är av intresse för varje samhälle, om än på olika sätt och i olika grad; liksom att individer producerar för varandra i någon form, med andra ord att mänskligt arbete är samhälleligt i skiftande former. Dessa punkter utgör varuvärdets
20 bestämmingar, abstrakt och ensidigt betraktade för sig (Kr 110; KI¹ 44f). Som sådana är det är inget mystiskt med dem, till skillnad från varans värdeform som uttrycker ett bestämt ekonomiskt förhållande. Dessa aspekter ska nu undersökas.

1.2 Abstrakt allmänt arbete som bildar varor som värdeföremål

Tar vi en enskild vara i vår hand kan vi hur vi än vänder och vrider på den inte utläsa att
25 den är ett ting med ekonomiskt värde; ingen kemist har funnit värde i en diament, påpekar Marx (KI¹ 50f, KI² 113). Vi vet dock av vanan att den har ett pris och ett pris av en given storlek, ett pris som förefaller uppkomma ur dess nyttighet för mig som konsument. Det fordrar analys för att uttyda att den är en produkt med specifika karakteristika, en

³⁵ ”Das Concrete ist concret weil es die Zusammenfassung vieler Bestimmungen ist, also Einheit des Mannigfaltigen”

formbestämmdhet som stämplar den som vara, ”produkternas specifika samhällliga form”³⁶ (R 30; jfr KI¹ 80). Denna specifika form ger arbetsprodukten dess ”gåtfulla karaktär”³⁷ så snart den antar varuform, en form som inte växer i naturen. Hur uppstår då varuformen? Jo, svarar Marx, ”Uppenbarligen ur denna form själv”³⁸ (KI² 103).

5 Varan som bruksföremål framställs av arbetet som konkret och nyttig verksamhet och utgör livsmedel i vid bemärkelse och är för Marx något enkelt och självklart. Vad som förbryllar är det sätt på vilket dessa arbetsprodukter som varor förvandlas till värdeföremål. Som bruksföremål är varorna sinnligt handgripliga ting; som värdeföremål förvandlas de till ”sinnligt översinnliga”³⁹ och i den bemärkelsen samhällliga ting (KI¹ 44, KI² 102; Kr
10 120; jfr MEGA II.6:39). Det arbete som producerar dessa varor är enligt Marx självt ”tvåslagigt”, *Zwieschlächtig*, alltså av två slag (KI¹ 22, KI² 75). Den vara som vid första ögonkastet ter sig trivial och konkret visar sig vara ”ett mycket invecklat ting, fullt av metafysisk spetsfundighet och teologiska griller”⁴⁰ (KI¹ 44, KI² 102). Det bruksvärde-
skapande arbetet är konkret och särskilt och återfinns i alla produktionssätt; värdebildande
15 arbete är tvärtom ”*abstrakt allmänt och lika* arbete”⁴¹ (Kr 115) och har, påpekar Marx, inte mer naturligt innehåll än räntenivån (KI¹ 50, KI² 112) och är således ”en specifik samhälllig form för arbetet”⁴² (Kr 115). På vilket sätt är abstrakt arbete abstrakt? Först dock en kommentar om i vilket historiskt sammanhang vi överhuvudtaget kan tala om varuproduktion i Marx bemärkelse.

20 **1.2.1 Kapitalistisk varuproduktion**

Det varuproducerande arbetet är *ett* arbete, som betraktas olika i så måtto som det framställer konkreta nyttigheter respektive räknas som värdebildande uttryckt i produkternas varupris (KI¹ 26f). Varuproduktion har med kapitalism att göra och karakteriseras just av att varuutbyte är den generella formen för utbyte av arbetsprodukter.
25 Utbyte är inte blott sporadiskt eller perifert förekommande; det är inte heller som tidigare i historien endast samhällets överskott som utbyts mot andra samhällens överskott, utan

³⁶ ”spezifisch gesellschaftlichen Form des Products”

³⁷ ”räthselhafte Charakter”

³⁸ ”Offenbar aus dieser Form selbst”

³⁹ ”sinnlich übersinnliches Ding”

⁴⁰ ”ein sehr vertracktes Ding ist, voller metaphysischer Spitzfindigkeit und theologischer Mucken”

⁴¹ ”*abstrakt allgemeine und gleiche* Arbeit”

⁴² ”eine spezifisch gesellschaftliche Form der Arbeit”

omfattar själva reproduktionen av samhällets existens, att den huvudsakliga delen av dess subsistens- och produktionsmedel produceras som varor. Det viktigaste för att varuutbyte ska utgöra allmän princip är enligt Marx att arbetsförmågan själv, den arbetskraft som skapar arbetsprodukterna har varuform; med andra ord att lönarbete är dominerande form för de omedelbara producenternas arbete. Varor och varuutbyte förutsätter i sig inte kapitalism, men det är alltså blott på kapitalismens grundval som varuutbytet blir den allmänna formen för produktutbyte; varan framträder då samtidigt som förutsättning för och resultat av den kapitalistiska produktionen (T 286; R 30; jfr E 38).

Med detta som bakgrund inleder Marx *Kapital* med att rikedomen i de kapitalistiska samhällena framträder som en ”oerhörd varusamling”⁴³ där den enskilda varan utgör dess ”*Elementarform*” (KI¹ 17, KI² 69; Kr 107; jfr G 740). Denna elementarform – den enskilda varan som arbetsprodukternas varu- och därmed värdeform – utgör det borgerliga produktionssättets mest abstrakta och allmänna form, vilken karakteriserar det som ”ett särskilt slags *samhälleligt* och därmed *samtidigt* historiskt produktionssätt”⁴⁴ (KI¹ 43n f, KI² 111n). Det är denna allra enklaste form för det borgerliga samhället som utvecklas till pengar och därifrån till kapital, vilket som mest abstrakt kan uttryckas som pengar som avlar pengar, en form i vilken all relation till det levande arbetet tycks utplånad. Att pengar avlar pengar, eller att värdet förmerar sitt eget värde, är den mest irrationella framträdelseformen för det kapitalistiska produktionssättet enligt vilken kapitalet framstår som en ”*automatische Fetisch*” (T 1454; jfr T 1464f).

En skraddare syr en rock och utför eget konkret arbete, men det är inte detta arbete som bildar rockens bytesvärde; det är i stället ett uttryck för arbetets abstrakt allmänna aspekt som ”tillhör ett samhällssammanhang som skraddaren inte har tråcklat ihop”⁴⁵ (Kr 115). Kapitalet framträder ständigt i dessa former, som å ena sidan en ”*totalitet av varor*”⁴⁶ och å den andra i utvecklad och förändrad form som pengar (G 185; jfr T 1454).

⁴³ ”ungeheure Waarensammlung”

⁴⁴ ”eine *besondere* Art *gesellschaftlicher* Produktionsweise und damit *zugleich* historisch charakterisirt”

⁴⁵ ”und diese gehört einem Gesellschaftszusammenhang, den der Schneider nicht eingeträdelt hat”

⁴⁶ ”eine *Totalität von Waaren*”

1.2.2 Privat arbete som blir samhälleligt arbete

För att arbetsprodukterna ska anta varuform måste de enligt Marx produceras av oavhängiga individer och resultatet utgöra deras egendom; det är privategendom, och det arbete som är nedlagt på dessa kan därför betecknas privatarbete.⁴⁷ De producerar för varandra och därmed först indirekt för sig själva: producent A vill konsumera producent B:s produkt och vice versa. Den egna produkten har inget bruksvärde för producenten, men väl ett bytesvärde med vilket vederbörande kan byta till sig andras produkter som därmed utgör bruksvärden för producent A; för producent B gäller det symmetriskt motsatta. När arbetsprodukterna antar varuform har denna form alltså en dubbel karaktär: bruksvärde respektive bytesvärde. Det är på så sätt samhällelig produktion, var och en producerar för alla andra; A och B utbyter i praktiken inte sina produkter enbart med varandra som byteshandel (*barter*, *Tauschhandel*), utan med alla andra. Varuutbytet sker då genom utbyte av produkter på marknaden, och de olika slagen av och enheterna för produktion länkas samman i den samhällliga arbetsdelningen. Arbetet är samhälleligt även i andra produktionssätt (och inom kapitalismen, i de enskilda fabrikerna) utan att produkterna antar varuform, varför det varuproducerande arbetet är samhälleligt på ett specifikt sätt; det är, som Marx säger i *Kritik*, ”en specifik samhällelig form för arbetet”⁴⁸ (Kr 115).

Privatarbetet föremålsliggörs i kvalitativt olika bruksvärden – stolar, kjolar et cetera –, och det blir i ett varuproducerande samhälle på ett specifikt sätt till samhälleligt arbete: i praktiken blir de individuella arbetena ”blott till allmänt och i denna form till samhälleligt arbete i det att de verkligen utbyts mot varandra i förhållande till deras varaktighet i tiden.

⁴⁷ Marx framställer det så i början av framställningen i *Kapital* som har med vara och pengar att göra; i själva verket är den enskildes privatarbete i den konkretare framställningen som kapitalistisk produktion de enskilda kapitalens eller de enskilda företagens produktion; de omedelbara producenterna, arbetarna, har ingen annan vara att utbyta än sin egen arbetskraft och där resultatet av deras arbete i form av produkter redan från början tillhör kapitalisten. Redan Ricardo menade med varor och bytesvärde att det handlar om ”such commodities only as can be increased in quantity by the exertion of human industry, and on the production of which competition operates without restraint” (Ricardo 2004:6).

Jfr John Lockes vida anförda citat från 1689: ”Though the Earth, and all inferior Creatures be common to all Men, yet every Man has a *Property* in his own *Person*. This no Body has any Right to but himself. The *Labour* of his Body, and the *Work* of his Hands, we may say, are properly his. Whatsoever then he removes out of the State that Nature hath provided, and left it in, he hath mixed his *Labour* with, and joyned to it something that is his own, and thereby makes it his *Property*. It being by him removed from the common state of Nature placed it in, it hath by this *labour* something annexed to it, that excludes the common right of other Men. For this *Labour* being the unquestionable Property of the Labourer, no Man but he can have a right to what that is once joyned to, at least where there is enough, and as good left in common for others” (Locke 2005:287f).

⁴⁸ ”eine specifisch gesellschaftliche Form der Arbeit”

Den samhällseliga arbetstiden existerar så att säga blott latent i dessa varor och uppenbarar sig först i deras utbytesprocess⁴⁹. På så sätt är det ”allmänt samhällseliga arbetet inte en färdig förutsättning utan ett blivande resultat⁵⁰ (Kr 123; jfr T 1150). Hur blir då den enskildes privatarbete samhällseligt i denna specifika form?

5 **1.2.3 Samhällseligt arbete som samhällseligt nödvändig arbetstid**

Hur är det med olika effektivt arbete: är en långsam producents varor mer värda än en snabb producents varor? Är det den enskildes arbetstid som förkroppsligas i en vara? Det bytesvärdebildande arbetet reduceras till arbete som sådant och uttrycks i tid. Hur bestäms denna tid, och hur förhåller den sig till arbetets specifika samhällseliga karaktär? Det spelar ingen roll om en enskild producent är långsam eller effektiv, menar Marx, den arbetstid som räknas som värdebildande är den samhällseligt nödvändiga arbetstiden.⁵¹ Implikationerna av dess bestämning förbises, påpekar Mattick jr (1992:35), alltför ofta.

Reducerandet av arbetet till arbetstid är, menar Marx, underställt att det i en given vara är lika mycket arbete som föremålliggjorts oavsett vem som har producerat den, med andra ord att olika individer använder sig av lika mycket arbetstid vid framställandet av ett identiskt likt bytesvärde; det är den genomsnittliga, i samhället nödvändiga arbetstiden, och den i sin tur beror på de givna allmänna produktionsbetingelserna för att kunna producera ett nytt exemplar av samma vara (Kr 111; jfr KI¹ 20): samhällseligt nödvändig arbetstid är ”arbetstid erforderlig för framställandet överhuvudtaget av ett bruksvärde med de förhandenvarande samhällseligt-normala produktionsbetingelserna för och den samhällseliga genomsnittsgraden av skicklighet och intensitet hos arbetet” (KI² 73). Dessa produktionsbetingelser bestämmer arbetets produktivkraft i ett givet samhälle och bestäms i sin tur av en mängd omständigheter: exempelvis arbetarnas genomsnittliga skicklighet, vetenskapens utveckling och dess teknologiska tillämpbarhet, den samhällseliga kombina-

⁴⁹ ”in der That werden die individuellen Arbeiten, die sich in diesen besondern Gebrauchswertben darstellen, nur zu allgemeiner und in dieser Form zu gesellschaftlicher Arbeit, indem sie sich wirklich gegen einander austauschen im Verhältniß ihrer Zeitdauer. Die gesellschaftliche Arbeitszeit existirt so zu sagen nur latent in diesen Waaren und offenbart sich erst in ihrem Austauschproceß”

⁵⁰ ”allgemein gesellschaftliche Arbeit ist daher nicht fertige Voraussetzung, sondern werdendes Resultat”

⁵¹ På några ställen (t.ex. KI¹ 20) förkortar Marx uttrycket samhällseligt nödvändig arbetstid till samhällseligt nödvändigt arbete, vilket riskerar leda till tolkningar som gör gällande att det handlar om det arbete som är nödvändigt i praktiken, dvs. konkret, för att samhällsmaskineriet ska fungera, något som i sig inte har något att göra med den specifika kategorin samhällseligt nödvändig arbetstid.

tionen av produktionsprocesser, produktionsmedlens omfattning och effektivitet, naturförhållanden et cetera (KI² 74). Denna arbetets produktivkraft har alltså sina konkreta betingelser som ligger utanför det enskilda arbetet och bestämmer dess produktivitet. Produktivkraft är, understryker Marx, ”naturligtvis det nyttiga, konkreta arbetets produktivkraft”⁵²; i praktiken uttrycker den bara ”verkningsgraden hos ändamålsbestämd produktiv verksamhet inom en given tidsrymd”⁵³ (KI¹ 26, KI² 79).

I och för sig betraktat påverkar en förändring i arbetets produktivkraft därför inte det arbete som framställer sig i *värdet*, eftersom för det senare är arbetets konkreta, nyttiga form helt och hållet frånabstraherad – det är alltså abstrakt allmänt. En timme abstrakt arbete bildar samma värde oavsett produktivkraft, men det framställer sig vid högre produktivitet i *fler* bruksvärden. Produktivkraften påverkar däremot produkternas värden i så måtto som den påverkar den samhälleligt nödvändiga arbetstiden, förtydligar Marx i *Le Capital*: ”En varas värdemängd står alltså i omedelbart förhållande till den *kvantitet* arbete och i omvänt förhållande till den produktivkraft som förverkligas i den”⁵⁴ (C 24).

Arbetstiden uppträder i bytesvärdet som den enskildes arbetstid, ”men den enskildes utan åtskillnad från någon annan åtskild; den är alla enskildas arbetstid”⁵⁵, den är samhälleligt nödvändig arbetstid för vilken det är ”likgiltigt *vilken* enskilds arbetstid den är. Som allmän arbetstid framträder den i en allmän produkt, en *allmän ekvivalent*, en bestämd kvantitet föremålsliggjord arbetstid”⁵⁶ (Kr 112). Arbetsproduktens reducering till tid, samhälleligt nödvändig arbetstid, självständiggör detta tidsmått från den i produkten omedelbart nedlagda arbetstiden så att tiden blir dess ”yttre måttstock”⁵⁷ (G 193) uttryckt i den samhälleliga totalarbetstiden; denna är en ”*Samhällelig storhet*” och ”blott som sådan *allmän storhet*”⁵⁸ (Kr 112). En varas värde utgörs alltså inte av det arbete eller den arbetstid som är nedlagd på just den varan utan bestäms av samhällets totala tid, det vill

⁵² ”Produktivkraft ist natürlich stets Produktivkraft nützlicher, konkreter Arbeit”

⁵³ ”nur den Wirkungsgrad zweckbestimmter produktiver Thätigkeit in gegebenem Zeitraum aus”

⁵⁴ ”La quantité de valeur d’une marchandise varie donc en raison directe du *quantum* et en raison inverse de la force productive du travail qui se réalise en elle”

⁵⁵ ”aber des Einzelnen ohne Unterschied vom andern Einzelnen, aller Einzelnen, sofern sie gleiche Arbeit vollbringen”

⁵⁶ ”für die es daher gleichgültig, die Arbeitszeit *wessen* Einzelnen sie ist. Als allgemeine Arbeitszeit stellt sie sich dar in einem allgemeinen Produkt, einem *allgemeinen Aequivalent*, einem bestimmten Quantum vergegenständlichter Arbeitszeit”

⁵⁷ ”äußrer Maaßstab”

⁵⁸ ”*Gesellschaftliche* Größe ist es nur als solche *allgemeine* Größe”

säga den samhälleligt nödvändiga arbetstiden. En varas ”verkliga värde bestäms”, påpekar Marx, ”inte av dess individuella utan dess samhälleliga värde, dvs. inte av den arbetstid som det i praktiken kostar producenten i det enskilda fallet utan den för dess produktion samhälleligt erforderliga arbetstiden”⁵⁹ (KI² 315).⁶⁰ När Marx talar om varan som ”arbetets materiatur – i bemärkelsen dess bytesvärde – så är detta självt blott ett inbillat, dvs. rent socialt existenssätt för varan som inte har något att göra med dess kroppsliga realitet; den föreställs som bestämt kvantum samhälleligt arbete eller pengar”⁶¹ (T 457).

Som värden är varorna ”endast bestämda mått på *stelnad arbetstid*”⁶² (Kr 110; jfr KI¹ 21) vars storlek bestäms av ”det kvantum ’värdebildande substans’ den innehåller”⁶³; det är därför bara den samhälleligt nödvändiga arbetstiden som ”räknas som värdebildande”⁶⁴ (KI¹ 20): en samhällelig arbetstimme bestäms av den förhandenvarande produktivitetsnivån – den enskildes tid kröks på detta sätt samhälleligt.

Det är betecknande för den kapitalistiska varuproduktionen, påpekar Mattick jr (1992:41, 63n), att arbetstidsförhållandena är osynliga på det enskilda företags nivå och därför i princip omätbara; ett företag kräver avkastning i förhållande till storleken på dess investeringar och inte i förhållande till det samhälleliga totalarbetet. Detta totalarbete återverkar emellertid på de enskilda företaget som objektiva, yttre villkor: allmän prisnivå, genomsnittlig lönekvot, profitkvot et cetera på basis av vilka företaget gör sina kalkyler. De som vill operationalisera Marx teori och gör invändningen att en omätbar kvantitet är teoretiskt meningslös bortser, påpekar Mattick jr (1992), från att Marx teori varken

⁵⁹ ”Der wirkliche Werth einer Waare ist aber nicht durch ihren individuellen, sondern durch ihren gesellschaftlichen Werth bestimmt, d.h. nicht durch die Arbeitszeit, die sie im einzelnen Fall dem Produzenten thatsächlich kostet, sondern durch die gesellschaftlich zu ihrer Produktion erheischte Arbeitszeit”

⁶⁰ ”The fact that all hours of abstract labor that are socially validated derive from concrete labor does not imply its converse, namely, that each hour of concrete labor counts as an hour of abstract labor. A necessary condition – that concrete labor be performed in order for there to be socially necessary abstract labor – is no a sufficient condition” (Murray 2011:231); ”What, then, is specific about capitalism is that concrete labour has to take the form of its opposite, undifferentiated and identical, phantomlike abstract labour, to count as socially necessary labour, thus achieving value-validity” (Bonefeld 2014:132).

⁶¹ ”Sprechen wir von der Waare als Materiatur der Arbeit – in dem Sinne ihres Tauschwerths – so ist dieß selbst nur eine eingebildete, d.h. blos sociale Existenzweise der Waare, die mit ihrer körperlichen Realität nichts zu schaffen hat; sie wird vorgestellt als bestimmtes Quantum gesellschaftlicher Arbeit oder Geld”

⁶² ”Als Tauschwerth sind alle Waaren nur bestimmte Maße *festgeronnener Arbeitszeit*”

⁶³ ”das Quantum der in ihm enthaltenen ’werthbildenden Substanz’”

⁶⁴ ”nur die *gesellschaftlich nothwendige Arbeitszeit* zählt als werthbildend”

intresserar sig för en enskild varas värde eller pris; priset är av intresse enbart för köparen för vilken de underliggande värderelationerna kvittar lika.

Den samhälleligt nödvändiga arbetstiden är alltså vid varje tidpunkt en okänd men given storhet och det visar sig först i efterhand, när varan säljs på marknaden, hur mycket
5 samhälleligt nödvändig arbetstid som i praktiken varan representerar, vilket uttrycks i det pris varan säljs för (Kr 110; KI² 350). Bestämningen *samhälleligt nödvändig arbetstid* ska, menar jag, inte förstås som blott den kvantitativa aspekten av värdets väsen, det abstrakta arbetet; det är samtidigt en kvalitativ bestämning som konstituerar vilket slags tid och hur mycket tid som föremålsliggörs i en vara. Arbetstiden är värdets ”substans och immanenta
10 mått”⁶⁵ (Kr 154).⁶⁶ Det blir än tydligare när vi beaktar Marx kommentar i *Nachwort 1872* att i förhållande till den första utgåvan det tidigare ”endast antydda sammanhanget mellan värdesubstansen och värdestorlekens bestämning genom den samhälleligt nödvändiga arbetstiden uttryckligen har betonats”⁶⁷ (N² 700).⁶⁸

1.2.4 Det konkreta arbetets reducering till mänskligt arbete som sådant

För att kunna tala om det arbete som bildar varornas värden måste till att börja med de
15 olika arbetslagen reduceras till deras minsta gemensamma nämnare: mänskligt arbete som sådant. Det var det resultat Marx menar att de klassiska ekonomerna hade nått; ett stort framsteg gentemot de fysiokrater som menade att det enda produktiva arbetet var jordbruksarbetet. Men, påpekar Marx, det är inte tillräckligt att reducera olika arbeten till
20 arbete rätt och slätt eller arbetstid; det måste reduceras till arbetets dubbelkaraktär: konkret arbete som framställer bruksvärden och abstrakt arbete som bildar värde, det senare som vi sett arbetets samhälleliga bestämning i kapitalismen.

De konkreta arbetslagen (snickeri, sömnad et cetera) måste reduceras till mänskligt arbete utan närmare bestämning; och ”existerar” i praktiken i samhällets enkla, okvalifi-

⁶⁵ ”Substanz und immanentes Maaß der Werth”

⁶⁶ ”So time appears simultaneously as a measure of value and as its substance. This substance is continually modified according to the changing conditions of social production. Incredibly mystical, it is every bit as strange as the measure whose measurements vary with what is measured” (Bensaïd 2002:80).

⁶⁷ ”nur angedeutete Zusammenhang zwischen der Werthsubstanz und der Bestimmung der Werthgröße durch gesellschaftlich-nothwendige Arbeitszeit ausdrücklich hervorgehoben”

⁶⁸ Att därför, likt Gleicher (1983), helt bortse från den samhälleligt nödvändiga arbetstiden vid bestämmandet av det abstrakta arbetets kategori leder tvivelsutan till ett bristfälligt begripande av denna kategori och det värdebildande arbetets specifikt samhälleliga bestämning. Jfr Robles-Baez (2004).

cerade arbete, ”i det genomsnittsarbete som varje genomsnittsindivid i ett givet samhälle kan uträtta”⁶⁹. Detta enkla arbete är ett arbete till vilket ”varje genomsnittsindivid kan uppläras och i ena eller andra formen måste uträtta”. Dess karaktär är olika i olika länder och epoker, men ”framstår dock som givet i ett förhandenvarande samhälle”⁷⁰. Det är de
 5 brittiska ekonomernas *unskilled labour*, påpekar Marx, som i det borgerliga samhället utgör lejonparten av allt arbete. Som sådant arbete är det ”ett bestämt produktivt utgivande av mänsklig muskel, nerv, hjärna osv.”⁷¹ (Kr 110; jfr KI² 187). Hur olika de nyttiga arbetena eller produktiva verksamheterna än är, menar Marx,

10 är det en *fysiologisk* sanning att de är funktioner hos en specifik *mänsklig* organism till skillnad från andra organismer, och att varje sådan funktion oavsett dess innehåll och dess form väsentligen är *utgivande av mänsklig* hjärna, nerv, muskel, sinnesorgan osv. (KI¹ 44, KI² 102)⁷²

Jämför vi exempelvis skrädderi och snickeri och reducerar dem till deras gemensamma
 15 nämnare kvarstår alltså som en abstraktion ett utgivande av mänsklig arbetskraft, en fysiologisk kraft för mänsklig hjärna, hand et cetetera (jfr KI¹ 24, 41, KI² 77; Kr 104, 110). För att förenkla presentationen, skriver Marx i andra utgåvan av *Kapital I*, förutsätts därför alla former av arbetskraft vara enkel arbetskraft (KI² 78). Vidare är de funktioner av en *mänsklig* och därför samhällelig organism, som i praktiken alltid antar bestämda former.
 20 Det är således inte tal om utgivande av muskelkraft i allmänhet, som exempelvis ardennerens hästkraft, utan specifik mänsklig arbetskraft.

Denna reducering ”framstår som en abstraktion”, skriver Marx, ”men det är en abstraktion som dagligen fullbordas i den samhällelige produktionsprocessen”⁷³ (Kr 110). Marx kritiserar Smith för att ”missta det objektiva likställande av olika arbeten som
 25 samhällsprocessen våldsamt stadfäster för den subjektiva jämlikheten mellan de indivi-

⁶⁹ ”existirt in der Durchschnittsarbeit, die jedes Durchschnitts-Individuum einer gegebenen Gesellschaft verrichten kann”

⁷⁰ ”wozu jedes Durchschnitts-Individuum abgerichtet werden kann und die es in der einen oder andern Form verrichten muß. Der Charakter dieser Durchschnittsarbeit ist selbst verschieden in verschiedenen Ländern und verschiedenen Kulturepochen, erscheint aber als gegeben in einer vorhandenen Gesellschaft”

⁷¹ ”eine bestimmte produktive Verausgabung von menschlichem Muskel, Nerv, Gehirn u.s.w.”

⁷² ”es ist eine *physiologische* Wahrheit, daß sie Funktionen eines spezifisch *menschlichen* Organismus im Unterschied von *andern* Organismen sind, und daß jede solche Funktion, welches immer ihr Inhalt und ihre Form, wesentlich *Verausgabung* von *menschlichem* Hirn, Nerv, Muskel, Sinnesorgan u.s.w. ist”

⁷³ ”Diese Reduktion erscheint als eine Abstraktion, aber es ist eine Abstraktion, die in dem gesellschaftlichen Produktionsproceß täglich vollzogen wird”

duella arbetena”⁷⁴ (Kr 136f). Vi har alltså å ena sidan en mental reducering av olika konkreta arbeten till *arbete* och å andra sidan denna reducering etablerad i praktiken i den samhällseliga produktionsprocessen till enkelt, *unskilled labour*.

När vi jämför dessa skrivelser med hur Marx senare undersöker arbetskraftens köp och försäljning som lönarbete framgår att dessa fysiologiska bestämningar har med levande arbetskraft att göra, alltså mänskligt arbete i konkret bemärkelse:

Med *arbetskraft* eller *arbetsförmåga* förstår vi de fysiska och andliga färdigheternas inbegrepp, som existerar i människans levande personlighet, i hennes lekamlighet och som hon sätter i rörelse så snart hon producerar bruksvärden av något slag (KI¹ 120, KI² 183).⁷⁵

Arbetsförmågan producerar bruksvärden och förverkligas först i sin yttring, som arbete; genom denna verksamhet utges alltid, påpekar Marx, ”ett bestämt kvantum mänsklig muskel, nerv, hjärna osv.”⁷⁶ (KI¹ 123, KI² 186) Avgörande för vårt syfte är att Marx kopplar utgivande av mänsklig arbetskraft till framställandet av bruksvärden. Denna passage brukar inte anföras i diskussionen om det abstrakta arbetets bestämning hos Marx, varför detta bör påpekas.

Arbetet, arbete som sådant är på detta sätt, skriver Marx i *Kapital III*, inget annat än ”en abstraktion” som ”för sig tagen överhuvudtaget inte existerar”, eller betraktat som

människans produktiva verksamhet överhuvudtaget, genom vilken hon förmedlar ämnesomsättningen med naturen, avkläder inte blott varje bestämd samhällselig form och karaktär utan är, oavhängigt från samhället, från alla samhällen, självt befriat från sin bleka naturtillvaro och helt gemensam för de ännu inte samhällseliga människorna, med dem på ett eller annat sätt samhällseligt bestämda som livsytring och livsprövning! (KIII 843f)⁷⁷

⁷⁴ ”versieht die objektive Gleichung, die der Gesellschaftsproceß gewaltsam zwischen den ungleichen Arbeiten vollzieht, mit der subjektiven Gleichberechtigung der individuellen Arbeiten”

⁷⁵ ”Unter *Arbeitskraft* oder *Arbeitsvermögen* verstehn wir den Inbegriff der physischen und geistigen Fähigkeiten, die in der Leiblichkeit, der lebendigen Persönlichkeit eines Menschen existiren und die er in Bewegung setzt, so oft er Gebrauchswerthe irgend einer Art producirt”

⁷⁶ ”ein bestimmtes Quantum von menschlichem Muskel, Nerv, Hirn u.s.w. verausgabt”

⁷⁷ ”die Arbeit, die nichts als eine Abstraction ist und für sich genommen überhaupt nicht existirt oder wenn wir das Gemeinte nehmen, die productive Thätigkeit des Menschen überhaupt, wodurch er den Stoffwechsel mit der Natur vermittelt, entkleidet nicht nur jeder bestimmten gesellschaftlichen Form und Charakters, sondern selbst in ihrem blassen Naturdasein, unabhängig von der Gesellschaft, allen Gesellschaften enthoben, und dem überhaupt noch nicht gesellschaftlichen Menschen gleich gemeinsam mit dem irgendwie gesellschaftlich bestimmten als Lebensäußerung und Lebensbewahrung!”

Arbetet är alltså en abstraktion som som sådan inte existerar i praktiken utan hemsöker oss som ”ett rent spöke”⁷⁸ (KIII 843), en abstraktion i vilken är varje samhällelig och ekonomisk form frånsätts och reducerats till ren materialitet.

Att det för Marx här handlar om ett analytiskt reducerande till abstraktionen *arbete som sådant* förbises därför av dem som pläderar för en fysiologisk reduktion som Marx *definition* av abstrakt, värdeskapande arbete. Exempelvis menar Kicillof och Starosta (2007) i sin kritik av Rubins värdeteori att det fysiologiska utgivandet av mänsklig energi, av mänsklig hjärna, muskler, nerver och händer, som Marx skriver på ett par ställen i det första kapitlet av *Kapital I*, är den enda meningsfulla definitionen av abstrakt arbete. Denna definition är oberoende av samhällelig och historisk specificitet, men när arbetet utförs privat och oberoende antar denna rent materiella form formen av varornas värde, menar de – en rent samhällelig form som, anför de från Marx, inte innehåller en atom materia (jfr KI² 80). För dem (2007:21f) är det således det faktum att arbetet i kapitalismen utförs som privatarbete som konstituerar det som en historiskt specifik arbetsform.

Även Carchedi (2009) insisterar på det fysiologiska arbetet som värdets substans; det är det enda sättet som värdet, som kapitalistisk form för fysiologiskt abstrakt arbete, kan mätas innan varan säljs på marknaden och värdet realiseras. Om det kan visas att en fysiologisk åtskillnadslös substans kan observeras som utgiven energi under produktionen kan det även påvisas att abstrakt arbete är en iakttagbar materiell substans – varför dylika definitioner av Heinrich (2013) kallas substantialistiska. Carchedi hänvisar till energiprincipen och tillstår att detta inte uttryckligen återfinns i Marx utan bygger på medicinsk kunskap som inte var känd på hans tid. Förnekandet av förekomsten av en materiell värdesubstans (abstrakt arbete) är helt enkelt inte kompatibelt med modern medicinvetenskap, menar han. Carchedi (2009:150) betonar att utgiven mänsklig energi mätt i kalorier för honom är ett av flera möjliga mått och inte tänkt att ersätta tiden som värdemätare. Det framhävs för att tillbakavisa uppfattningen om abstrakt arbete som icke-materiellt, icke-fysiologiskt som inte kan påvisas som sådant. Som utgivande av mänsklig energi i odifferentierad form är abstrakt arbete enligt Carchedi (2009:152) mer än blott en metafor,

⁷⁸ ”ein blosses Gespenst”

det är en realabstraktion som återfinns i alla produktionssätt.⁷⁹ Problemet med värdeformsteoretikernas förståelse av värdesubstansen som *abstrakt allmänt* arbete är att den hos dem saknar materialitet, inte existerar före utbytet och därför inte kan mätas.

I *Einleitung 1857* skriver Marx i en ofta återopad passage angående arbetet, som en av ekonomernas enkla kategorier, att det i sin enkelhet återfinns i alla historiska epoker, men samtidigt är en produkt av det moderna samhället; det är i detta sammanhang som arbetets abstraktion blir ”praktiskt sann”⁸⁰: det har här ”inte blott i kategorin utan i verkligheten blivit ett medel till skapandet av rikedom överhuvudtaget”⁸¹ (E 39). Det förutsätter ett samhälle i vilket individerna med enkelhet kan röra sig mellan olika arbeten och arbetets form är tillfällig och likgiltig för dem. Enligt Marx är dessa omständigheter tydligast förhanden i USA; först där har ekonomernas kategori *arbete*, arbete sans phrase, blivit praktiskt reellt. Det Marx har i åtanke här är inte att abstrakt arbete i fysiologisk bemärkelse har blivit verklighet utan att det enkla arbetet existerar förhärskande form i lönarbetet. Denna tolkning ter sig plausibel när en snarlik skrivning i *Resultate* beaktas. Denna koppling görs vanligen inte och bör därför påvisas.⁸²

I USA sker rörligheten mellan olika produktionssfärer och arbeten mer friktionsfritt, och så att säga enligt kapitalets begrepp, än i de europeiska nationerna eftersom skråbestämmelsernas skrankor där inte föreligger. Denna arbetets allsidighet utgör därtill motsatsen till slavarbetets monoton, skriver Marx. Det är vidare karakteristiskt för lönarbetet att arbetaren är helt likgiltig gentemot det särskilda konkreta arbetes innehåll som vederbörande utför eftersom det är lönen, pengar, med andra ord bytesvärde som är arbetets mål (R 103f, 88n). I *Resultate* är det *lönarbetarens* likgiltighet gentemot det konkreta arbetet som är som mest karakteristiskt och praktiskt reellt i USA; i *Einleitung 1857* alltså *arbetets abstraktion* som enkelt, okvalificerat arbete sans phrase (jfr Gleicher

⁷⁹ För Carchedi (2009:152) är abstrakt arbete ”a *real abstraction*, in the sense that it is a notion abstracted from a real process, the undifferentiated expenditure of human energy” (Carchedi 2009:152). Vad som skiljer en realabstraktion från en kognitiv abstraktion blandas här samman och kategorin realabstraktion görs helt meningslös.

⁸⁰ ”praktisch wahr”

⁸¹ ”nicht nur in der Kategorie, sondern in der Wirklichkeit als Mittel zum Schaffen der Reichthums überhaupt geworden”

⁸² Kopplingen görs av Murray (2000b:117) men inte explicit och inte i relation till skrivningen i *Resultate*.

1983:107). Som enkel ensidig kategori är det, som vi såg i *Kritik*, det arbete som existerar i samhällets okvalificerade arbete, som vi utifrån *Resultate* ska förstå som lönarbete.

Ytterligare en försvårande omständighet vad gäller uttolkandet av vad det abstrakta arbetets kategori betyder för Marx stöter vi på i en för problemet central passage i *Grundrisse*, som bär spår av skrivningarna i *Einleitung 1857* och *Resultate*. Ämnet i avsnittet handlar om utbytet mellan kapital och arbete, mellan kapitalist och arbetare, med andra ord levande arbetsförmåga. Vad Marx ämnar med den diskussionen är att bestämma kapital och arbete i deras rena former som extremer i ett produktionsförhållande. Kapitalet som sådant, skriver Marx, är likgiltigt gentemot varje bestämning av sin substans; det står därför inför arbetet som sådant, som bruksvärde, som det är i stånd att köpa på marknaden just som bruksvärde, som levande arbetsförmåga. Det arbete som står inför kapitalet är inte blott ett bruksvärde utan ”*bruksvärdet* [sic!] för kapitalet självt”⁸³ (G 218). Detta arbete är bruksvärdet, betonar Marx, ”inte det ena eller andra arbetet, utan *arbete rätt och slätt*, abstrakt arbete; absolut likgiltigt gentemot sin särskilda *bestämmdhet*, men kapabel till varje bestämning”⁸⁴. Ett bestämt kapital söker ett särskilt arbete beroende på vilket slags produkt det producerar, men kapitalet som sådant är likgiltigt gentemot varje bestämning av arbetet och söker arbetsförmåga som sådan, som totalitet av arbetsförmågor i vilken all särskildhet frånabstraherats genom att det är en tillfällighet just vilket arbete som eftersöks. Samma likgiltighet kännetecknar arbetet i denna relation, menar Marx; det arbete som står gentemot kapitalet har ”subjektivt samma totalitet och abstraktion i sig”⁸⁵. Detta är inte fallet med hantverksarbete vilket enligt Marx är oskiljbart från sin särskilda karaktär (G 217).

Den arbetare, som står mot kapitalet är intresserad av arbete överhuvudtaget, i sin rena bestämning spelar det specifika slaget av arbete ingen roll; det som intresserar arbetaren är arbete i allmänhet eftersom målet är pengar för att kunna köpa de nödvändiga livsmedlen – det är lönarbete. Detta produktionsförhållande, i vilket kapital och arbete utgör de två extremerna, ”utvecklas renare och mer adekvat”, menar Marx,

ju mer arbetet förlorar all konstkaraktär; dess färdighet blir något ständigt mer abstrakt, likgiltigt, och den blir mer och mer *rent abstrakt verksamhet*, rent mekanisk, därmed likgiltig gentemot sin form och

⁸³ ”*der Gebrauchswert* des Capitals selbst” – betoning här alltså även på den bestämda artikeln.

⁸⁴ ”nicht diese oder jene Arbeit, sondern *Arbeit schlechthin*, abstract Arbeit ist; absolut gleichgültig gegen ihre besondere *Bestimmtheit*, aber jeder Bestimmtheit fähig”

⁸⁵ ”subjektiv dieselbe Totalität und Abstraction an sich”

indifferent verksamhet; blott *formell* verksamhet eller vad som är samma sak blott *stofflig* verksamhet överhuvudtaget, likgiltig gentemot formen. Det visar sig här vidare hur produktionsförhållandets särskilda bestämning, kategorin – kapital och arbete här – först blir sann med utvecklingen av ett särskilt *materiellt produktionssätt* och på ett särskilt stadium för den industriella *produktivkraftens* utveckling (G 217).⁸⁶

Med den industriella produktionen reduceras alltså arbetet alltmer till en rent formell, materiell verksamhet, skriver Marx. Arbete och kapital ställs emot varandra helt likgiltigt gentemot respektive särskildhet: arbetaren står inför kapitalet som sådant och arbetar med vad som helst för pengar; kapitalet köper arbetsförmåga som sådan, som *sitt* bruksvärde på marknaden. Det är här alltså tal om arbete som sådant, abstrakt arbete, enligt Marx resonemang. Senare i *Grundrisse* skriver Marx: ”Arbetarens verksamhet, inskränkt till blott en abstraktion av verksamheten, är från alla synvinklar bestämd och reglerad av maskineriets rörelse, inte omvänt”⁸⁷ (G 572). Detta pekar mot vad som under 1900-talet kunde betraktas som taylorism och i populärkulturen i Chaplins *Modern times* (1936) – det är praktiskt, konkret och levande arbete som berövats allt innehåll och reducerats till bihang till maskineriets rytm. Men, inskräper Bonefeld (2010:260), ”boring assembly line work is boring concrete labour, not abstract labour”.

Vad det handlar om här är det levande arbete som står inför kapitalet; det är ett arbete som tillhör det varuproducerande arbetets konkreta dimensioner, vilket här emellertid reduceras till abstraktionen *arbete som sådant*, rent av till en ren stofflig verksamhet överhuvudtaget. Med industriproduktion – och utvecklade kapitalism – blir denna reduktion praktiskt sann, skriver Marx; enligt detta produktionsförhållandes ”abstrakta bestämningar, bytesvärde, cirkulation, pengar faller den ännu inom vår subjektiva reflektion”⁸⁸ (G 217). På varans nivå där bytesvärde, pengar och cirkulation bestäms som kapitalets abstrakta moment är denna reduktion ännu *vår* reduktion, med andra ord en kognitiv abstraktion.

⁸⁶ ”wird daher desto reiner und adaequater entwickelt, je mehr die Arbeit allen Kunstcharakter verliert; ihre besondere Fertigkeit immer mehr etwas Abstraktes, Gleichgültiges wird, und sie mehr und mehr *rein abstrakte Thätigkeit*, rein mechanische, daher gleichgültige gegen ihre besondere Form indifferente Thätigkeit wird; blos *formelle* Thätigkeit oder was dasselbe ist blos *stoffliche*, Thätigkeit überhaupt, gleichgültig gegen die Form. Hier zeigt es sich denn wieder, wie die besondere Bestimmtheit des Produktionsverhältnisses, der Kategorie – Capital und Arbeit hier – erst wahr wird mit der Entwicklung einer besondern *materiellen Weise der Production* und einer besondern Stufe der Entwicklung der industriellen *Productivkräfte*”

⁸⁷ ”Die Thätigkeit des Arbeiters, auf eine blose Abstraction der Thätigkeit beschränkt, ist nach allen Seiten hin bestimmt und geregelt durch die Bewegung der Maschinerie, nicht umgekehrt”

⁸⁸ ”bei den abstrakten Bestimmungen, Tauschwerth, Circulation, Geld mehr noch in unsre subjektive Reflexion fällt”

Sett i ljuset av arbetets likgiltighet, både från kapitalets och arbetarens subjektiva perspektiv, som framgick i den korsvisa läsningen av *Einleitung 1857, Resultate* och nu *Grundrisse*, framgår att det Marx har för ögonen är lönarbetets bestämning som ren arbetskraft – en konkret kategori som analytiskt och begreppsligt måste hållas åtskild från
 5 det abstrakta arbete som bestämmer varornas värde. Negativt bestämt är arbetet här icke-kapital, icke-råstoff, icke-arbetsmedel; det ”levande som *abstraktion* från dessa moment hos dess reala verklighet som arbete [...]; denna fullständiga blottläggning, från all objektivitet barskrapad, rent subjektiva existens för arbetet”⁸⁹ (G 216). Marx karakteriserar otvetydigt denna aspekt av arbetet som abstrakt arbete, och det tycks ge stöd för en
 10 fysiologisk tolkning av det abstrakta arbetets kategori (jfr Gleicher 1983:107; Napoleoni 1975, kap. 5); men det är ett annat slag av abstraktion än det abstrakt allmänna arbete som utgör värdets substans. Även det abstrakta arbetet kan således sägas vara ’tvåslagigt’ hos Marx; Murray (2011:226) påpekar med rätta att det inte ställer oss inför någon tvetydighet hos Marx, men väl en svår hermeneutisk uppgift, och förespråkar själv två begrepp för
 15 abstrakt arbete: ett kognitivt fysiologiskt-mänskligt arbete och ett *praktiskt abstrakt arbete* (Murray 2000a).

Det värdebildande arbetet är att förstå som en annan kategori än lönarbetet och den abstraktion som enkelt arbete det vilar på. I *Kapital III* förtydligar Marx att det förra är en samhällelig bestämning som är skild från kategorin *lönarbetet* (KIII 845). Det, vill jag
 20 understryka, är viktigt att ha i åtanke när värdebildande abstrakt arbete diskuteras i Marx.⁹⁰

Även om lönarbetet är en förutsättning för det kapitalistiska systemet, och att det är först när arbetsförmågan själv blir en vara som vi kan tala om allmän varuproduktion, så tillhör lönarbetets kategori inte värdets bestämmande:

25 I värdebestämmandet handlar det om den samhällliga arbetstiden överhuvudtaget, det kvantum arbete vilket samhället överhuvudtaget har att förfoga över och vars relativa absorbering i de olika produkterna så att säga bestämmer deras respektive samhällliga vikt. Den bestämda form i vilken den samhällliga arbetstiden sätter sig igenom som bestämmande, i varornas värden etc. sammanhänger förvisso med arbetets form som lönarbete och den motsvarande formen för produktionsmedel som

⁸⁹ ”Die lebendige als *Abstraktion* von diesen Momenten ihrer realen Wirklichkeit existierende Arbeit [...]; diese völlige Entblösung, aller Objektivität baare, rein subjektive Existenz der Arbeit”

⁹⁰ Exempelvis skriver Liedman (2015:480, 450, 451): ”Arbetet i sin abstrakta form, alltså arbetskraften [...]”; ”Arbetet som utförs är konkret, arbetskraften är arbetets bytesvärde och alltså abstrakt”; ”Arbetskraften är [...] abstrakt och utbytbar [...]”. För kritik, se Jung 2016

kapital, emedan först på denna basis blir *varuproduktionen* den allmänna produktionsformen osv. (KIII 901).⁹¹

Lönarbete är alltså en förutsättning för kapital och därmed värde; men lönarbetet är inte en värdebestämmande arbetsform. Värdebildande arbete är det abstrakt allmänna arbete i vilket all relation till arbetets konkreta aspekter frånabstraherats. Abstrakt arbete som värdebildande är en annan kategori än mänsklig arbetskraft, enkelt och okvalificerat arbete respektive lönarbete vilka alla hör till det varuproducerande arbetets konkreta aspekter. Marx gör det inte lätt för läsaren med sitt sätt att introducera kategorierna, men genom att parallellläsa och jämföra olika delar av Marx verk kan den tolkning som ter sig mest rimlig utkristalliseras och en marxsk förståelse rekonstrueras. En fingervisning ger oss Marx emellertid i en fotnot i det första kapitlet av *Kapital I* i vilken han förtydligar att lönarbetets kategori inte hör hemma på varuanalysens nivå; det handlar överhuvudtaget inte där om den lön eller det värde som arbetaren erhåller för en arbetsdag ”utan om det varuvärde i vilket hennes arbetsdag föremålsliggörs”⁹² (KI¹ 25n, KI² 78n). Detta är ett av få ställen i framställningen där Marx ger en explicit fingervisning om vilken status en aktuell kategori har just på den specifika platsen.

Arbete *som sådant* är alltså hos Marx ett spöke, en tom abstraktion utan praktisk existens, det är en analytisk abstraktion till arbetets enkla bestämning. Ingen kemist har som sagt ännu hittat värde i en diamant; på samma sätt mäts inte det värdebildande arbetet i kalorier; dess mått är *tid*, i form av samhällligt nödvändig arbetstid, som inte omedelbart förhåller sig till den arbetstid nedlagts på en enskild vara självständigt betraktad. Strikt taget gör den fysiologiska uppfattningen om det värdebildande arbetet gällande att det inte nödvändigtvis handlar om mänskligt arbete; hästkrafter och i förlängningen Watt skulle fungera som måttenhet för värdet – en helt mystifierad och förtingligad uppfattning om varan och arbetsproduktens värdeform. Som Murray (2011:230) hävdar framställer en fysikalistisk förståelse en fetisch genom att göra en samhälllig aspekt av arbetet till en natur-

⁹¹ ”In der Werthbestimmung handelt es sich um die gesellschaftliche Arbeitszeit überhaupt, das Quantum Arbeit, worüber die Gesellschaft überhaupt zu verfügen hat und deren relative Absorption durch die verschiedenen Producte gewissermassen deren respectives gesellschaftliches Gewicht bestimmt. Die bestimmte Form, worin sich die gesellschaftliche Arbeitszeit als bestimmend durchsetzt, im Werth der Waaren etc, hängt allerdings mit der Form der Arbeit als Lohnarbeit und der entsprechenden Form der Produktionsmittel als Capital zusammen, als nur auf dieser Basis die *Waarenproduction* allgemeine Form der Production wird u.s.w.”

⁹² ”sondern vom *Waarenwerth*, worin sich sein Arbeitstag vergegenständlicht”

egenskap. Muskler har, som Bonefeld (2010:259) påpekar, förbränt kalorier sedan urminnes tider och kommer att fortsätta göra det. Varken mikroskop eller kemiska reagenser duger vid analys av ekonomiska former, påpekar Marx, det torde gälla även mätande av utgiven arbetskraft medels indirekt kalorimetri⁹³ – abstraktionskraften måste ersätta dem alla.

5 Kicillof och Starosta (2007:21) menar att Marx med reduceringen av arbetet till abstrakt arbete i fysiologisk bemärkelse definierar det värdeskapande arbetet och att detta sker i undersökningen av varans fetischkaraktär i det första kapitlet av *Kapital I*. Precis som Rubin (1973:134) på 1920-talet konstaterade om sin tids fysikalister, uppehåller sig dagens dito vid ”a literal repetition of a few sentences which Marx devoted to abstract labor in the
10 second section of Chapter 1 of *Capital*”. Genom att titta på de bestämningar Marx gör senare i framställningen, vilket vanligen inte görs, vare sig av dem som argumenterar för eller mot de respektive förståelse av abstrakt arbete, framträder som vi sett en annan bild som ger stöd för förståelsen av detta arbete som en rent samhällelig kategori, där den fysiologiska aspekten är en analytisk bestämning som har att göra med det varu-
15 producerande arbetets konkreta sida.

Vi har sett att arbete i sin enklaste bestämning handlar om människans ämnesomsättning med naturen, en process i vilken hon även bildar och ombildar sin egen natur; hon sätter i denna process i rörelse de naturkrafter som tillhör hennes kropp: armar och ben, huvud och händer, för att tillägna sig och modelera naturen till för henne användbar
20 form (KI² 192; jfr KIII 847). Denna nyttiga form utgör arbetsproduktens bruksvärdeaspekt; den är produkt av mänsklig verksamhet som utgivande av lekamlig energi. Arbete i denna bemärkelse är enligt Marx ”det mänskliga arbetets oföränderliga naturbetingelse [...], en absolut bestämning av det mänskliga arbetet överhuvudtaget i så måtto som hon har befriat sig från sin rent djuriska karaktär”⁹⁴ (R 93).

25 Utgivande av arbete, reducerat till ren arbetskraft, mäts i dess utsträckning i tiden, i exempelvis dagar, timmar, veckor eller år; i varuvärdet framträder denna arbetstid som ”allmänt mänskligt arbete”⁹⁵. Det är därför i praktiken inte de olika människosubjektens

⁹³ Indirekt kalorimetri är ett sätt att mäta förbränning av kolhydrater och fria fettsyror vid fysisk aktivitet genom att mäta den mängd syrgas som konsumeras respektive den mängd koldioxid som produceras.

⁹⁴ ”unveränderliche Naturbedingungen der menschlichen Arbeit [...] absolute Bestimmungen der menschlichen Arbeit überhaupt, sobald sie sich aus dem rein thierischen Charakter herausgearbeitet hat”

⁹⁵ ”allgemein menschliche Arbeit”

arbete – deras arbete är alltid konkret, och privatarbetet därför en konkret kategori. Snarare ger individerna sitt bidrag som bråkdel av det samhällsliga totalarbetet; de fungerar därför som ”blotta organ för arbetet”⁹⁶ (Kr 110).⁹⁷ De reduceras, skriver Marx i *Misère de la philosophie* (1847, ud), till ”tidens kadaver”, *la carcasse du temps*.

5 Detta allmänna arbete är varans exklusiva samhällsliga substans; värdet utgör dess samhällsligt konstituerade dimension. Därför är det, påpekar Marx, en tautologi att säga att det mänskliga arbetet är den enda källan till varornas bytesvärden (Kr 114; KI¹ 19, KI² 72). Att säga att mänskligt arbete som sådant bildar varuvärden är att ”pådikta” det mänskliga arbetet en ”övernaturlig skaparkraft”⁹⁸ som skulle springa ur dess karaktär som naturbe-
10 tinguelse (MEW19:15). Det vore att förbli i en fetischistisk förståelse av det värdebildande arbetet som en egenskap hos mänskligt arbete som sådant, en naturgiven och evig företeelse som hos de borgerliga ekonomerna.

1.2.5 Pengarna som det abstrakta arbetets framträdelseform

En enskild varas värde låter sig alltså inte bestämmas genom den arbetstid som direkt
15 nedlagts på den. Om arbetstiden är värdets immanenta mått, varför kan den inte själv omedelbart uttrycka varuvärdet? Hur ska denna storhet skattas?

Som framgick ovan framträder de enskilda individernas arbetstid omedelbart som allmän arbetstid, som det individualiserade arbetets och bytesvärdets allmänna karaktär, vilka bestämmer varandra ömsesidigt (Kr 111):

20 För att den enskildes arbete ska resultera i bytesvärde måste det resultera i en *allmän ekvivalent*, d.v.s. genom att den enskildes arbetstid kommer till uttryck som allmän arbetstid eller att den allmänna arbetstiden kommer till uttryck som den enskildes. Det är som om de olika individerna hade slagit ihop sin arbetstid och låtit olika kvantiteter av den arbetstid över vilken de gemensamt förfogar
25 framträda i form av olika bruksvärden. Den enskildes arbetstid är på så sätt faktiskt den arbetstid som samhället behöver för att framställa ett bestämt bruksvärde [...] (Kr 112).⁹⁹

⁹⁶ ”bloße Organe der Arbeit”

⁹⁷ ”Materially the worker moves in time, but ideally time moves in them. In the valorisation process it is not that *the worker takes time* to produce something; rather *time takes the worker* as its carrier. The value ‘output’ of such abstract motion is substantially nothing but elapsed time commensurable with other such elapsed times. The time it takes becomes fixed as the time taken. The labour process is determined as the trace time leaves in the world. This socio-historically specific shape of time is ‘empty time’, unqualified by any natural rhythms, because the force of abstraction is a practical reality” (Arthur 2011:113f).

⁹⁸ ”übernatürliche Schöpfungskraft anzudichten”

⁹⁹ ”Die Arbeit des Einzelnen, um in Tauschwerth zu resultiren, muß resultiren in ein *allgemeines Aequivalent*, d.h. in Darstellung der Arbeitszeit des Einzelnen als allgemeiner Arbeitszeit oder Darstellung der allgemeinen Arbeitszeit als der des Einzelnen. Es ist, als ob die verschiedenen Individuen ihre Arbeitszeit zusammengeworfen und verschiedene Quanta der ihnen gemeinschaftlich zu Gebote stehenden Arbeits-

Den enskildes privatarbete resulterar i bytesvärde genom att resultera i en allmän ekvivalent; på så sätt uttrycks den enskildes arbetstid som allmän arbetstid. Det sker i och genom att samhällets totalarbete konstitueras av de enskildas samlade arbete. Den
 5 enskildes arbetstid bestäms av den samhälleliga totalarbetstiden – och inte dess egen tidsförbrukning – där den enskilde, som abstrakt individ, och vederbörandes arbetstid utgör en alikvot del, en given bråkdelen. Genom att räknas som genomsnittlig arbetstid blir den enskildes arbetstid den tid samhället faktiskt behöver för att framställa ett givet bruksvärde. Genomsnittets abstraktion bortser helt och hållet från den enskildes konkreta arbete, och
 10 det föreligger på så sätt inte något direkt förhållande mellan den enskildes arbete och produktens värde. Emot socialisten Gray, som pläderade för en centralbank som skulle skatta de enskildss arbetstid och ge tillbaka ett certifikat som direkt motsvarade denna tid, hävdar Marx att ett yttre mått fordras: en allmän ekvivalent, som kommer till uttryck i prisformen, med andra ord i pengar. Varorna kan endast förhålla sig till varandra sådana de
 15 är; de är omedelbart

produkter av individualiserade oavhängiga privatarbeten som fastställs som allmänt samhällligt arbete genom sitt avyttrande i privatbytesprocessen, eller arbetet på varuproduktionens grundval blir först samhällligt arbete genom det allsidiga avyttrandet av de individuella arbetena (Kr 156).¹⁰⁰

20 De konkreta privatarbetena reduceras alltså till abstrakt allmänt, samhällligt arbete; denna reducering ”fulländas först genom utbytet, som i praktiken likställer produkter av sinsemellan olika arbeten”¹⁰¹, anmärker, som Heinrich (2009) påpekar, Marx inför utgivandet av andra utgåvan av *Kapital I* (MEGA II.6:41; jfr C 55). Detta samhällliggörande sammanfattas i en för våra syften central passage i *Theorien*:
 25

zeit in verschiedenen Gebrauchswerten dargestellt hätten. Die Arbeitszeit des Einzelnen ist so in der That die Arbeitszeit, deren die Gesellschaft zur Darstellung eines bestimmten Gebrauchswertes”

¹⁰⁰ ”Produkte vereinzelter unabhängiger Privatarbeiten, die sich durch ihre Entäußerung im Proceß des Privataustausches als allgemeine gesellschaftliche Arbeit bestätigen müssen, oder die Arbeit auf Grundlage der Waarenproduktion wird erst gesellschaftliche Arbeit durch die allseitige Entäußerung der individuellen Arbeiten”

¹⁰¹ ”vollzieht sich nur durch den Austausch, welcher Producte verschiedner Arbeiten thatsächlich einander gleichsetzt”

Privatarbetet ska alltså omedelbart även framställa sig i sin motsats, *samhälleligt* arbete; detta förvandlade arbete är framställt som dess omedelbara motsats *abstrakt allmänt arbete*,¹⁰² som även därmed framställer sig i en allmän ekvivalent. Först genom denna föryttring framställer sig det individuella arbetet verkligen som sin motsats. Men varan måste besitta detta allmänna uttryck före den föyttras. Denna nödvändighet för det individuella arbetet att framställas som allmänt är nödvändigheten av att varan framställs som pengar. I så måtto som dessa pengar tjänar som mått och som varans värdes uttryck i *pris* erhåller varan denna framställning (T 1322).¹⁰³

Det konkreta, reala privatarbetet blir samhälleligt arbete – sin motsats – och förvandlas därigenom till abstrakt allmänt arbete som måste framträda i pengar. Först därigenom förverkligas det abstrakta arbetet som samhälleligt arbete. Den samhälleligt nödvändiga, abstrakta och genomsnittliga arbetstid som utgör varornas samhälleliga substans kan bara uttryckas i pengar, eftersom det är först när varan verkligen sålts som det visar sig hur mycket abstrakt arbete som räknas som värdebildande: pengarna ”som värdemätare är [...] den nödvändiga framträdelseformen för varornas *immanenta* värdemått, *arbetstiden*”¹⁰⁴ (KI¹ 59, KI² 121). I denna process görs den enskildes arbete samhälleligt – samhälleligt på ett specifikt sätt – genom att framträda som sin motsats: abstrakt allmänt arbete. Som substans kan den inte existera utan att anta bestämd form, vilken i sin tur i praktiken måste ta en kropp i besittning, det vill säga omvandlas i pengar: ”The money form makes the ghost of value visible” (Bonefeld 2014:132). Pengarna betraktas i analysen av vara och pengar fram till deras egentliga presentation i *Kapital* i en av sina funktioner: som värdemätare och ”varuvärdets framträdelseform”¹⁰⁵ (KI¹ 56, KI² 118).¹⁰⁶

Vid byteshandel antar inte artiklarna som byts självständig värdeform i förhållande till deras bruksvärde; först när utbytet görs generell, i takt med att det breddas och fördjupas i samhället, växer denna självständiggjorda form historiskt fram. På så sätt menar Marx,

¹⁰² När Robles-Baez (2004:156) och Napoleoni (1975:104) kommenterar denna passage lyder översättningen ”*abstract, general labour*” vilket gör gällande en annan bestämning av arbetet än medels kategorin abstrakt allmän; samma problem gäller den svenska översättningen av *Kritik* (Marx 1970:18).

¹⁰³ ”Die *Privatarbeit* soll sich also unmittelbar darstellen als ihr Gegenteil, *gesellschaftliche Arbeit*; diese verwandelte Arbeit ist als ihr unmittelbares Gegenteil *abstrakt allgemeine Arbeit*, die sich daher auch in einem allgemeinen Equivalent darstelle. Nur durch ihre Veräusserung stellt sich die individuelle Arbeit wirklich als ihr Gegenteil dar. Aber die Waare muß diesen allgemeinen Ausdruck besitzen, bevor sie veräussert ist. Diese Nothwendigkeit der Darstellung der individuellen Arbeit als allgemeiner ist die Nothwendigkeit der Darstellung einer Waare als Geld. So weit dieß Geld als Maaß dient und als Ausdruck des Werths der Waare im *Preis* erhält die Waare diese Darstellung”

¹⁰⁴ ”Geld als Werthmaß ist aber *nothwendige Erscheinungsform* des *immanenten* Werthmaßes der Waaren, *der Arbeitszeit*”

¹⁰⁵ ”Erscheinungsform des Waarenwerths”

¹⁰⁶ Ett mer logiskt argument mot en fysiologisk förståelse, som Gunn (1989:106) anför: skulle abstrakt arbete betraktas fysiologiskt kan det inte stå i motsättning till det abstrakta, eller bruksvärdet stå i motsättning till bytesvärdet, för det föreligger inte någon motsättning mellan släkte och art.

”uppstår uppgiften och medlen till dess lösning samtidigt”¹⁰⁷, alltså pengarna som värdets framträdelseform. Med denna utveckling kommer en särskild vara att ”kritalliseras till penningform”¹⁰⁸ och historiskt har denna vara kommit att bli ädelmetallerna, i synnerhet guld.¹⁰⁹ De går därför från att fungera enligt sina naturliga egenskaper till en allmän ekvivalents ”samhälleliga funktion”¹¹⁰ (KI¹ 55f, KI² 117f), tjänar som det material i vilket varuvärdet ”uttrycker sig samhälleligt”¹¹¹, värdets ”adekvata framträdelseform” och ”materiatur för abstrakt och därmed *lika* mänskligt arbete”¹¹² (KI¹ 56, KI² 118). Varuutbyte handlar i grunden om relationer mellan personer; men det måste tilläggas, påpekar Marx, att det är ett ”under ett tingsligt hölje dolt förhållande”¹¹³ (Kr 113; jfr KI² 105).

10 Svårigheten i detta problem ligger inte i att begripa att pengar är en vara, påpekar Marx, utan ”hur, varför och på vilket sätt en vara är pengar”¹¹⁴ (KI¹ 58, KI² 120). Det kommer för individerna att framstå som att denna egenskap hos guldet ligger i dess egen natur, även när det ses som en samhällelig egenskap; det framstår därför inte som att en vara blir pengar därför att alla andra varor uttrycker sina värden i den utan tvärtom att alla andra
15 varor uttrycker sina värden i en särskild vara därför att den är pengar. På så sätt ”försvinner” den ”rörelse genom vilken denna process har förmedlats [...] i sitt eget resultat”¹¹⁵ (KI¹ 58f, KI² 121).¹¹⁶ Ur jordens inre förefaller ett material komma som, som ”omedelbar inkarnation av allt mänskligt arbete”¹¹⁷, står redo för arbetsprodukterna att uttrycka sina värden i – det är, säger Marx, ”pengarnas magi”¹¹⁸ (KI¹ 59, KI² 121).

20 Som varuägare kommer så individerna att förhålla sig till varandra som ”abstrakt samhälleliga personer”¹¹⁹ och framträder gentemot varandra som bytesvärde som sådant: pengarna *sans phrase*, som därigenom blir ett ”Nexus rerum” (U 19), deras tingsliga

¹⁰⁷ ”die Aufgabe entspringt gleichzeitig mit den Mitteln ihrer Lösung”

¹⁰⁸ ”krystallisirt zur Geldform”

¹⁰⁹ På vilket sätt detta sker visar Marx framförallt i *Kritik*, kap. 2. En undersökning av det ligger utanför avgränsningarna för denna uppsats.

¹¹⁰ ”gesellschaftlichen Funktion”

¹¹¹ ”sich gesellschaftlich ausdrücken”

¹¹² ”Adäquate Erscheinungsform”; ”oder Materiatur abstrakter und daher *gleicher* menschlicher Arbeit”

¹¹³ ”unter dinglicher Hülle verstecktes Verhältniß”

¹¹⁴ ”wie, warum, wodurch Waare Geld ist”

¹¹⁵ ”Die vermittelnde Bewegung verschwindet in ihrem eignen Resultat und läßt keine Spur zurück”

¹¹⁶ Jfr Hegel 2014b:72; Pepperell 2010; Lange 2016

¹¹⁷ ”die unmittelbare Incarnation aller menschlichen Arbeit”

¹¹⁸ ”die Magie des Geldes”

¹¹⁹ ”abstrakt gesellschaftliche Personen”

sammanhang. Individuen får härigenom sin makt över andras verksamhet genom pengarna, och har på så sätt ”sin samhällliga makt, liksom sitt sammanhang med samhället, i fickan”¹²⁰ (G 90). Pengarna blir samfundet, den yttre kraft som dominerar individerna – de behärskas av abstraktioner (G 96).

5 Som abstrakta personer förhåller de sig till varandra som bråkdelar av detta samfund:

Människornas blott atomistiska förhållande framträder i deras *samhälleliga* produktionsprocess och därmed deras eget produktionsförhållande, oavhängig deras kontroll och deras medvetna individuella görande, i *saklig* gestalt till att börja med i att deras arbetsprodukter i *allmänhet* antar *varuform* (KI¹ 59, KI² 121).¹²¹

Pengarna är det abstrakta arbetets nödvändiga framträdelseform. Varuformen och varornas värdegestalt, som tar kropp i pengarna, reducerar inte bara individernas produktiva verksamhet till abstrakt arbete, utan agenterna själva till abstrakta individer som kommer att förhålla sig till varandra genom pengarna de har – eller saknar! – på fickan: penningfetischen visar sig vara varufetischen – i mer bländande form (KI¹ 59, KI² 121).

Det är följaktligen flera villkor som ska uppfyllas för att det privatarbete som producerar en varas bruksvärde ska räknas som abstrakt arbete i varans värde; det måste uttryckas i pengar och realiserar i priset som erhålls vid försäljningen. Framställt så uppfylls alla villkoren i en och samma process. De olika elementen kan endast hållas isär analytiskt, genom abstraktionskraften: processens första förvandling är blott teoretisk, påpekar Marx; den andra förvandlingen utgör den reala processen (KI¹ 59, KI² 121).

Varans bytesvärde konstitueras av samhälllig arbetstid, dess värdestorlek av den samhällligt nödvändiga arbetstid som fordras för framställandet av ett nytt exemplar av en given vara, varför en enskild vara betraktas som ett genomsnittsexemplar av sitt slag. Om den samhällligt nödvändiga arbetstiden inte förändras så är en given varas värde också bestående, men i praktiken växlar denna arbetstid med varje förändring av det samhällliga arbetets produktivkraft. Det är därmed inte säkert att eller hur mycket det nedlagda arbetet kommer att motsvara i pengar, i varans försäljningspris. Vad som ”igår tvivelsutan var den

¹²⁰ ”Es trägt seine gesellschaftliche Macht, wie seinen Zusammenhang mit der Gesellschaft, in der Tasche mit sich”

¹²¹ ”Das bloß atomistische Verhalten der Menschen in ihrem *gesellschaftlichen* Produktionsprozeß und daher die von ihrer Controle und ihrem bewußten individuellen Thun unabhängige, *sachliche* Gestalt ihrer eignen Produktionsverhältnisse erscheinen zunächst darin, daß ihre Arbeitsprodukte *allgemein* die *Waarenform* annehmen”

samhälleligt nödvändiga arbetstiden för produktionen av en aln linneväv upphör idag att vara det”¹²², på grund av de ständigt växlande produktivitetsnivåerna (KI¹ 68).

Den samhälleliga arbetsdelningen ställer oavhängiga producenter mot varandra och ”erkänner inte någon annan auktoritet än konkurrensen, det tvång som utövas genom trycket från de ömsesidiga intressena, liksom i djurriket bellum omnium contra omnes håller existensbetingelserna för alla arterna mer eller mindre vid liv”¹²³. Denna arbetsdelning verkar på grund av det ”blott a posteriori som inre, stum, i varuprisernas barometerväxlingar iakttagbar, och för varuproducenterna som regellöst villkor överväldigande naturnödvändighet”¹²⁴ (KI² 350f). Värdet är således en abstraktion även av tiden, påpekar Bensaïd (2009:76f), som den kapitalistiska rikedomens mått, och det kan endast komma till stånd retrospektivt ”through the self-development of time in the expanded reproduction and accumulation of capital” (jfr Heinrich 2009:91).¹²⁵ Det är utmärkande för just det borgerliga samhället, skriver Marx i ett brev, ”att det a priori inte sker någon medveten samhällelig reglering av produktionen. Det förnuftiga och naturnödvändiga sätter sig blott igenom som ett blint verkande genomsnitt”¹²⁶ (MEW32:553). Därav vetenskapens nödvändighet: all ”vetenskap vore överflödig om framträdelseformen och tingets väsen omedelbart sammanfaller”¹²⁷, fastslår Marx (KIII 721; jfr MEW31:313, MEW32:553).

Arbetsdelningen i det kapitalistiska produktionssättet förvandlar arbetsprodukten till vara och gör som vi sett därigenom dess förvandling till pengar nödvändig. Det gör det, förtydligar Marx, på samma sätt till ”en tillfällighet huruvida denna transsubstantiation”¹²⁸

¹²² ”Was gestern zweifelsohne gesellschaftlich nothwendige Arbeitszeit zur Produktion einer Elle Leinwand war, hört heute auf es zu sein”

¹²³ ”keine andre Autorität anerkennen als die der Konkurrenz, den Zwang, den der Druck ihrer wechselseitigen Interessen auf sie ausübt, wie auch im Thierreich des bellum omnium contra omnes die Existenzbedingungen aller Arten mehr oder minder erhält”

¹²⁴ ”nur a posteriori als innre, stumme, im Barometerwechsel der Marktpreise wahrnehmbare, die regellose Willkühr der Waarenproduzenten überwältigende Naturnothwendigkeit”

¹²⁵ De vidare implikationerna av denna värdeförståelse kan inte utvecklas i den här uppsatsen; för en undersökning av tid och tidsuppfattning i och med det kapitalistiska produktionssättets konsolidering, se Thompson 1967.

¹²⁶ ”Der Witz der bürgerlichen Gesellschaft besteht ja eben darin, das a priori keine bewußte gesellschaftliche Regelung der Produktion stattfindet. Das Vernünftige und Naturnotwendige setzt sich nur als blindwirkender Durchschnitt durch”

¹²⁷ ”alle Wissenschaft wäre überflüssig, wenn die Erscheinungsform und das Wesen der Dinge unmittelbar zusammenfielen”

¹²⁸ Transsubstantiation: hur, enl. katolska lära, brödet och vinet förvandlas till Kristi kropp och blod.

lyckas”¹²⁹ (KI² 133; jfr KI¹ 69, KI² 133; G 127). Det är så vi ska förstå Marx anmärkning att varuproducenten har varorna som bruksartiklar i lagerlokalen och som värdeföremål på samvetet (Kr 122): det är först slutproduktens faktiska försäljning som visar hur mycket samhälleligt nödvändig arbetstid som nedlagts på en vara – och det helt oavsett den konkreta arbetstid som respektive arbetare ägnat den specifika produktens färdigställande. Det hindrar naturligtvis inte kapitalisterna från att kalkylera varans pris före den faktiskt sålts, som ”an ideal precommensuration in production” (Reuten 1993:108).

Abstrakt arbete som kvalitet och som mått – samhälleligt nödvändig arbetstid – bestäms på det samhälleliga totalkapitalets nivå. För att till fullo konstitueras, och framträda som pengar och på så sätt vara adekvat för sitt begrepp, ska världsmarknaden vara etablerad och pengarna ha utvecklats till världspengar. Det är således, påpekar Marx, i *Theorien*

först foreign trade, marknadens utveckling till världsmarknad som utvecklar det *abstrakta arbetet* till samhälleligt arbete. Den abstrakta rikedom, värde, pengar – hence det *abstrakta arbetet* utvecklar sig i så måtto som det konkreta arbetet utvecklar sig till en världsmarknad omfattande totalitet av olika arbetslag. Den kapitalistiska produktionen beror på *värdet* eller på utvecklandet av det i produkten inbegripna arbetet till samhälleligt [arbete]. Detta emellertid blott på basis av foreign trade och världsmarknaden. Detta alltså som på samma gång förutsättning för och resultat av den kapitalistiska produktionen (T 1385).¹³⁰

Den samhälleligt nödvändiga arbetstiden måste framträda i pengar, som världspengar. Hur mycket samhällelig arbetstid värdet faktiskt representerar visar sig vid försäljningen när säljaren har pengarna i handen, och får sin egentliga bestämning på världsmarknaden.¹³¹

Det faktum att den enskildes arbete måste förvandlas till samhälleligt arbete i specifik form, samhälleligt nödvändig arbetstid, så att individernas ömsesidiga relationer framträder som sakförhållanden är enligt Marx något praktiskt reellt i kapitalismen och inte blott en språklig paradox eller ett falskt medvetande – det ligger i sakens natur:

¹²⁹ ”zufällig, ob diese Transsubstantiation gelingt”

¹³⁰ ”nur der foreign trade, die Entwicklung des Markts zum Weltmarkt, die das Geld zum Weltgeld und die *abstracte Arbeit* zur gesellschaftlichen Arbeit entwickelt. Der abstrakte Reichthum, Werth, Geld – hence die *abstracte Arbeit* entwickelt sich in dem Maasse, worin die concrete Arbeit zu einer den Weltmarkt umfassenden Totalität verschiedner Arbeitsweisen entwickelt. Die capitalistische Production beruht auf dem *Werth* oder der Entwicklung der in dem Product enthaltenen Arbeit als gesellschaftlicher. Dies aber nur auf Basis des Foreign trade und des Weltmarkts. Dies also sowohl Voraussetzung als Resultat der capitalistischen Production”

¹³¹ Samma världsmarknad utgör enligt Marx den historiska förutsättningen för kapitalets tillblivelse och daterar sig från 1500-talet en tid från vilken kapitalets moderna historia utvecklar sig (KI¹ 102, KI² 165; jfr G 151f).

Att verklighetens paradoxer även uttrycker sig i språkparadoxer, vilka motsäger common sense, what vulgarians mean and believe to talk of, säger sig självt. Den motsägelse som härrör därur, att på varuproduktionens grundval privatarbetet framträder som allmänt samhälleligt [arbete], att personernas förhållanden framträder som förhållande mellan ting och ting – denna motsägelse ligger i saken, inte i sakens språkliga uttryck (T 1323).¹³²

Med kapitalet framträder de rubbade förhållandena, påpekar Marx, ”så som de är, dvs. inte som personernas omedelbart samhällliga förhållanden i sina arbeten utan tvärtom som personernas sakliga förhållanden och sakernas samhälliga förhållanden”¹³³ (KI² 104).¹³⁴

10 Det borgerliga samhällets produktionsförhållanden sammanfattas i kapitalet, vilket således inte är ett ting; det är ”ett bestämt *samhälleligt*, en bestämd historisk samhällsformation tillhörigt *produktionsförhållande*, [ett] samhälleligt bestämt förhållande, som framställer sig som ett ting och ger detta ting en specifik samhällig karaktär”¹³⁵ (KIII 843). Denna rubbade karaktär kommer till uttryck i ekonomins kategorier: om vi säger att
15 rock, stövel et cetera relaterar sig till linnetyg som ”det allmänna förkroppsligandet av abstrakt mänskligt arbete, så är det rubbade i detta uttryck uppenbart”, påpekar Marx; men när rock- och stövelproducenten relaterar sina varor till linnetyg eller guld som allmän ekvivalent ”så framträder deras relaterade privatarbeten i det samhälliga totalarbetet just i denna rubbade form”¹³⁶ (KI¹ 47, KI² 106). Dylika former konstituerar den borgerliga
20 ekonomins kategorier, som på detta sätt är ”samhälleligt giltiga, alltså objektiva

¹³² ”Daß das Paradoxon der Wirklichkeit sich auch in Sprachparadoxen ausdrückt, die dem common sense widersprechen, dem what vulgarians mean and believe to talk of, versteht sich von selbst. Die Widersprüche, die daraus hervorgehn, daß auf Grundlage der Waarenproduction, Privatarbeit sich als allgemeine gesellschaftliche darstellen, daß die Verhältnisse der Personen als Verhältnisse von Dingen und Dinge sich darstellen – diese Widersprüche liegen in der Sache, nicht in dem sprachlichen Ausdruck der Sache”

¹³³ ”als was sie sind, d.h. nicht als unmittelbar gesellschaftliche Verhältnisse der Personen in ihren Arbeiten selbst, sondern vielmehr als sachliche Verhältnisse der Personen und gesellschaftliche Verhältnisse der Sachen”

¹³⁴ Dessa rubbade interindividuella relationer ska därför inte ses som en förvändning som uppstår enkom i individernas medvetanden, vilket Heinrich (2006:373) gör gällande; Heinrich (2013, kap 3.8) argumenterar själv mot en sådan karakterisering och menar med rätta att dylik förståelse av varufetischismen missar avgörande poänger i Marx teori; se Adorno 2015b:548. För det tvetydiga i tyskans, och Marx, *rubbade form*, ”verrückte Formen”, som både något galet och spatiellt förflyttat, se Backhaus (1992:61f).

¹³⁵ ”ein bestimmtes *gesellschaftliches*, einer bestimmten historischen Gesellschaftsformation angehöriges *Produktionsverhältnis*, gesellschaftlich bestimmtes Verhältnis, das sich an einem Ding darstellt und diesem Ding einen spezifisch gesellschaftlichen Charakter giebt!”

¹³⁶ ”Wenn ich sage, Rock, Stiefel u.s.w. beziehn sich auf Leinwand als die allgemeine Verkörperung abstrakter menschlicher Arbeit, so springt die Verrücktheit dieses Ausdrucks in’s Auge. Aber wenn die Producenten von Rock, Stiefel u.s.w. diese Waaren auf Leinwand – oder auf Gold und Silber, was nichts an der Sache ändert – als allgemeines Aequivalent beziehn, erscheint ihnen die Beziehung ihrer Privatarbeiten zu der gesellschaftlichen Gesamtarbeit genau in dieser verrückten Form”

tankeformer för produktionsförhållandena på *detta historiskt bestämda* produktionsätt, varuproduktionen”¹³⁷ (KI¹ 47, KI² 106f). De är ”dessa verkliga förhållandens abstraktioner”, skriver Marx, och därför ”sanna endast så länge som dessa förhållanden består”¹³⁸ (MEW27:457; jfr U 91).

5 Det är vanan från vardagen som får det att te sig naturligt att ett produktionsförhållande antar formen av ett ting, så att ”personernas förhållanden i sina arbeten snarare framställer sig som ett förhållande i vilket tingen förhåller sig till varandra och till personerna”¹³⁹ (Kr 114). De interindividuella relationerna kommer därmed att framträda bakvänt och det borgerliga samhällets aktörer, dessa ””hominis capitalis vulgaris”” (KIII 272), skapa sig
10 föreställningar som ”nödvändigtvis [är] totalt förvända”¹⁴⁰ (KIII 386).

På samma sätt som varans bruksvärdeaspekt fungerar som bärare av bytesvärdet, dess samhällseliga dimension, fungerar individerna i kapitalismen, och i Marx framställning, som bärare av samma ekonomiska förhållanden. Individerna förekommer därför i framställningen, påpekar Marx, blott som ”personifikationer av ekonomiska kategorier”,
15 som ”bärare av bestämda klassförhållanden och intressen”¹⁴¹ (V¹ 16); som varuägare är de *persona*, som romerska ”ekonomiska karaktärsmasker”¹⁴² och endast ”personifikationer av de ekonomiska förhållandena, vars bärare personerna ställs inför varandra som”¹⁴³ (KI¹ 52, KI² 114): de uppträder på så sätt som ”med egen själ och egen vilja begåvade *fetischer*” där ”*varorna* figurerar som *köpare* av *personer*”¹⁴⁴ (R 78).

20 Från varans fetischism till pengarnas fetischism och slutligen till kapitalets fetisch enligt vilket det förefaller själv förmera sitt eget värde utan direkt relation till eller utbyte med levande arbete: en ”*automatische Fetisch*”, pengar som avlar pengar (T 1454, 1464f).

¹³⁷ ”Derartige Formen bilden eben die Kategorien der bürgerlichen Oekonomie. Es sind gesellschaftlich gültige, also objective Gedankenformen für die Produktionsverhältnisse *dieser historisch bestimmten* gesellschaftlichen Produktionsweise, der Waarenproduktion”

¹³⁸ ”daß die ökonomischen Kategorien nur Abstraktionen dieser realen Verhältnisse, daß sie nur solange Wahrheiten sind, wie diese Verhältnisse bestehen”

¹³⁹ ”das Verhältniß der Personen in ihrer Arbeit sich vielmehr als ein Verhältniß darstellt, worin Dinge sich zu einander und zu den Personen verhalten”

¹⁴⁰ ”nothwendig total verkehrt”

¹⁴¹ ”die Personifikation ökonomischer Kategorien sind”; ”Träger von bestimmten Klassenverhältnissen und Interessen”

¹⁴² ”ökonomischen Charaktermasken”

¹⁴³ ”Personifikationen der ökonomischen Verhältnisse sind, als deren Träger sie sich gegenüber treten”

¹⁴⁴ ”mit eignem Willen und eignere Seele begabte *Fetische* erscheinen, daß *Waaren* als *Käufer* von *Personen* figuriren”

Denna kapitalfetisch uttrycks i sin renaste form i det räntebärande kapitalet, menar Marx, vilket är ”profitbringandets rent abstrakta form”¹⁴⁵ (G 738). Abstrakt arbete, som samhällsligt nödvändig arbetstid, bestäms på världsmarknaden; den abstrakta borgerliga rikedom i form av kapital, värde och pengar framträder i sin mest fetischartade form som
 5 räntebärande kapital, en form i vilken dess relation till det levande arbetet förefaller helt avknoppad; som sådan kommer denna form att behärska individerna i kapitalismen.

Bara för att de underliggande relationer som framträder i denna förvända form har avslöjats har deras praktiska dominans över individerna inte omstörtats. Marx kritiserar inte ekonomerna, som vi strax ska se, för intellektuella tillkortakommanden utan för att
 10 deras kategorier är giltiga blott för ett specifikt historiskt samhälle, medan de själva gör gällande att de är giltiga som sådana, transhistoriskt och naturenligt. Värkets realabstraktion uppstår i medvetandet från praxis på så sätt att människors handlande ger upphov till en dem behärskande abstraktion utan att vara medvetna om det. Det kommer sedan att uttryckas i idéer och självuppfattningar som är ändamålsenliga för dessa förvända
 15 ehuru faktiska omständigheter. I analogi till Marx hegelkritik, där skrivningen om folkets opium återfinns (MEW1:378), kan vi sluta oss till att det eländiga i varuformens ”Religion of every day’s life” (KIII 852) har sin grund i dess verkliga elände, och inte är en vanföreställning som ska föras tillbaka på de materiella, så att säga verkliga grundvalarna.

2 Arbete och arbetstid hos Ricardo

I detta avsnitt ska Marx relation till Ricardo undersökas för att därigenom få nytt ljus kastat
 20 över arbetets bestämningar och två dimensioner i Marx positiva framställning i *Kapital*, ljus som i samma slag spiller över på omstridda passager som anförs av respektive sida av diskussionen om det värdebildande arbetets bestämning hos Marx. Eftersom Marx inte sällan påstås vara Ricardos lärjunge (Schumpeter 1950), eller åtminstone att hans
 25 arbetsvärdeteori låter sig likställas med Ricardos, så att brottet med den klassiska ekonomin är ofullständigt (Heinrich 2006), möjliggör en jämförelse mellan Marx positionering mot Ricardo i manuskript, brev och i *Kapital* ett tydliggörande av hur Marx uppfattning bör förstås; det förser samtidigt med vetenskapshistoriskt sammanhang. På vilket sätt menar sig Marx skilja sig från Ricardos reducering av varuvärdet till arbetstid?

¹⁴⁵ ”die rein abstrakte Form des Profitbringenden”

Ekonomernas resultat bestod enligt Marx i reduceringen av varuvärdet till arbetstid: ”Grundvalen, utgångspunkten för det borgerliga systemets fysiologi – begripandet av dess inre organiska sammanhang och livsprocess – är värdets bestämning genom arbetstiden”¹⁴⁶ (T 817). De nådde fram till arbetets två bestämningar, men utan att medvetet och kritiskt relatera dem till och skilja dem från varandra; återförandet av bytesvärdet till arbetet förblir därför ofullständigt och tvetydigt:

10 Det är inte tillräckligt att reducera den [varuanalysen] till ”arbetet”, utan till *arbetet* i dubbelform, i vilken det ena gången som *konkret arbete* framträder i *varornas bruksvärden*, andra gången som *samhälleligt nödvändigt* arbete som beräknas i *bytesvärde* (R 67).¹⁴⁷

Vad vi ser är en distinktion som Marx gör mellan hur det konkreta arbetet respektive det abstrakta arbetet förhåller sig till varan: det konkreta arbetet *framträder* i bruksvärdet medan det abstrakta arbetet *beräknas* i bytesvärdet. Det är en viktig distinktion som inte framgår lika tydligt i framställningen i *Kapital*.¹⁴⁸ Ricardo ser inte dessa två dimensioner utan ser på arbetet som sådant, ensidigt: ena gången konkret och andra som bytesvärdeskapande. Han åtskiljer det i praktiken, men uttrycker det enligt Marx inte medvetet och kritiskt (KI¹ 48n, KI² 110n). Dessa aspekter menar sig Marx själv ha varit den första att kritiskt påvisa, vilket han gjorde i *Kritik* 1859 (KI¹ 22, KI² 75).

20 Ricardos förståelse är ensidig och därför okritisk, menar Marx; vad gäller det arbetes ”Character” som bestämmer varoruppriserna så undersöker Ricardo inte den närmare. Han förstår därför inte ”*detta* arbetes sammanhang med *pengarna*, eller att det måste framträda som *pengar*”¹⁴⁹; därav hans felaktiga penningteori: ”Han begriper därmed överhuvudtaget inte sammanhanget mellan bestämmandet av varornas bytesvärden genom arbetstiden och

¹⁴⁶ ”Die Grundlage, der Ausgangspunkt der Physiologie des bürgerlichen Systems – des Begreifens seines innren organischen Zusammenhangs und Lebensprocesses – ist die Bestimmung des Werths durch die Arbeitszeit”

¹⁴⁷ ”Es genügt nicht sie auf ’Arbeit’ zu reduciren, sondern auf *Arbeit* in der Doppelform, worin sie sich einerseits als *konkrete Arbeit* im *Gebrauchswerth der Waaren* darstellt, andererseits als *gesellschaftlich nothwendige Arbeit* im *Tauschwerth* berechnet wird”

¹⁴⁸ Vi kan därför instämma med Arthur (2013:108) att abstrakt arbete inte står i relation till värde på samma sätt som konkret arbete till bruksvärde, och värdet har inte något omedelbart förhållande till bruksvärdet överhuvudtaget. Arthur (2013:108n) hävdar att Marx inte någonstans i *Kapital* talar om att abstrakt arbete *producerar* (el. likn.) värde utan *bilden, setzen* etc. även om flera översättningar förleder läsaren. Det bör noteras att Marx inte gör denna distinktion konsekvent i sina skrivelser, men att det här pekar på det olika i varans och det varuproducerande arbetets två aspekter i linje med Marx bestämning som helhet.

¹⁴⁹ ”den Zusammenhang *dieser Arbeit* mit dem *Geld* oder, daß sie sich als *Geld* darstellen muß”

varornas nödvändighet att leda till pengabildandet¹⁵⁰ (T 815, 816; jfr KI¹ 43n f, KI² 111n). Denna nödvändighet inskräpper Marx i sin kritik av en tidigare ekonom som även denne i namn av arbetet fattar det abstrakta arbetet ”ekonomistiskt ensidigt”¹⁵¹ som kvantitativt problem; eftersom inte heller han ”utvecklar det i bytesvärdet innehållna arbetet som det
5 abstrakt allmänna, ur det allsidiga avyttrandet av de individuella arbetena stammande samhällseliga arbetet”¹⁵² misstar han pengarnas betydelse som ”den omedelbara existensformen för detta avyttrade arbete”¹⁵³ (Kr 134). Det är inte tillräckligt att reducera olika arbetslag till arbetstid; pengarna är det abstrakt allmänna arbetets omedelbara framträdelseform och relationen dem emellan således intern.

10 Ricardo brister enligt Marx på detta sätt i ”Abstraktionskraft” (T 840) och begår sina teoretiska misstag på grund av ett bristande metodologiska förfarande (jfr G 242f); metoden består enligt Marx i att han utgår från varans värdestorlek som bestämd av arbetstiden och ”undersöker därefter om de övriga ekonomiska förhållandena, kategorierna, motsäger denna bestämning av värdet eller i vilken utsträckning de modifierar
15 densamma”¹⁵⁴ (T 816). Enligt Marx är det lätt att se det historiskt rättfärdiga i detta och dess ”vetenskapliga nödvändighet i ekonomins historia”¹⁵⁵, men på samma gång dess vetenskapliga brist,

20 en bristfällighet som inte blott (formellt) visar sig i framställningssättet utan leder till felaktiga resultat, i det att den hoppar över nödvändiga mellanled och på ett *omedelbart* sätt söker bevisa kongruensen mellan de ekonomiska kategorierna (T 816).¹⁵⁶

Presentationen av de ekonomiska fenomenen blir inte bara bristfällig och rörig vid detta felaktiga metodologiska tillvägagångssätt, utan leder enligt Marx till felaktiga resultat och
25 en bristande förståelse av konkretare, mer komplicerade och sammansatta fenomen. Det är

¹⁵⁰ ”Er begreift daher durchaus nicht den Zusammenhang zwischen der Bestimmung des Tauschwertes der Ware durch Arbeitszeit und der Notwendigkeit der Waren zur Geldbildung fortzugehen”

¹⁵¹ ”ökonomistisch einseitig”

¹⁵² ”als die abstrakt allgemeine, aus der allseitigen Entäußerung der individuellen Arbeiten entspringende gesellschaftliche Arbeit entwickelt”

¹⁵³ “die unmittelbare Existenzform dieser entäußerten Arbeit”

¹⁵⁴ ”untersucht dann, ob die übrigen ökonomischen Verhältnisse, Kategorien, dieser Bestimmung des Wertes widersprechen oder wie weit sie dieselbe modifizieren”

¹⁵⁵ ”wissenschaftliche Nothwendigkeit in der Geschichte der Oekonomie”

¹⁵⁶ ”eine Unzulänglichkeit, die sich nicht nur in der Darstellungsart (formell) zeigt, sondern zu irrigen Resultaten führt, weil sie nothwendige Mittelglieder überspringt und in *unmittelbarer* Weise die Kongruenz der ökonomischen Kategorien untereinander nachzuweisen sucht”

felet med Ricardo, skriver Marx till Kugelmann, att han redan i *Principles* första kapitel förutsätter alla möjliga kategorier som givna för att deras överensstämmelse med värdelagen ska kunna påvisas, när dessa i stället först borde ha utvecklats; följden blir att man då måste ”tillhandahålla vetenskapen *före* vetenskapen”¹⁵⁷ (MEW32:553). Något sådant är inte acceptabelt för en vetenskaplig framställning enligt vilken redan den initiala utvecklingen måste vara immanent i den teoretiska framställningen som system. Framställningen i *Kapital* är att betrakta som en sådan vetenskaplig framställning, med Hegels *Logik* som förlaga, enligt vilken en inledning som ligger utanför vetenskapens system själv inte kan vara vetenskaplig (Hegel 2014b:67ff).

Marx betraktar de klassiska ekonomerna som forskare som, om än naivt, strävar efter objektivitet (T 1453). De söker föra tillbaka de yttre fenomenen till deras inre sammanhang och lyckas därmed upplösa varuvärdet i arbete; deras metod förser med de resultat som utgör grunden för det kritiska begripandet av saken. De intresserar sig emellertid inte för de ekonomiska formerna, och söker aldrig utveckla kategorierna genetiskt, det vill säga genom deras teoretiska uppkomst; de för dem blott tillbaka till den enhet som samtidigt tjänar som utgångspunkt teorin. Deras analys är dock ”den nödvändiga förutsättningen för den genetiska framställningen”, hävdar Marx, ”begripandet av den verkliga gestaltningsprocessen i dess olika faser”¹⁵⁸ (T 1499). Medan Smith ständigt hemsöks av en tvetydighet i bruket av sina centrala kategorier, inte minst arbetets förhållande till den samhällliga rikedom, så tar alltså Ricardo på ett klarare sätt värdets bestämning genom arbetstiden till utgångspunkt och väcker med det enligt Marx vetenskapen ur dess slentrian; Ricardos stora betydelse för vetenskapen består just i att han försöker göra reda mellan samhällets inre fysiologi och de framträdelser som omedelbart iakttas på samhällets yta, vilket också är vetenskapens *raison d'être* enligt Marx (KIII 712, MEW32:553; T 817).

Vad Marx fordrar är alltså begreppens gestaltningsprocess som sedan framställs genetiskt; begreppen måste utvecklas, enligt Marx, inte fastslås eller definieras. Ricardo förbiser på detta sätt de borgerliga formernas historiska karaktär och gör den samhällliga produktionen till en naturform. Det är dock hans analys som enligt Marx banar väg för

¹⁵⁷ ”die Wissenschaft vor der Wissenschaft liefern”

¹⁵⁸ ”Die Analyse aber die nothwendige Voraussetzung der genetischen Darstellung; des Begreifens des wirklichen Gestaltungsprocesses in seinen verschiedenen Phasen”

undanröjandet av dylika uppfattningar (T 1499). Förbiseendet av kvalitativa bestämningar leder till att Ricardo inte förstår varför ”det individuella arbetet genom sitt avyttrande (alienation) bara måste framställa sig som *abstrakt allmänt, samhälleligt arbete*”¹⁵⁹ (T 1126).¹⁶⁰ Arbetets karaktär, dess form, är alltså avgörande för huruvida det är att betrakta
 5 som konkret arbete som framställer bruksvärde eller abstrakt arbete som bildar värde och att detta måste framträda som pengar.

Ricardo ser inte någon skillnad mellan arbetsprodukten och dess varuform eller att varucirkulation skiljer sig från byteshandel; pengarna är för honom därför blott ett formellt cirkulationsmedel, en teknisk anordning för att underlätta utbyte. Det ligger enligt Marx i
 10 linje med Ricardos uttalade förutsättning, att det borgerliga produktionssättet är det absoluta produktionssättet, ”produktionssätt utan närmare specifik bestämning, att det bestämda hos det följaktligen är blott formellt”¹⁶¹ (T 1148). Ricardo ser överhuvudtaget blott något formellt över det borgerliga produktionssättet, menar Marx, vilket därför betraktas som ”produktionssättet som sådant”¹⁶² (T 1142n).

Det var ett oerhört framsteg, påpekar Marx i *Einleitung 1857*, när Adam Smith 1776
 15 reducerade den rikedomsskapande aktiviteten till arbete rätt och slätt: varken jordbruks-, manufaktur- eller kommersiellt arbete, men alla och envar; som ”arbete”, ”arbete överhuvudtaget”, ”arbete sans phrase”. Denna reducering tar sig uttryck i den samhällliga arbetsdelningen, som för Smith är den centrala faktorn för produktivitetens utvecklingen och
 20 med det nationens välstånd, vilket han framhäver i polemik mot de franska fysiokrater som hävdade att det bara var jordbruket som var produktivt. Reducering till arbete som sådant motsvaras av reduceringen av den samhällliga rikedom till rikedom i allmänhet, som produkt överhuvudtaget, eller att arbetet som sådant kommer till uttryck i förflutet,

¹⁵⁹ ”die individuelle Arbeit nur durch ihre Entäusserung (alienation) als *abstract allgemeine, gesellschaftliche Arbeit* darstellen muß”

¹⁶⁰ Försvårande är då, inte blott att de klassiska ekonomerna reducerar de olika arbetslagen till abstrakt arbete i bemärkelsen arbete sans phrase, en mental abstraktion hos betraktaren, utan att Marx på ett ställe alltså karakteriserar detta abstrakta arbete hos Smith som abstrakt allmänt (E 39). Det senare är den dubbla abstraktion som karakteriserar det värdebildande, varuproducerande arbetet, som reducering till arbete som sådant vilket i likställandet av arbetsprodukterna och uttryckt i pengarna abstraherar från sin materiella bärare helt och hållet. Det skulle kunna ses som olycksfall i arbetet eller som rent slarv, men givet Marx sammantagna karakterisering av det värdebildande arbetet bör detta exempel ses som att Marx gör sina egna kritiska bestämningar när han parafrazerar ekonomerna. Abstrakt allmänt arbete bildar alltså abstrakt rikedom, i varornas bytesvärde och värde och uttryckt i pengar.

¹⁶¹ ”Productionsweise ohne nähere spezifische Bestimmung sei, das Bestimmte an ihr mithin nur formell sei”

¹⁶² ”die Productionsweise schlechthin”

föremålsliggjort och ackumulerat arbete i form av konsumtionsvaror, maskiner och andra produktionsmedel i varuform (E 39). De klassiska ekonomerna har, menar Marx, prövat sig fram och därigenom behandlat mer komplicerade former innan de lyckats lösa mer grundläggande former. Det är så vetenskapen har utvecklats historiskt och har enligt Marx
 5 därför sin vetenskapliga, om än begränsade giltighet: ”Till skillnad från andra byggmästare tecknar vetenskapen inte blott luftslott utan uppför enskilda beboeliga våningar av byggnaden innan den lägger dess grundsten”¹⁶³ (Kr 135). Dess tillkorta-kommanden är den nödvändiga konsekvensen av dess metod, som alltså icke desto mindre utgör den nödvändiga förutsättning med vilken kritiken och förståelsen måste börja. I den
 10 bemärkelsen är Marx kritik av den politiska ekonomin att betrakta som immanent kritik.

De konkreta arbetslagen skiljer sig kvalitativt åt och uttrycks i den samhällliga arbetsdelningen som en arbetets totalitet; de skapar kvalitativt olika bruksvärden och tillfredsställer på så sätt olika slags behov. Arbetet som sådant utförs emellertid alltid som bestämt och konkret arbete, påpekar Marx, och alla produktionssätt har sina *differentia*
 15 *specifica* varför det inte finns något produktionssätt som sådant (jfr E 23; se 1.2.4).

Samhälleligt abstrakt arbete å sin sida ”abstraherar helt och hållet” från produktens och det konkreta arbetets bestämda natur och slag i så måtto som

det beräknas som *värdebildande* element eller beräknas som varornas föremålsliggörande. Som sådant
 20 är det åtskillnadslöst, *samhälleligt nödvändigt*, *allmänt* arbete, helt och hållet likgiltigt gentemot varje särskilt innehåll, varför det även i sitt självständiga uttryck, som *pengar*, i varorna som *pris*, erhåller ett för alla varor samhälleligt och blott genom kvantitet åtskiljbart uttryck (R 67).¹⁶⁴

Genom att helt och hållet abstrahera från den konkreta dimensionen är denna abstraktion
 25 därför abstrakt allmän.¹⁶⁵ Samma arbete måste alltså analytiskt åtskiljas allteftersom det

¹⁶³ ”Im Unterschied von andern Baumeistern, zeichnet die Wissenschaft nicht nur Luftschlösser, sondern führt einzelne wohnliche Stockwerke des Gebäudes auf, bevor sie seinen Grundstein legt”

¹⁶⁴ ”ganz und gar abstrahirt, soweit sie als *Werthbildendes* Element berechnet oder die Waare als ihre Vergegenständlichung berechnet wird. Als solche ist sie unterschiedlose, *gesellschaftlich nothwendige*, *allgemeine* Arbeit, ganz und gar gleichgültig gegen jeden besondern Inhalt, weshalb sie auch an ihrem selbständigen Ausdruck, dem *Geld*, an der Waare als *Preis*, einen allen Waaren gemeinschaftlichen und nur durch Quantität unterscheidbaren Ausdruck erhält”

¹⁶⁵ “[...] if value is essentially a social form, and contains ’not an atom of matter’ [KI² 80], it is not ’made out of’ anything at all; rather, it gives social form to what production has made” (Arthur 2013:106); ”The plain fact is that despite the odd remarks we might find in *Capital* and elsewhere in Marx’s works to the contrary, abstract labour is not the common property of concrete labour, nor is concrete labour the mode of existence of abstract labour. If we take Marx’s analysis as a whole and do not focus our attention on individual passages this becomes abundantly clear” (Kay 2015:56).

skapar produkter, bruksvärden, eller *beräknas* som samhälleligt nödvändigt, allmänt *värdebildande* arbete uttryckt som pengar i varornas priser. Det är ett och samma arbete, men betraktas analytiskt ur två synvinklar.

Utmärkande för Ricardo och de som i hans efterföljd kan betecknas ricardianer, inbegripet även vänsterricardianer, är att form, och just samhällelig form, lyser med sin frånvaro.¹⁶⁶ Det är den borgerliga ekonomins grundläggande brist att den ur analysen av varan och dess värde inte har lyckats härleda den form i vilken varan blir bytesvärde, utan i stället uteslutande uppehållit sig vid den kvantitativa frågan om värdestorleken, skriver Marx; problemet ligger emellertid djupare än så:

10

Arbetsproduktens värdeform är den mest abstrakta men också den mest allmänna *formen* för det *borgerliga* produktions sättet, vilket härigenom erhåller sin karaktär av ett *särskilt* slags *socialt* produktions sätt och därmed också sin *historiska* karaktär. Om man felaktigt förbiser det som den eviga naturformen för samhällelig produktion så förbiser man nödvändigtvis också det specifika med *värdeformen*, alltså *varuformen* och vidare utvecklat *penningformen*, *kapitalformen* osv. (KI¹ 43n f; KI² 111n).¹⁶⁷

15

Produkternas varuform som värdeföremål är den mest abstrakta form som ger det borgerliga samhället dess historiska särprägel, och inte, vilket impliceras hos de borgerliga ekonomerna, dess överhistoriskt allmänna form, gemensam genom historien. De klassiska ekonomerna har enligt Marx, om alltså ofullständigt, analyserat värdet och dess storlek och de har avslöjat det innehåll som är dolt i dessa former; men de har

20

25

aldrig ens uppställt frågan varför arbetet framställer sig i *värdet*, och varför arbetets mängd, mätt i dess varaktighet i tiden, framställer sig i *värdestorleken*? Former på vilka det står skrivet i pannen att de tillhör en samhällsformation där produktionsprocessen behärskar [människan], [och] människan ännu inte produktionsprocessen [...] (KI¹ 49, KI² 110f).¹⁶⁸

¹⁶⁶ "Marx's theory of value is his theory of *the specific social form of labour* under capitalism; Ricardo's labour theory of value is oblivious to the elusive problematic of social form. The gulf between the two is wide, and the consequences of not recognizing it are grave" (Murray 2002:250); Rubin 1979, Clarke 1991

¹⁶⁷ "Die *Werthform des Arbeitsprodukts* ist die abstrakteste, aber auch allgemeinste *Form* der *bürgerlichen* Produktionsweise, die hierdurch als eine *besondere* Art *gesellschaftlicher* Produktionsweise und damit zugleich *historisch* charakterisirt wird. Versieht man sie daher für die ewige Naturform gesellschaftlicher Produktion, so übersieht man nothwendig auch das Specifische der *Werthform*, also der *Waarenform*, weiter entwickelt der *Geldform*, *Kapitalform* u.s.w."

¹⁶⁸ "Sie hat niemals auch nur die Frage gestellt, warum sich die Arbeit *im Werth* und das Maß der Arbeit durch ihre Zeitdauer in der *Werthgröße* darstellt? Formen, denen es auf der Stirn geschrieben steht, daß sie einer Gesellschaftsformation angehören, worin der Produktionsprozeß die Menschen, der Mensch noch nicht den Produktionsprozeß bemeistert"

Detta utgör, hävdas i denna uppsats, den kritik *par excellence* som Marx riktar mot de klassiska ekonomerna, och Ricardo i synnerhet som deras främsta representant. Värdet som sådant är en modern företeelse: ”Värdets begrepp tillhör helt den modernaste ekonomin, eftersom det är det abstraktaste uttrycket för kapitalet självt och den på det vilande produktionen. I värdebegreppet förråds dess hemlighet”¹⁶⁹ (G 646). Värdet är alltså det mest abstrakta uttrycket för kapitalet, med andra ord ett bestämt, modernt begrepp; värdeformen är den mest abstrakta formen för det borgerliga produktionssättet vilket med denna form får sin särpräglade karaktär, enligt Marx teori.¹⁷⁰ Vad beträffar ”värdet överhuvudtaget”¹⁷¹ uttrycker de klassiska ekonomerna enligt Marx inte någonstans tydligt åtskillnaden mellan arbetet när det framställer sig i värde respektive i bruksvärde; de gör ”naturligtvis åtskillnaden i praktiken, när de betraktar arbetet ena gången kvantitativt och andra gången kvalitativt. Men det faller dem aldrig in att arbetets blott *kvantitativa åtskillnad* förutsätter dess *kvalitativa enhet* eller *likhet*, alltså reduceringen till *abstrakt mänskligt arbete*”¹⁷² (KI¹ 48n, KI² 110n). Varken Ricardo, någon före honom eller Marx samtida ekonom har enligt Marx tydligt skiljt på arbetets två sidor, än mindre analyserat den roll som var och en av dessa spelar i värdebildandet (KI² 216n).

Ricardo kritiseras alltså för att göra de kvantitativa aspekterna av värdeteorin till det exklusiva föremålet för undersökningen på bekostnad av kvalitativa och formfrågor, med resultatet att han inte kan göra reda för pengarnas samband med värdet (KI¹ 43n f, KI² 111n; jfr G 248, 243f). Han brister i abstraktionskraft och kan förebrås för att vara på samma gång allt för abstrakt och för lite abstrakt:

Å ena sidan kan han förebrås för att inte gå tillräckligt långt, att inte fullständigt vara tillräcklig i abstraktionen, alltså t.ex. när han uppfattar varans *värde* samtidigt låter det bestämmas redan med hänsyn till allehanda konkreta förhållanden, och å andra sidan att han nu uppfattar framträdelseformen *omedelbart, direkt* som den allmänna lagen visar sig eller framträder, utan att på något sätt *utveckla*

¹⁶⁹ ”Der Begriff von Werth ganz der modernsten Oekonomie angehörig, weil er der abstracteste Ausdruck des Capitals selbst und der auf ihm ruhenden Production ist. Im Werthbegriff sein Geheimniß verrathen”

¹⁷⁰ Det bör noteras att Marx på ett ställe i manuskriptet till *Kapital III* gör gällande att *värdets* bestämning skulle fortleva även efter kapitalismen för distributionen av samhällets arbete (KIII 871); denna skrivning ska dock i det sammanhanget ses, som Mattick (1969:31; jfr Postone 2003:380) påpekar, som ”a mere manner of speech”.

¹⁷¹ ”den *Werth* überhaupt”

¹⁷² ”Sie macht natürlich den Unterschied thatsächlich, da sie die Arbeit das einmal quantitativ, das andremal qualitativ betrachtet. Aber es fällt ihr nicht ein, daß bloß *quantitativer Unterschied* der Arbeiten ihre *qualitative Einheit* oder *Gleichheit* voraussetzt, also ihre Reduktion auf *abstrakt menschliche Arbeit*”

den. Med hänseende till det förra är hans abstraktion allt för ofullständig, med hänseende till det senare är det en formell abstraktion som i och för sig är felaktig (T 759; jfr T 840, 1063, 381, 1142).¹⁷³

Det är en grundläggande brist i Ricardos teori att han oproblematiskt försöker röra sig
5 från den enskilda varans värdebestämning till den samhällseliga nivån; men den samhäll-
liga nivån är inte de adderade enskildheternas nivå och man kan därför inte, som Mattick jr
(1992:20) påpekar, fritt transponera mellan nivåerna.¹⁷⁴ Olika nivåer förvandlar och
förvänder fenomenen så att det ofta framträder som en motsats mellan det allmänna och
det enskilda. För Marx är det vetenskapens uppgift att tränga bakom de i kapitalismen
10 förvända och mystifierande framträdelseformerna för att finna det innehåll som döljs där
bakom. Verktuget för detta är begreppet och dess utveckling, handhavandet alltså
abstraktionskraften. Det är så vi ska förstå Marx anmärkning att det är begreppet som
förmedlar väsen och framträdelse; riktigt utvecklade begrepp ger deras motsägelse
utrymmet att röra sig (jfr KI¹ 65, KI² 129; Gunn 1987b:63).

15 Ekonomernas materialism slår över i den idealism som brukar tillskrivas tysk filosofi:

Ekonomernas grova materialism som betraktar människornas samhällseliga produktionsförhållande
och de bestämningar som sakerna erhåller som subsumerade under detta förhållande som tingens
20 *naturliga egenskaper* är en lika grov idealism, ja fetischism, som tillskriver tingen samhällseliga
relationer som dess immanenta bestämningar och så mystifierar dem (G 567; jfr T 1332).¹⁷⁵

Vi kan se att Marx uppfattar materialism och idealism i vulgär, dogmatisk form som två
sidor av samma mynt, kompletterande delar av en borgerlig horisont (Kr 137;
MEW27:459). Detta tänkande motsvarar de borgerliga relationerna där mellanmänskliga
25 relationer framträder förvänt i ting som på ett fetischchartat sätt tillskrivs sociala egenskaper

¹⁷³ "Einerseits ist ihm vorzuwerfen, daß er nicht weit genug, nicht vollständig genug in der Abstraktion ist, also z.B., wenn er den *Werth* der Waare auffaßt, gleich auch schon durch Rücksicht auf allerlei konkrete Verhältnisse sich bestimmen läßt, andererseits daß er die Erscheinungsform nun *unmittelbar, direkt* als Bewähr oder Darstellung der allgemeinen Gesetze auffaßt, keineswegs sie *entwickelt*. In bezug auf das erste ist seine Abstraktion zu unvollständig, in bezug auf das zweite ist sie formale Abstraktion, die an und für sich falsch ist"

¹⁷⁴ "The Ricardian transformation problem results from the claim that the value concept can be shifted at will from application to social aggregates to the analysis of individual prices" (Mattick jr 1992:20). Detta transformationsproblem tillskrivs vanligen Marx själv och hemsöker alltså de traditionella marxister som sätter de kvantitativa problemen främst och därigenom bortser från de kvalitativa bestämningar som har med samhällselig form att göra; det är ett spår och ett delproblem som inte kan undersökas i uppsatsen.

¹⁷⁵ "Der grobe Materialismus der Oekonomen, die gesellschaftlichen Produktionsverhältnisse der Menschen und die Bestimmungen, die die Sachen erhalten, als unter diese Verhältnisse subsumiert, als *natürliche Eigenschaften* der Dinge zu betrachten, ist ein ebenso grober Idealismus, ja Fetischismus, der den Dingen gesellschaftliche Beziehungen als ihnen immanente Bestimmungen zuschreibt und sie so mystificiert"

och därmed mystifieras. I så måtto är, som vi ska se, ekonomins kategorier enligt Marx giltiga, objektiva tankeformer för dessa faktiskt rubbade förhållanden.

Som vi sett är premissen för produkternas omvandling till varor att de framställs av en enskilds arbete och att detta samhälliggörs genom att i den samhällliga arbetsdelningen relatera sig till andra enskilda arbeten i produktutbytet på marknaden. Detta utmärker kapitalismen från tidigare epoker där produktiv verksamhet inte utgjort privatarbete. Det pekar mot individen och hennes verksamhet som något historiskt uppkommet. Denna individ tjänar i teori och historieuppfattning som utgångspunkt för filosofer och ekonomer, menar Marx. Det är en allt för abstrakt utgångspunkt, och denna människouppfattning är en central angreppspunkt mot hans samtida teoretiker.

Samtidigt utgör det borgerliga samhället en paradox: människan och individen är inte abstrakta, men blir en abstrakt individ som ”berövats allt verkligt livsinnehåll”¹⁷⁶ och därför endast kan förhålla sig till andra just som individ (MEW3:67): ”Likställandet istället för den verkliga samfällheten och allmänheten”¹⁷⁷ (G 94). Marx hänvisar i *Kapital* till statistikern Adolphe Quêtelets genomsnittsmänniska, *l’homme moyen* (KI¹ 261n, KI² 320n; se Liedman 1983:261ff). Som vi sett etableras detta atomistiska förhållande i den samhällliga produktionsprocess som omvandlar och reducerar den enskildes arbete till samhällligt abstrakt arbetstid, vilken underordnar henne till ett blott organ för arbetet (KI¹ 59, KI² 121, se 1.2.4). Marx kritiserar Ricardo och socialisten Pierre-Joseph Proudhon (1809–1865) i snarlika ordalag för att förespråka människan som abstrakt individ och historiens utgångspunkt i stället för dess resultat (se E 21f; G 188; MEW3:6).¹⁷⁸

¹⁷⁶ ”alles wirklichen Legensinhalts beraubt, abstrakte Individuen geworden sind”

¹⁷⁷ ”Die Vergleichung an der Stelle der wirklichen Gemeinschaftlichkeit und Allgemeinheit”

¹⁷⁸ I avsnittet om varans fetischkaraktär kopplar Marx denna ”kult av den abstrakta människan” till kristendomen, ”i synnerhet i dess borgerliga utveckling, protestantism, deism osv.” / ”das Christenthum, mit seinem Kultus des abstrakten Menschen, namentlich in seiner bürgerlichen Entwicklung, dem Protestantismus, Deismus u.s.w.” / (KI¹ 47f). Det bör noteras att Marx formulerar sin kritik av de borgerliga ekonomernas och socialisternas individuppfattning med ord som direkt genljuder av hans kritik av filosofen Feuerbach 1845 som delar samma ”bürgerlichen Horizont” (MEW27:459); det är en koppling som inte brukar göras och bör påpekas, även om den inte kan utvecklas i denna uppsats.

3 En marxsk metod

Med det abstrakta arbetets kategori som exempel har undersökningen sökt rekonstruera begreppsutvecklingen i *Kapital* och med det pekat på hur och vilka slags abstraktioner som är i svang. I kritiken av Ricardo framstår Marx egen hållning tydligare och för vidare till
 5 mer generella metod- och vetenskaplighetsproblem. En grundpelare för hans metod var en individuppfattning som utgör en oreflekterad förutsättning för samhällsteorin och förpassar honom till en borgerlig horisont, menar Marx. Som vi ska se gäller det även Marx samtida socialister. Det är ett sammanhang där Marx både åberopar och bryter med Hegel. I relationen till Hegel förtydligas flera aspekter av Marx metoduppfattning som vi behöver
 10 belysa för att få en bild av den vetenskapliga status begrepp och abstraktioner tillmäts.

Ekonomernas människouppfattning hade, menar Marx, kunnat avfärdas som rest från 1700-talet om inte samma uppfattning hemsökte även de socialister han stod i strid med (E 22). Proudhon bygger enligt Marx sin teori på samma individ som Ricardo; samhället består emellertid inte av individer utan utgör ”summan av de relationer, de förhållanden i
 15 vilka dessa individer står gentemot varandra”¹⁷⁹ (G 188; jfr MEW19:362, 371).

3.1 Hegel i kritiken av den politiska ekonomin

I denna strid använder Marx Hegels dialektik som slagträ mot dem som han menar fuskar med såväl Ricardos ekonomi som Hegels filosofi. Han gör det trots betygelsen att ha brutit med vad han menar vara Hegels idealism. Vi ska nu titta närmare på detta till synes kluvna
 20 förhållande till Hegel för att peka ut några metodaspekter av Marx teori.

Vad vi kan se genom Marx kritik av Proudhon är bland annat hur han själv ser på vad han menar vara ”den verkligt vetenskaplig dialektiken”¹⁸⁰ och nödvändigheten av att skapa ”en kritisk kunskap om den historiska rörelsen, en rörelse som själv producerar *emancipationens materiella betingelser*”¹⁸¹. Riktigt fattade är ekonomiska kategorier enligt Marx
 25 ”teoretiska uttryck för historiska, bestämda utvecklingssteg för den materiella produktionen motsvarande produktionsförhållanden”¹⁸² (MEW16:28, 31; jfr MEW27:462). I

¹⁷⁹ ”die Summe der Beziehungen, Verhältnisse aus, worin diese Individuen zu einander stehn”

¹⁸⁰ ”die wirklich wissenschaftliche Dialektik”

¹⁸¹ ”die Wissenschaft aus der kritischen Erkenntnis der geschichtlichen Bewegung zu schöpfen, einer Bewegung, die selbst *die materiellen Bedingungen der Emanzipation* produziere”

¹⁸² ”*theoretische Ausdrücke historischer, einer bestimmten Entwicklungsstufe der materiellen Produktion entsprechender Produktionsverhältnisse*”

kritiken av en annan socialist, Ferdinand Lassalle (1825–1864), får vi en bild av det centrala för Marx teoriutveckling, att ”genom kritik föra en vetenskap till den punkt där den kan framställas dialektiskt”¹⁸³ (MEW29:275). Det duger då inte att lättvindigt yttra sig om empiriska saker som måste studeras länge för att kunna bedömas (MEW29:404).

5 Samtidigt som Marx tar Hegel och dennes dialektik i försvar mot ett förfuskat bruk, menar sig Marx ha brutit med filosofen redan på 1840-talet. Dialektiken hos Hegel har enligt Marx en mystifierande sida, men det är han som först på ett uttömmande och medvetet sätt har framställt dess generella rörelseformer (N² 709; jfr KI² 547n).

Marx relation till Hegel tillhör de mer omdiskuterade områdena i marxforskningen och
10 kan här inte ägnas någon fördjupning (se Moseley & Smith 2015). För uppsatsens syfte av särskild relevans är dock, som Murray (1993; 2014) med fog betonar, den hegelska väsenslogikens bäring på det abstrakta arbetet hos Marx, som värdets väsen vilket måste framträda i en annan form än sin egen, i pengarna, vilket framgått vid flera tillfällen i analysen: väsendet måste framträda i en annan form än sin egen – det är Hegels väsens-
15 logik i korthet (jfr Hegel 2014d, § 131ff).

Dialektiken förblir hos Hegel uppochned, menar Marx: ”Man måste vända den för att bakom det mystiska höljet avslöja den rationella kärnan”¹⁸⁴ (N² 709). Den dialektik som kommer till uttryck i *Kapital* är enligt Marx helt annorlunda än Hegels:

20 Min dialektiska metod är i grund och botten inte endast åtskild från den hegelska, utan dess direkta motsats. För Hegel är tankeprocessen, vilken han under namnet idén förvandlar till ett självständigt subjekt, verklighetens demiurg, vilken blott bildar en yttre framträdelse. För mig är tvärtom det ideella inget annat än det i människoskallen omsatta och översatta materiella (N² 709).¹⁸⁵

25 Denna rationella dialektik är kort sagt, och av allt att döma, att betrakta som Marx egen.

Vi såg i undersökningen av Marx kritik av Ricardo att han följer Hegel i synen på inledningsproblemet i en dialektisk vetenskaplig framställning, där den första kategorin ska vara immanent i systemet för att själv vara vetenskaplig. Hegel genljuder även i det faktum att Marx lämnar *Einleitung 1857* åt handlingarna då det förefaller felaktigt att föregripa vad

¹⁸³ ”durch Kritik eine Wissenschaft erst auf den Punkt bringen, um sie dialektisch darstellen zu können”

¹⁸⁴ ”Man muß sie umstülpen, um den rationellen Kern in der mystischen Hülle zu entdecken”

¹⁸⁵ ”Meine dialektische Methode ist der Grundlage nach von der Hegeischen nicht nur verschieden, sondern ihr direktes Gegenteil. Für Hegel ist der Denkprozeß, den er sogar unter dem Namen Idee in ein selbständiges Subjekt verwandelt, der Demiurg des Wirklichen, das nur seine äußere Erscheinung bildet. Bei mir ist umgekehrt das Ideelle nichts andres als das im Menschenkopf umgesetzte und übersetzte Materielle”

som fordrar en utveckling för att påvisas (V¹⁸⁵⁹ 99). Det påminner om Hegels (2014aa:11) anmärkning i *Vorrede till Phänomenologie* angående förklarande förord i filosofiska verk. Det kan när det gäller Marx framställningsstrategi sägas att han i likhet med Hegel (2014aa:13) inte anser saken uttömd med sitt syfte utan först med dess utförande; resultatet

5 utgör därför inte den egentliga helheten utan ingår i denna helhet tillsammans med sin tillblivelse (se Murray 1990; Banaji 2015; Arthur 2004). Vi såg också att Marx kritiserar de borgerliga ekonomerna för att inte genetiskt utveckla sina kategorier.

Marx skriver i ett ofta citerat brev till Engels att han under arbetet med *Grundrisse* av en slump kommit över ett exemplar av Hegels *Logik* och efter att ha ögnat igenom den fått

10 klart för sig hur hela den klassiska profitdoktrinen kunde kastas (MEW29:260).¹⁸⁶ Spår av detta brott med Ricardos profitteori ser vi också i början av häfte sex i *Grundrisse* som Marx arbetade på vid den aktuella tidpunkten (G 454).

Vi kan därmed dra slutsatsen att Marx relation till Hegel är mer påtaglig än han själv vill göra gällande. Det ska dock inte ses som att Marx *tillämpar* Hegel eller att det

15 föreligger en direkt homologi mellan *Kapital* och *Logik* (Arthur 2004); inte heller att vi alltså ska ta Marx själv på orden då han säger sig ha brutit med filosofen (Mattick jr 1993; Heinrich 2006). Snarare ska vi se Marx relation till Hegel, som Pepperell (2011) framhåller, som ett avspänt, lekfullt och uppenbart förhållande. Denna relation gör att vi erhåller *ett* sätt att angripa metodproblemen i Marx. Viktigast för Marx sätt att konstruera

20 sin kritik är, om vi följer Backhaus (1997c:408), just Hegel och i synnerhet det *abstraktionernas spel* vi finner i *Phänomenologie* (jfr Hegel 2014a:105).

3.2 Vetenskaplighetsanspråk hos Marx

Marx kritik av den politiska ekonomin gör anspråk på vetenskaplighet, som alltså ska

förstås som till betydande del härrörande från Hegels vetenskapsuppfattning. Han

25 välkomnar i förordet till den första utgåvan av *Kapital I* varje vetenskaplig kritik av verket (V¹ 15), och påpekar nogsamt redan 1859 att den han kritik han skulle leverera mot den politiska ekonomin var vetenskapligt grundad och resultatet av flera års samvetsgrann forskning (V¹⁸⁵⁹ 103; jfr MEW29:551).

¹⁸⁶ Detta brev bildar utgångspunkt för antologin med bidrag till diskussionen om Marx *Kapital* och Hegels *Logik*, red. av Moseley & Smith (2015).

Som vi sett ansåg Marx de klassiska ekonomerna vara forskare; deras tillkortakommanden var emellertid den nödvändiga konsekvensen av en bristfällig metod. Deras bidrag var avgörande för vetenskapens historiska utveckling, och för Marx en nödvändig förutsättning för en kritisk förståelse av kapitalismen (T 1499). De ser värdets bestämning i arbetstid, men lyckas inte härleda den *form* i vilken varan blir värde, och med det förbiser just de former som utmärker kapitalismen, utan uppehåller sig uteslutande vid dess mått och frågar därför aldrig *varför* arbetet framställs i värdet.

Marx tolererar inte något fuskande i studiet av empiriska fenomen. Detta utforskande måste emellertid skilja sig från hur resultatet presenteras:

Forskningen har att i detalj tillägna sig stoffet, analysera dess olika utvecklingsformer och uppspåra dess inre band. Först sedan detta arbete är fullbordat kan den verkliga rörelsen tillfredsställande framställas. Lyckas detta och stoffets eget liv ideellt återspeglas kan det se ut som att man hade att göra med en konstruktion a priori (N² 709).¹⁸⁷

Det ideella är för Marx således det materiella, som översatts i människohjärnan. Forskningen ska tillägna sig materialet innan det kan presenteras; föremålets aspekter ska analyseras och de interna relationerna påvisas. Lyckas det kommer föremålet återspeglas ideellt i begrepp som förefaller vara konstruktioner a priori.

Analysen av den kapitalistiska produktionsprocessens inre sammanhang är ”ett mycket invecklat ting och utförligt arbete”, understryker Marx, då det är

ett arbete för vetenskapen som har att reducera den blott fenomenala rörelsen till den inre, verkliga rörelsen säger det sig självt att det i de kapitalistiska produktions- och cirkulationsagenternas huvuden måste bildas föreställningar om produktionslagen som helt och hållet avviker från den verkliga [rörelsen] och blott är det medvetna uttrycket för den skenbara rörelsen (KIII 385f).¹⁸⁸

Ett icke-vetenskapligt medvetande gör de förvända förhållandenas motsägelsefulla rörelser på samhällslivets yta till lika förvända föreställningar; den fetischkaraktär som vidlåder arbetsprodukternas varuform kommer till uttryck i samhällsagenternas fetischism.

¹⁸⁷ ”Die Forschung hat den Stoff sich im Detail anzueignen, seine verschiednen Entwicklungsformen zu analysieren und deren innres Band aufzuspüren. Erst nachdem diese Arbeit vollbracht, kann die wirkliche Bewegung entsprechend dargestellt werden. Gelingt dies und spiegelt sich nun das Leben des Stoffs ideell wider, so mag es aussehn, als habe man es mit einer Konstruktion a priori zu thun”

¹⁸⁸ ”ein sehr verwickeltes Ding und ausführliche Arbeit ist; wenn es eine Arbeit der Wissenschaft ist, die bloß phänomenale Bewegung auf die innre, wirkliche Bewegung zu reduciren, so versteht es sich ganz von selbst, daß in den Köpfen der capitalistischen Productions- und Circulationsagenten sich Vorstellungen über die Productions-gesetze bilden müssen, die von den wirklichen ganz abweichen und nur der bewußte Ausdruck der scheinbaren Bewegung sind”

Det faktum att ett föremål framträder i förvänd form är välkänt för varje vetenskap, påpekar Marx, utom för den politiska ekonomin (KI¹ 435, KI² 500). Som framgått ser Marx vetenskapens existensberättigande därför i dess strävan att tränga bakom ytfenomen och framträdelseform (KIII 721; jfr MEW31:313, MEW32:553). Vid analys av ekonomiska former, för Marx historiskt bestämda samhällsliga former, duger ”varken 5 mikroskop eller kemiska reagenser. Abstraktionskraften måste ersätta båda”¹⁸⁹, understryker han. I det borgerliga samhället utgör ”arbetsprodukternas *varuform* eller varornas *värdeform* den *ekonomiska cellformen*”¹⁹⁰ (V¹ 12), en form som är svåranalyserad, tillstår han, eftersom den är *enkel*: den är så att säga ”cellformen eller, som Hegel skulle ha sagt, 10 *pengarnas i sig*”¹⁹¹ (KI¹ 28n). De i värdeformen ”inbegripna åtskiljda bestämningarna är fördolda, outvecklade, abstrakta och kan därför blott genom en ansträngning av abstraktionskraften fasthållas och hållas åtskiljda”¹⁹² (KI¹ 28). Inledningens kategorier är enkla, abstrakta och ännu inte själva satta av den helhet de uttrycker och som själv, förtydligar Marx i *Grundrisse*, fungerar som förutsättning (G 151). Vi når denna enkelhet 15 genom att spänna abstraktionskraften; som läsare riskerar vi dock att fatta dessa enkla, abstrakta former först när verket insupits i sin helhet – om ens då. Det är som en sådan initialt *enkel* kategori det varuproducerande arbetet introduceras, och dess abstrakta dimension utvecklas under framställningen fortskridande. I detta får vi en glimt av hur Marx dialektiska framställningsstrategi fungerar.

20 Med *Kapital* ämnar Marx dialektiskt presentera kapitalismens inre rörelselagar och med det kritisera både kapitalismen som samhällssystem och dess teoretiska uttryck i den ekonomiska vetenskapen. För att kunna hålla fast vid en vetenskaplig ståndpunkt presenteras kapitalet ”i sitt ideala genomsnitt”¹⁹³ (KIII 853); som ”allmän undersökning förutsätts överhuvudtaget alltid att de verkliga förhållandena motsvarar sina begrepp eller, 25 vad som är samma sak, de verkliga förhållandena framställs såvitt de uttrycker sin egen

¹⁸⁹ ”Bei der Analyse der ökonomischen Formen kann außerdem weder das Mikroskop dienen, noch chemische Reagentien. Die Abstraktionskraft muß beide ersetzen”

¹⁹⁰ ”Für die bürgerliche Gesellschaft ist aber *die Waarenform* des Arbeitsprodukts oder *die Werthform* der Waare die *ökonomische Zellenform*”

¹⁹¹ ”Zellenform oder, wie Hegel sagen würde, das *An sich des Geldes*”

¹⁹² ”Die in ihr enthaltenen unterschiedenen Bestimmungen sind verhüllt, unentwickelt, abstrakt und daher nur durch einige Anstrengung der Abstraktionskraft auseinander- und festzuhalten”

¹⁹³ ”in ihrem idealen Durchschnitt darzustellen haben”

allmänna typ”¹⁹⁴ (KIII 215; jfr Hegel 2014ab:74). I *Kapital I* betraktas kapitalet av Marx därför som sådant, i dess allmänna analys som *kapital i allmänhet* och störande moment abstraheras därmed bort. Kapitalismen som globalt system betraktas exempelvis i sin ”abstrakta fattning”¹⁹⁵ som ”Nationalcapital” (G 545; jfr C 504n f).¹⁹⁶ Hela *Kapital I* gäller på så sätt ”det samhällseliga kapitalet eller som kapitalistklassens totalkapital”¹⁹⁷ (KI² 535). Kapitalet i allmänhet är dock inte blott en tom abstraktion, vilket enligt Marx framgår då vi betraktar en nations totalkapital (G 715), det är som åtskiljt och motsatt de ”särskilda reella kapitalen självt en *reell* existens”¹⁹⁸ (G 359; jfr G 229).¹⁹⁹ Marx arbetsvärdeteori är på så sätt, i motsats till de klassiska ekonomernas teori, att betrakta som holistisk (Murray 2014) som rör sig på den aggregerade samhällseliga nivån, på totalkapitalets nivå.

3.2 Börjans problem i en dialektisk framställning

Genom att ta sin utgångspunkt i varan och därifrån bryta ner den i dess två aspekter som bruks- respektive bytesvärde, och i den senare finna värdet som varans samhällseliga dimension når Marx fram till att det varuproducerande arbetet måste ha samma dubbla karaktär som konkret respektive abstrakt arbete. Det kunde förefalla naturligt att börja med *arbetet*, anmärker Marx i *Grundrisse* och igen i *Theorien*, då det är *arbetsproduktens* varuform som omvandlar den till värdeföremål. Men det låter sig inte göras:

För att kunna utveckla kapitalbegreppet är det nödvändigt att utgå inte från arbetet utan *värdet* och till och med från det redan i cirkulationsrörelsen utvecklade bytesvärdet. Det är lika omöjligt att gå direkt från arbetet till kapitalet som att gå från de olika människoraserna till bankiren eller från naturen till ångmaskinen (G 183; T 28).²⁰⁰

¹⁹⁴ ”allgemeinen Untersuchung wird überhaupt immer vorausgesetzt, daß die wirklichen Verhältnisse ihrem Begriffe entsprechen oder was dasselbe, werden die wirklichen Verhältnisse nur dargestellt, so weit sie ihren eignen allgemeinen Typus ausdrücken”

¹⁹⁵ ”abstracten Fassung”

¹⁹⁶ ”Pour débarrasser l’analyse générale d’incidents inutiles, il faut considérer le monde commerçant comme une seule nation, et supposer que la production capitaliste s’est établie partout et s’est emparée de toutes les branches d’industrie”

¹⁹⁷ ”das gesellschaftliche Kapital oder als das Gesamtkapital der Kapitalistenklasse”

¹⁹⁸ ”den besondern reellen Capitalien selbst eine *reelle* Existenz”

¹⁹⁹ Heinrich (2009:81) menar att Marx släppte begreppet *kapitalet i allmänhet* efter *Grundrisse* och *Kritik* bland annat för att han inte kunde behandla krediten på denna abstraktionsnivå, varför även termen försvinner från texterna; i stället låter Marx diskussionen kretsa kring enskilda kapital respektive det samhällseliga totalkapitalet. Utan att kunna gå in närmare på problemet inom ramen för den här uppsatsen vill här framhållas att när Marx, som vi just sett, i *Kapital* talar om det samhällseliga totalkapitalet så är det att betrakta som synonymt med vad som tidigare benämndes *kapitalet i allmänhet*.

²⁰⁰ ”Um den Begriff des Capitals zu entwickeln, ist es nöthig, nicht von der Arbeit, sondern vom *Werth* auszugehen und zwar von dem schon in der Bewegung der Circulation entwickelten Tauschwerth. Es ist

Marx gör här gällande att det arbete som producerar kapital är formbestämt och inte något mer naturgivet än bankiren eller ångmaskinen; arbete som sådant är lika abstrakt som människa och natur: som vi sett tidigare, en analytisk abstraktion som genom denna sin abstrakta karaktär återfinns i alla epoker, men som sådan inte existerar annat än i tanken.²⁰¹ Det är som vi såg tidigare inte tillräckligt att återföra värde till arbete; arbetet som sådant är en tom abstraktion och måste först specificeras i sin tvåslagighet.

I ett brev till Engels karakteriserar Marx sitt kommande verk som en ”dialektiskt indelad [...] konstnärlig helhet”²⁰² som inte kan gå i tryck förrän det som helhet ligger på bordet (MEW31:132). Det var resultatet av den vetenskapligt dialektisk metod han menar sig vara den förste att begagna i en undersökning av ekonomiska fenomen (C 9). Han anmärker angående kritik som framförts att om han redan från början skulle ha förklarat alla fenomen som tycks strida mot värdelagen, som kapitalets inneboende rörelselag, och hur denna slår igenom i samhället så skulle han ha måst tillhandahålla ”vetenskapen före vetenskapen”²⁰³ (MEW32:553), en paradox han kritiserar i Ricardos framställning, som vi sett. Det låter sig inte göras enligt denna dialektiska metod; skulle han direkt bemöta varje tänkbar invändning skulle hela ”den dialektiska utvecklingsmetoden”²⁰⁴ fördärvas. Denna för emellertid det goda med sig att ständigt lura ekonomerna i de fällor framställningen själv gillrar, skriver han till Engels (MEW31:313).

I en dialektisk framställning är föremålet att likna vid en organism i vilken varje moment förutsätter varje annat, varför det inte är uppenbart vilken kategori som ska tjäna som utgångspunkt. Ingen kategori i den borgerliga ekonomin, skriver Marx, ”inte [ens] de första, t.ex. värdets bestämning”²⁰⁵ är något reellt utan ”kapitalets verkliga process”²⁰⁶,

ebenso unmöglich direkt von der Arbeit zum Capital überzugehn, als von den verschiednen Menschenracen direkt zum Banquier oder von der Natur zur Dampfmaschine”

²⁰¹ Jfr en samtida kritik av Rubin, som, väl att notera, skrev innan *Grundrisse* publicerats: ”The category of abstract labour in the rubinist conception is the *result* of the whole process, and not its starting point. Things, in this way, get in the scheme of Rubin a rather peculiar sequence, and the whole labour theory of value gets a metaphysical character” (Dashkovskij 2012).

²⁰² ”ein artistisches Ganzes [...] dialektisch Gegliedertes”

²⁰³ ”die Wissenschaft vor der Wissenschaft”

²⁰⁴ ”dialektische Entwicklungsmethode”

²⁰⁵ ”[auch] nicht die erste, z.B. die Bestimmung des Werths”; hakparenteser i MEGA II.1

²⁰⁶ ”den wirklichen Process des Capitals”

konkurrensen (G 534), och världshandeln vilken ”historiskt så väl som begreppsligt”²⁰⁷ är en förutsättning för kapitalets uppkomst (G 554). Det vore därför felaktigt, påpekar Marx,

5 att låta de ekonomiska kategorierna följa på varandra i den ordning de historiskt varit bestämmande. Deras ordningsföljd bestäms tvärtom av den relation i vilken de står till varandra i det moderna borgerliga samhället, som är precis motsatt den som förefaller naturenlig eller som motsvarar den historiska utvecklingen (E 42).²⁰⁸

Analysen leder vidare till resultatet att denna samhällsliga substans, värdet som
10 föremålslig form för det abstrakt allmänna arbetet, måste framträda som pengar; pengarna är den nödvändiga framträdelseformen för det abstrakta arbetet just eftersom dess bestämning som samhällsligt nödvändig arbetstid, vilken har avlänkats den arbetstid som är direkt nedlagd på en enskild vara, inte låter sig kvantifieras på annat sätt. Den arbetstid som samhället faktiskt fordrar vid en given tidpunkt framträder i det att varan säljs till
15 slutkonsumenten och säljaren erhåller sina pengar. Ekvivalentformen ger Marx förklaringen till pengarna som värdets nödvändiga framträdelseform; denna form visar därigenom samtidigt på varans fetischkaraktär. Marx återförande av ekonomiska begrepp och förhållanden på mänskliga relationer utgör alltså kärnpunkten i hans ekonomikritik. Som vi sett är det inte tillräckligt att reducera bytesvärdet till ett förhållande mellan
20 människor utan att tillägga att det är ett i ett ting förklätt mänskligt förhållande.

Något bristfälligt med framställningsformen – i *Kritik* – föreligger dock, tillstår Marx, eftersom även klipska hjärnor missförstått inte minst varuanalysen (MEW31:534). Problemet kvarstår efter publiceringen av första utgåvan av *Kapital I*, eftersom Marx i efterordet till andra utgåvan konstaterar att metoden inte blivit förstådd, ”vilket redan de
25 sinsemellan motstridiga uppfattningarna själva bevisar”²⁰⁹ (N² 704).

Ekonomikritikens inledande avsnitt kommer Marx därför att skriva om flera gånger, från *Urtext* via *Kritik* till första och slutligen den andra utgåvan av *Kapital I*. Syftet Marx anger är att han sökt popularisera framställningen. Backhaus (1997c) banbrytande analys av denna utveckling gör gällande att framställningen alltmer kom att låna sig till

²⁰⁷ ”historisch sowohl, wie begrifflich”

²⁰⁸ ”die ökonomischen Kategorien in der Folge auf einander folgen zu lassen, in der sie historisch die bestimmenden waren. Vielmehr ist ihre Reihenfolge bestimmt durch die Beziehung, die sie in der modernen bürgerlichen Gesellschaft auf einander haben, und die gerade das umgekehrte von dem ist, was als ihre naturgemässe erscheint oder der Reihe der historischen Entwicklung entspricht”

²⁰⁹ ”wie schon die einander widersprechenden Auffassungen derselben beweisen”

ricardiansk marxförståelse. En del av ansvaret kan han själv sägas bära eftersom han inte närmare presenterar sitt metodologiska förfaringssätt. Han inte bara undlåter att delge sin metod, han vill dessutom dölja den berättar han talande nog för Engels: framställningen i vad som skulle komma att bli *Kapital* kommer bli att ”betydligt populärare och metoden långt mer dold än i del I [*Kritik*]”²¹⁰ (MEW30:207; se Reichelt 1996).

I frånvaro av en förståelse av Marx metodologiska förfarande riskerar även en närläsning av *Kapital* att, som vi sett i diskussionen om det abstrakta arbetets status, med stöd i specifika textavsnitt göra gällande att redan Marx grundläggande kategori kan tolkas som kvar i Ricardos förkroppsligade arbetsvärdeteori, och med det att Marx omvälvning av ekonomin görs omintet.

—

²¹⁰ ”viel populärer und die Methode viel mehr versteckt als in Teil I”

Slutsatser

Av analysen av det abstrakta arbetets kategori hos Marx har framgått att varuvärdet låter sig reduceras till arbetstid, närmare bestämt samhällsligt nödvändig arbetstid och därigenom samhällsligt på ett specifikt sätt. Detta arbete måste framträda i pengar, först ideellt och snart nog i reda pengar; dessa pengar bestämmer a posteriori hur mycket samhällsligt nödvändig arbetstid som faktiskt framträder i varuvärdet. Som pengar, kapital och tiden själv kommer värdeabstraktionen att behärska de borgerliga individerna, vilka blivit till tidens kadaver: abstrakta bihang till de samhällsprocesser deras egen praxis givit upphov till.

Vi är nu redo att besvara uppsatsens frågeställningar.

De vägledande frågorna har varit hur Marx beskriver abstraktionernas vetenskapliga status, hur förhållandet mellan konkret och abstrakt arbete gestaltas och kommer till uttryck i presentationen, samt hur Marx menar att abstrakt arbete förhåller sig till den borgerliga rikedomens abstrakta karaktär, till pengarna?

Som framgått ur analysen är det abstrakta arbetet för Marx arbetets samhällsliga dimension som bara äger giltighet så länge vi kan tala om kapitalism. Marx inskräper att det handlar om *ett* arbete, som måste betraktas olika när dess konkreta aspekter respektive dess abstrakta aspekt undersöks, det senare i så måtto som det är värdebildande: varans ekonomiska form och samhällsliga karaktär. Karakteriseringen av varan som ett sinnligt översinnligt ting, som bruksvärde respektive värde, har sin omedelbara motsvarighet i det varuproducerande arbetets dubbelnatur. Som analysen visat är abstrakt arbete *abstrakt allmänt* och all koppling till dess konkreta aspekter frånabstraherad.

Abstrakt arbete ska inte betraktas som enbart en mental reduktion av olika arbetsslag till mänskligt arbete som sådant, förstått som ren, abstrakt stofflighet; det är en konkret, empirisk abstraktion. I linje med det ska varken reduceringen till arbetskraft i fysiologisk bemärkelse eller lönarbete förstås som Marx definition av abstrakt arbete, vilket oundvikligen vore att hamna i en icke-samhällslig uppfattning som gör abstrakt arbete till en överhistorisk kategori i samma bemärkelse som hos de klassiska ekonomerna. Dyliga

icke-samhälleliga tolkningar tar, som framgått, arbetets fetischartade framträdelse som en övernaturlig skaparkraft för dess bestämning som värdebildande; de tar en specifik samhällelig formbestämning av arbetet för en naturegenskap hos mänsklig produktiv verksamhet som sådan, en substantialistisk förståelse som tar det abstrakta arbetet för allmänmänskligt. De vetenskapsteoretiska och metodologiska implikationerna av detta vore att det kritiska i Marx teori förbises och att försöket att revolutionera både vetenskap och kapitalism omintetgörs, alternativt ses som ofullgånget. Marx blir då den ricardolärjunge den förhärskande neoklassiska ekonomin frammanar.

I Marx ekonomikritik finner vi flera abstraktionslag, både kognitiva av skilda slag och praktiskt verkande realabstraktioner: kognitiva abstraktioner är de allmänna respektive bestämda abstraktioner som exemplifieras av det varuproducerande arbetets konkreta respektive abstrakta aspekt. Allmänna abstraktioner utgör bestämningar som är så abstrakta att de är giltiga över historien, medan bestämda abstraktioner är giltiga blott för historiskt begränsade epoker. Det abstrakta arbetet som det varuproducerande arbetets samhälleliga dimension utgör ett exempel på en bestämd abstraktion, giltig blott för det kapitalistiska samhället, medan konkret arbete, reducerat till arbetskraft är ett arbetsslag som i sin abstrakthet förekommer i alla mänskliga samhällen.

Bestämda abstraktioner har enligt Marx vetenskaplig giltighet i det att de utgör ideella uttryck för givna epokers praktiska förhållanden som framträder i vetenskapliga kategorier och begrepp. På så sätt är det ideella enligt Marx att betrakta som det materiella och praktiska översatt och omsatt av det mänskliga förnuftet. Det är vetenskapens existensberättigande, hävdar Marx, att tränga bakom de yttre framträdelseformerna för att nå de inre samband som ofta står i ett motsägelsefullt förhållande till dessa former. Det är utvecklandet av begrepp som på så sätt möjliggör för vetenskapen att förmedla mellan form och innehåll och ge motsägelserna rum att röra sig. På så sätt är vad som förefaller vara språkliga paradoxer att förstå som paradoxer i saken själv, dess faktiska motsägelsefullhet uttryckt i språkliga paradoxer. I så måtto är den politiska ekonomins kategorier samhälleligt giltiga och objektiva tankeformer för de förvända kapitalistiska förhållandena. De är giltiga för, men begränsade till ett specifikt historiskt produktionsätt, kapitalismen, och uttrycker inte en naturgiven egenskap i mänskligt interindividuell liv som sådant.

Det är reduceringen till konkret, mänskligt arbete som sådant vi finner i de skrivningar hos Marx där allt arbete abstraheras till ett fysiologiskt utgivande av mänsklig hjärna och muskelkraft. Det är en analytisk kategori, en enkel och därför ofullständig bestämning av det varuproducerande arbetets abstrakthet. Som framgått i analysen är det en första, intellektuell bestämning, och som sådan inte en *definition* av det abstrakta arbetet. Detta arbete är tvärtom, vilket ligger i linje med Marx kritik av den politiska ekonomin som utvecklat system betraktat, en specifikt samhällelig kategori; en historiskt bestämd form och karaktär för arbetet i så måtto som det bildar arbetsprodukternas värde när de framställs som varor för marknaden.

Det är inte att tolka som ambivalens eller en brist hos Marx, utan konsistent med hans systematiskt dialektiska framställning. Marx bestämning av det abstrakta arbetet görs genom hela framställningen i vilken den fysiologiska definitionen blott är ett initialt steg. Det framgick i ljuset av Marx presentation av arbetsprocessen och lönarbetets kategori. Det abstrakta arbetet bestäms analytiskt och praktiskt först på världsmarknadens nivå, som utgör både resultat av och förutsättning för Marx dialektiska framställning. Som värde-substans måste det abstrakta arbetet framträda i en yttre form: som pengar, likt en hegelsk väsenslogik.

Undersökningen har visat att den kapitalistiska rikedom – värde, pengar, kapital – utgör abstrakta rikedomformer, med källan i det levande arbetets abstrakta dimension. Kapitalet konstituerar det borgerliga samhällets produktionsförhållanden och är på så sätt dess allt dominerande kraft. Genom kapitalet, uttryckt i relationerna på marknaden, förhåller sig individerna till varandra genom sina varor, vid närmare betraktande dessas värde- och penningförhållanden genom vilka de mänskligt-samhälleliga relationerna förtingligas och blir ett klirrande *nexus rerum*. Den abstrakta rikedom behärskar så individerna genom sin opersonliga, samhälleligt objektiva makt, vilket skiljer kapitalismen från alla tidigare produktionssätt. Värdeabstraktionen är på detta sätt en central instans av fenomenet *realabstraktion*, abstraktion *in actu* – ett resultat av individernas egna historiskt specifika verksamhet: det varuproducerande arbetet.

Genom att Ricardo inte medvetet och tydligt gör skillnad på arbetets karaktär i så måtto som det producerar bruksvärde och i så måtto som det bildar varuvärde kan han inte förstå det kapitalistiska samhällets och de borgerliga relationernas historiskt bestämda och

begränsade former. Han förstår inte pengarnas funktion eller varför mänskligt arbete nödvändigtvis måste uttryckas i penningform när det producerar varor. Genom att på detta sätt naturalisera och eternalisera de borgerliga relationerna är han allt för abstrakt; genom att inte kunna göra de väsentliga åtskillnaderna mellan historiska samhällsformer är han för lite abstrakt. Han brister således enligt Marx i abstraktionskraft. Ricardos resultat är viktigt och nödvändigt liksom hans bidrag till ekonomivetenskapens historiska utveckling, men även bristfälligt i grunden; kärnan i hans brister är negligerandet av de historiska, samhälleliga formerna.

I och med varje revidering av de inledande avsnitten av sin ekonomikritik menade sig Marx popularisera framställningen. Han menar sig till och med vilja dölja spåren av sin metod, den dialektiska metod som han hävdar sig vara den förste att tillämpa på ekonomins problem. Vad han uppnår, i positiv bemärkelse, är en enklare, rakare och mindre filosofiskt nedtyngd framställning. Det tillsynes sömlösa i framställningen gör texten enklare att läsa för ofta teoretiskt otränade arbetare, samtidigt som den lockar allt för belästa kritiker i de fällor framställningen gillrar. En traditionell tolkning av Marx framställning, inte minst när det gäller det abstrakta arbetets bestämning som arbete som sådant, som fysiologiskt utgivande av mänsklig hjärna och hand, hamnar ovillkorligen i samma fällor. En tolkning av Marx och kategorin *abstrakt arbete* vi alltså med fog kan beteckna ricardiansk.

Både förespråkarna av det värde- och mervärdebildande arbetets fysiologiska definition och de värdeformsteoretiker som ger kategorin en tom form misstar det *sinnligt översinnliga* i varan och det varuproducerande arbetets tvåslagighet för att vara antingen sinnligt eller översinnligt, utan att dialektiskt förmå relatera de båda dimensionerna till varandra som lika reella men analytiskt åtskilda dimensioner.

Litteraturförteckning

i Verk av Marx och Engels

- Marx, Karl (1930a): *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin. Första bandet*. Övers. R. Sandler. Stockholm: Tiden
- (1930b): *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin. Andra bandet*. Övers. R. Sandler. Stockholm: Tiden
- (1931): *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin. Tredje bandet*. Övers. R. Sandler. Stockholm: Tiden
- (1969): *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin. Första boken. Kapitalets produktionsprocess*. Red. F. Engels. Övers. I. Bohman. Lund: Bo Cavefors Bokförlag
- (1970): *Till kritiken av den politiska ekonomin*. Övers. B. Wagner. Stockholm: Arbetarkultur
- (1973): *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin. Tredje boken. Den politiska ekonomins totalprocess*. Red. F. Engels. Övers. R. Bohman. Lund: Bo Cavefors Bokförlag
- (1975): ”Teorier om mervärdet. Urval”. Övers. A. Seyler, i Marx & Engels 1975
- (1976): *Marx-Engels Gesamtausgabe (MEGA) II.3.1. Zur Kritik der politischen Ökonomie (Manuskript 1861–1863)*, s. 5–328. Berlin: Dietz Verlag
- (1977): *MEGA II.3.2. Zur Kritik der politischen Ökonomie (Ms 1861–1863)*, s. 333–668. Berlin: Dietz
- (1978): *MEGA II.3.3. Zur Kritik der politischen Ökonomie (Ms 1861–1863)*, s. 671–1202. Berlin: Dietz
- (1979): *MEGA II.3.4. Zur Kritik der politischen Ökonomie (Ms 1861–1863)*, s. 1205–1539. Berlin: Dietz
- (1980): *MEGA II.2. Ökonomische Manuskripte und Schriften 1858–1861*. Berlin: Dietz
- (1980a): ”Urtext”, i Marx 1980
- (1980b): ”Vorwort 1859”, i Marx 1980
- (1980c): ”Zur Kritik der politischen Ökonomie”, i Marx 1980
- (1983): *MEGA II.5. Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Erster Band. Hamburg 1867*. Berlin: Dietz
- (1983a): ”Vorwort”, i Marx 1983
- (1985a): *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin. Andra boken. Kapitalets cirkulationsprocess*. Red. F. Engels. Övers. I. Bohman. 2:a uppl. Lund: Arkiv-Zenit
- (1985b): *Kapitalet. Första boken. Supplement*. Övers. M. Dahlkvist & M. Thorell. Lund: Arkiv/Zenit
- (1987): *MEGA II.6. Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Erster Band. Hamburg 1872*. Berlin: Dietz
- (1987b): ”Nachwort”, i Marx 1987
- (1987c): ”Randglossen zu Adolf Wagners ’Lehrbuch der politischen Ökonomie’”, i Marx & Engels 1987
- (1987d): ”Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei”, i Marx & Engels 1987

- (1988): *MEGA II.4.1. Ökonomische Manuskripte 1863–1867. Teil 1*. Berlin: Dietz
- (1988a): ”Sechstes Kapitel: Resultate des unmittelbaren Produktionsprocesses”, i Marx 1988
- (1988b): ”Zweites Buch. Manuskript I”, i Marx 1988
- (1989): *MEGA II.7. Le Capital Paris 1872–1875*. Berlin: Dietz
- (1992): *MEGA II.4.2. Ökonomische Manuskripte 1863–1867. Teil 2*. Berlin: Dietz
- (1992a): ”Drittes Buch”, i Marx 1992
- (2006): *MEGA II.1. Ökonomische Manuskripte 1857–1858*. Berlin: Dietz
- (2006a): ”Einleitung 1857”, i Marx 2006
- (2008): *MEGA II.11. Manuskripte zum zweiten Buch des ”Kapitals” 1868–1881*.
Amsterdam: Akademie Verlag
- (2010): *Grundrisse: Ett urval. Med förord av Sven-Eric Liedman*. Övers. S.-E. Liedman & E. af Edholm. Stockholm: Tankekraft
- (2013): *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin. Första boken. Kapitalets produktionsprocess*. 6:e uppl. Samma övers. som Marx 1969. Lund: Arkiv förlag
- Marx, Karl & Engels, Friedrich (1960): *Marx-Engels Werke (MEW) Band 8. August 1851–März 1853*. Berlin: Dietz Verlag
- (1963): *MEW Band 27. Briefe Februar 1842–Dezember 1851*. Berlin: Dietz
- (1965): *MEW Band 31. Briefe Oktober 1864–Dezember 1867*. Berlin: Dietz
- (1966): *MEW Band 34. Briefe Januar 1875–Dezember 1880*. Berlin: Dietz
- (1968): *MEW Band 40. Ergänzungsband: Schriften, Manuskripte, Briefe bis 1844. Erster Teil*. Berlin: Dietz
- (1974a): *MEW Band 30. Briefe Januar 1860–September 1864*. Berlin: Dietz
- (1974b): *MEW Band 32. Briefe Januar 1868–Mitte Juli 1870*. Berlin: Dietz
- (1975): *Skrifter i urval. Ekonomiska skrifter*. Lund: Bo Cavefors Bokförlag
- (1978): *MEW Band 29. Briefe Januar 1856–Dezember 1859*. Berlin: Dietz
- (1987): *MEW Band 19. März 1875–Mai 1883*. Berlin: Dietz

ii Kritisk litteratur

- Adorno, Theodor W. (2015): *Gesammelte Schriften Bd 8. Soziologische Schriften I*. Utg. R. Tiedermann. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch
- (2015a): ”Einleitung zum ’Positivismusstreit in der deutschen Soziologie’”, i Adorno 2015
- (2015b): ”Zur Logik der Sozialwissenschaften”, i Adorno 2015
- Arthur, Christopher J. (1993): ”Hegel’s *Logic* and Marx’s *Capital*”, i Moseley (red.) 1993
- (2004): *The New dialectic and Marx’s Capital*. Leiden/Boston: Brill
- (2013): ”The practical truth of abstract labour”, i Bellofiore et al (red.) 2013
- Arthur, Christopher J. & Reuten, Geert (red.) (1998): *The Circulation of capital. Essays on volume two of Marx’s Capital*. Basingstoke/London: Macmillan
- Arthur, Christopher J. & Reuten, Geert (1998): ”Marx’s *Capital II*, The Circulation of capital: General introduction”, i Arthur & Reuten (red.) 1998
- Backhaus, Hans-Georg (1992): ”Between Philosophy and Science: Marxian social economy as Critical theory”, i Bonefeld et al (red.) 1992a
- (1997): *Dialektik der Wertform. Untersuchungen zur marx’schen Ökonomiekritik*. Freiburg: Ça ira Verlag
- (1997a): ”Zuvor: Die Anfänge der neuen Marx-Lektüre”, i Backhaus 1997

- (1997b): "Zur Dialektik der Wertform", i Backhaus 1997
- (1997c): "Einige Aspekte des Marxschen Kritikbegriffs im Kontext seiner ökonomisch-philosophischen Theorie", i Backhaus 1997
- Banaji, Jairus (2015): "From the commodity to capital: Hegel's dialectic in Marx's Capital", i Elson (red.) 2015
- Bellofiore, Riccardo (1998): "The concept of labor in Marx", *International journal of political economy*, vol. 28, nr 3, hösten, s. 4–34
- (2009): "A ghost turning into a vampire: The concept of capital and living labour", i Bellofiore & Fineschi (red.) (2009)
- (2016): "Marx after Hegel: Capital as totality and the centrality of production", *Crisis & Critique*, vol. 3, nr 3
- Bellofiore, Riccardo & Riva, Tommaso Redolfi (2015): "The *Neue Marx-Lektüre*. Putting the critique of political economy back into the critique of society", *Radical philosophy*, nr 189, jan./feb., s. 24–36
- Bellofiore, Riccardo & Fineschi, Roberto (red.) (2009): *Re-reading Marx. New perspectives after the Critical edition*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Bellofiore, Riccardo, Starosta, Guido & Thomas, Peter D. (red.) (2013): *In Marx's laboratory. Critical interpretations of the Grundrisse*. Chicago: Haymarket Books
- Bellofiore, Riccardo & Taylor, Nicola (red.) (2004): *The Constitution of Capital. Essays on volume one of Marx's Capital*. Basingstoke/New York: Palgrave
- Bellofiore, Riccardo & Taylor, Nicola (2004): "Marx's *Capital I*. The constitution of capital: General introduction", i Bellofiore & Taylor (red.) 2004
- Bensaïd, Daniel (2002): *Marx for our times. Adventures and misadventures of a critique*. London/New York: Verso
- Blaug, Mark (2001): "No History of ideas, please, we're economists", *The Journal of economic perspectives*, vol 15, nr 1, vintern, s. 145–164
- Bonefeld, Werner (2001): "*Kapital* and its subtitle: A note on the meaning of critique", *Capital & Class*, nr 75, hösten, s. 53–63
- (2010): "Abstract labour: Against its nature and on its time", *Capital & Class*, nr 34:2, s. 257–276
- (2011): "Debating abstract labour", *Capital & Class*, nr 35:3, s. 457–479
- (2016): *Critical theory and the critique of political economy. On subversion and negative reason*. New York/London/Oxford/New Delhi/Sydney: Bloomsbury
- Bonefeld, Werner, Gunn, Richard & Psychopedis, Kosmas (red.) (1992a): *Open Marxism. Volume I. Dialectics and history*. London/Sterling: Pluto Press
- (1992b): *Open Marxism. Volume II. Theory and practice*. London/Sterling: Pluto Press
- Bonefeld, Werner, Gunn, Richard, Holloway, John & Psychopedis, Kosmas (red.) (1995): *Open Marxism. Volume III. Emancipating Marx*. London/Sterling: Pluto Press
- Bonefeld, Werner & Psychopedis, Kosmas (red.) (2005): *Human dignity. Social autonomy and the critique of capitalism*. Aldershot/Burlington: Ashgate
- Campbell, Martha & Reuten, Geert (red.) (2002): *The Culmination of capital. Essays on volume three of Marx's Capital*. Basingstoke/New York: Palgrave
- Carchedi, Guglielmo (2009): "The fallacies of 'New dialectics' and value-form theory", *Historical materialism*, nr 17, s. 145–169

- Clarke, Simon (1991): *Marx, marginalism and modern sociology. From Adam Smith to Max Weber*. 2 uppl. London: Palgrave
- Dahlkvist, Mats (1985): "Inledning", i Marx 1985b
- Elson, Diane (red.) (2015): *Value. The representation of labour in capitalism*. London: Verso
- Elson, Diane (2015): "The value theory of labour", i Elson (red.) 2015
- Fineschi, Roberto (2014): "On Hegel's methodological legacy in Marx", i Moseley & Smith (red.) 2014
- Fracchia, Joseph & Ryan, Cheyney (1992): "Historical-materialist science, crisis and commitment", i Bonefeld et al (red.) 1992b
- Freeman, Alan, Kliman, Andrew & Wells, Julian (red.) (2004): *The new value controversy and the foundations of economics*. Cheltenham/Northampton: Edward Elgar
- Grossmann, Henryk (1969): *Marx, die klassische Nationalökonomie und das Problem der Dynamik*. Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt
- (1970): *Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems (Zugleich eine Krisentheorie)*. Frankfurt: Verlag Neue Kritik
- Gunn, Richard (1987a): "Practical reflexivity in Marx", *Common sense*, nr 1, maj, s. 39–51
- (1987b): "Marxism and mediation", *Common sense*, nr 2, juli, s. 57–66
- (1989): "Marxism and philosophy: a critique of critical realism", *Capital & Class*, nr 37, s. 87–116
- (1992): "Against historical materialism: Marxism as first-order discourse", i Bonefeld et al (red.) 1992b
- (1994): "Marxism and contradiction", *Common sense*, nr 15, s. 53–58
- Hegel, G. W. F. (2014a): *Phänomenologie des Geistes. Werke 3*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft
- (2014aa): "Vorrede", i Hegel 2014a
- (2014ab): "Einleitung", i Hegel 2014a
- (2014b): *Wissenschaft der Logik I. Werke 5*. Frankfurt am Main: Suhrkamp
- (2014c): *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften I. Werke 8*. Frankfurt am Main: Suhrkamp
- Heinrich, Michael (1996): "Engels' edition of the third volume of *Capital* and Marx's original manuscript", *Science & Society*, vol. 60, nr 4, vintern, s. 452–466
- (2006): *Die Wissenschaft vom Werth. Die Marxsche Kritik der politischen Ökonomie zwischen wissenschaftlicher Revolution und klassischer Tradition*. 4 uppl. Münster: Westfälisches Dampfboot
- (2008): "Monetär värdeteori – pengar och kris hos Marx", *Fronesis*, nr 28, s. 105–132
- (2009): "Reconstruction or deconstruction? Methodological controversies about value and capital, and new insights from the Critical edition", i Bellofiore & Fineschi (red.) 2009
- (2013): *Introduktion till de tre volymerna av Marx Kapitalet*. Övers. A. Ramsay. Hägersten: Tankekraft
- Historisches Wörterbuch der Philosophie* (1971–2007). Red. J. Ritter. Bd 1:A–C. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft
- Hume, David (2005): *A Treatise of human nature*. New York: Barnes & Noble
- Jung, Henrik (2016): "Kritik: Karl Marx. En biografi, av Sven-Eric Liedman", *Ord&Bild* nr 2, s. 111–115

- Kay, Geoffrey (2015): "Why labour is the starting point of Capital", i Elson (red.) 2015
- Kay, Geoffrey & Mott, James (2004): "Concept and method in Postone's *Time, Labor and Social Domination*", *Historical materialism*, nr 12:3, s. 169–187
- Kicillof, Axel & Starosta, Guido (2007): "On materiality and social form: A political critique of Rubin's value-form theory", *Historical materialism*, nr 15, s. 9–43
- Lange, Elena Louisa (2016): "The Critique of political economy and the 'New dialectic': Marx, Hegel and the problem of Christopher J. Arthur's 'Homology thesis'", *Crisis & Critique*, vol. 3, nr 3, s. 234–272
- Liedman, Sven-Eric (1983): *Motsatsernas spel. Friedrich Engels' filosofi och 1800-talets vetenskap*. Lund: Arkiv
- (2015): *Karl Marx. En biografi*. Stockholm: Bonniers förlag
- Lindberg, Mats (2013a): *Att studera Kapitalet. Första boken. Kommentar och studiehandledning*. Lund: Arkiv
- (2013b): "Inledning", i Marx 2013
- Locke, John (2005): *The second treatise of government*. Cambridge: Cambridge University Press
- Mattick, Paul (1969): *Marx & Keynes. The limits of the mixed economy*. London: Merlin
- (1972): "Samuelson's 'transformation' of marxism into bourgeois economics", *Science & society*, vol. 36, nr 3, hösten, s. 258–273
- (1983): *Marxism. Last refuge of the bourgeoisie?* Red. P. Mattick jr. New York: M. E. Sharpe inc.
- Mattick jr, Paul (1992): "Some aspects of the value-price problem", *International journal of political economy*, nr 21:4, vintern, s. 9–66
- (1993): "Marx's dialectic", i Moseley (red.) 1993
- (1997): "Theory as critique: On the argument in *Capital*", i Moseley & Campbell (red.) 1997
- (2011): *Business as usual. The economic crisis and the failure of capitalism*. London: Reaktion Books
- Mill, John Stuart (2012): *Principles of political economy*. Utan ort: BN Publishing
- Moseley, Fred (1993): "Introduction", i Moseley (red.) 1993
- Moseley, Fred (red.) (1993): *Marx's method in Capital. A reexamination*. New Jersey: Humanities press
- Moseley, Fred & Campbell, Martha (red.) (1997): *New investigations in Marx's method*. New York: Humanity books
- Moseley, Fred & Smith, Tony (2015): "Introduction", i Moseley & Smith (red.) 2015
- Moseley, Fred & Smith, Tony (red.) (2015): *Marx's Capital and Hegel's Logic. A reexamination*. Chicago: Haymarket books
- Murray, Patrick (1990): *Marx's theory of scientific knowledge*. New Jersey/London: Humanities Press International
- (1993): "The necessity of money: How Hegel helped Marx surpass Ricardo's theory of value", i Moseley (red.) 1993
- (2000a): "Marx's 'Truly social' labour theory of value: Part I, Abstract labour in Marxian value theory", *Historical materialism*, vol. 6:1, s. 27–66
- (2000b): "Marx's 'Truly social' labour theory of value: Part II, How is labour that is under the sway of capital *actually* abstract?", *Historical materialism*, vol. 7:1, s. 99–136
- (2002): "The illusion of the economic. The trinity formula and the 'religion of everyday

- life”, i Campbell & Reuten (red.) 2002
- (2005): ”The giant’s staircase”, *Historical materialism*, vol. 13:2, s. 61–83
- (2009): ”The place of ’The results of the immediate production process’ in *Capital*”, i Bellofiore & Fineschi 2009
- (2011): ”Avoiding bad abstractions. A defense of co-constitutive value-form theory”, *Critique of political economy*, vol. 1, s. 217–248
- (2013): ”Unavoidable crises: Reflections on Backhaus and the development of Marx’s value-form theory in the *Grundrisse*”, i Bellofiore & Thomas (red.) 2013
- (2014): ”The secret of Capital’s self-valorisation ’laid bare’: How Hegel helped Marx overturn Ricardo’s theory of profit”, i Moseley & Smith (red.) 2014
- Negri, Antonio (1991): *Marx beyond Marx. Lessons on the Grundrisse*. Övers. Cleaver, H. et al. New York/London: Autonomedia/Pluto
- Ollman, Bertell (2003): *Dance of the dialectic. Steps in Marx’s method*. Urbana/Chicago/Springfield: University of Illinois press
- Osborne, Peter (2004): ”The reproach of abstraction”, *Radical philosophy*, nr 127, s. 21–28
- Pareto, Vilfredo (1902): *Les systèmes socialistes: cours professé à l’université de Lausanne. Tome II*. Paris: Giard & Brière
- Pepperell, Nicole (2010): *Dissassembling capital*. Opubl. [theory.files.wordpress.com/2011/06/disassembling-capital-n-pepperell.pdf]
- (2011): ”The bond of fragmentation. On Marx, Hegel, and the social determination of the material world”, *borderlands e-journal*, vol. 10, nr 1, s. 1–20
- Postone, Moishe (2003): *Time, labor, and social domination. A reinterpretation of Marx’s critical theory*. Cambridge: Cambridge University Press
- Psychopedis, Kosmas (1992): ”Dialectical theory: Problems of reconstruction”, i Bonefeld et al (red.) 1992a
- Reichelt, Helmut (1982): ”From the Frankfurt school to value-form analysis”, *Thesis Eleven*, nr 4:1, s. 166–169
- (1996): ”Warum hat Marx seine dialektische Methode versteckt?”, i Vollgraf, Carl-Erich, Sperl, Richard & Hecker, Rolf (red.) (1996): *Beiträge zur Marx-Engel-Forschung. Neue Folge 1996. Geschichte und materialistische Geschichtstheorie bei Marx*. Berlin/Hamburg: Argument
- (2001a): *Zur logischen Struktur des Kapitalbegriffs bei Karl Marx*. Freiburg: ça ira
- (2001b): ”Die Marxsche Kritik ökonomischer Kategorien. Überlegungen zum Problem der Geltung in der dialektischen Darstellungsmethode im ’Kapital’”, paper
- Reuten, Geert (1993): ”The difficult labor of a theory of social value: Metaphors and systematic dialectics at the beginning of Marx’s *Capital*”, i Moseley (red.) 1993
- (1996): ”A revision of the neoclassical economics methodology”, *Journal of economic methodology*, nr 3:1, s. 39–68
- (2002): ”Marx’s *Capital III*, the culmination of capital. General introduction”, i Campbell & Reuten (red.) 2002
- Ricardo, David (2004): *Principles of political economy and taxation*. New York: Dover
- Robinson, Joan (1971): *Ökonomisk filosofi*. Övers. A.-M. Kålfors. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Robles-Baez, Mario L. (2004): ”On the abstraction of labour as a social determination”, i Freeman, Kliman & Wells (red.) 2004
- Rubin, Isaac I. (1973): *Essays on Marx’s theory of value*. Övers. M. Samardzija & F. Perlman.

- Montréal: Black rose books
- (1978): "Abstract labour and value in Marx's system". Övers. K. Gilbert. *Capital & Class*, nr 5, s. 109–139
- (1979): *A History of economic thought*. Övers. D. Filtzer. London: Pluto Press
- Sayer, Derek (1987): *The Violence of abstraction. The Analytical foundations of historical materialism*. Oxford/New York: Basil Blackwell
- Schumpeter, Joseph A. (1950): *Capitalism, socialism and democracy*, tredje uppl. New York: Harper
- (1954): *History of economic analysis*. Red. E. B. Schumpeter. London: Allen & Unwin Ltd
- Simmel, Georg (1989): *Gesamtausgabe Bd 6. Philosophie des Geldes*. Frankfurt am Main: Suhrkamp
- Smith, Adam (2012): *An inquiry into the nature and causes of the Wealth of nations*. Hertfordshire: Wordsworth
- Smith, Tony (2014): "Hegel, Marx and the comprehension of capitalism", i Moseley & Smith (red.) 2014
- Sohn-Rethel, Alfred (1989): *Geistige under körperliche Arbeit. Zur Epistemologie der abendländischen Geschichte*. Weinheim: VCH Acta Humaniora
- Sweezy, Paul M. (1970): *The theory of capitalist development. Principles of Marxian political economy*. New York/London: Modern reader paperbacks
- Tischler, Sergio (2005): "Time of reification and time of insubordination. Some notes", i Bonefeld & Psychopedis (red.) 2005
- Thompson, Edward P. (1967): "Time, work-discipline, and industrial capitalism", *Past and present*, nr 38, dec., s. 56–97
- Thomson, George (1977): *The first philosophers. Studies in Ancient Greek society*. London: Lawrence & Wishart
- Tomba, Massimiliano (2009): "From history of capital to history in *Capital*", i Bellofiore & Fineschi (red.) 2009
- Toscano, Alberto (2008a): "The Open secret of real abstraction", *Rethinking Marxism*, vol. 20, nr 2, april, s. 273–287
- (2008b): "The Culture of abstraction", *Theory, Culture & Society*, vol. 25, nr 4, s. 57–75
- Vaughn, Karen I. (1993): "Why teach the History of economics?", *Journal of History of economic thought*, nr 15, våren, s. 174–183
- Zelený, Jindrich (1968): *Die Wissenschaftslogik bei Marx und 'Das Kapital'*. Frankfurt/Wien: Europäische Verlagsanstalt
- Žižek, Slavoj (2008): *The sublime object of ideology*. London/New York: Verso

iii Digitala källor

- Dashkovskij, Isaac (2012): "Abstract labour and the economic categories of Marx", libcom.org/library/abstract-labour-economic-categories-marx-isaak-dashkovskij, hämtad 170525
- Lucas jr, Robert E. (2007): "Mortgages and monetary policy", wsj.com/articles/SB119017085710932141, hämtad 161115
- Marx, Karl (ud/1847): *Misère de la philosophie*, marxists.org/francais/marx/works/1847/06/km18470615_pdf.zip, hämtad 170520